This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

## Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

## About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

516.9.
Armenian
1859

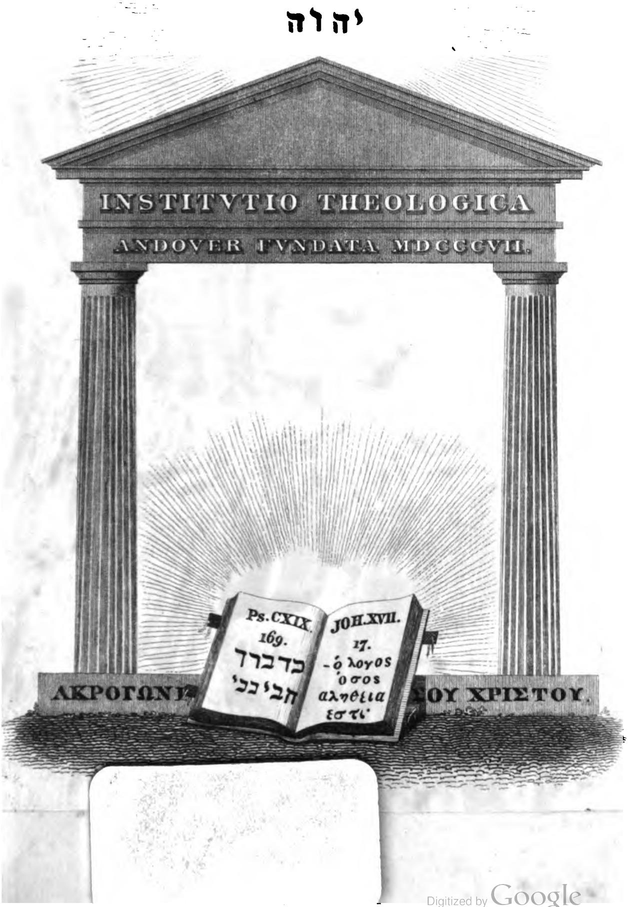


Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Principles of Moral Science

By F. Wayland

President of Brown Univ.

Digitized by Google

# ՍԿԶԲՈՒՆՔ

# ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՅՕՐԻՆԵԱԼ Է

Ֆ. ՈՒԷՅԼԷՆՏ
ՆԱԽԱԳԱՀ ԲՐԱՈՒՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ ՅԱՄԵՐԻԿԱՅ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ ՅԱՆԳԼԻԱԿԱՆԷ
Վ. ԱՒԵՏԻՔ ԽԱՉԱԳԵՏԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԷՆ ՍՐԲԱԳՐՈՒԱԾ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Յ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

1859

Digitized by Google

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆԻ

Digitized by Google

Իմաստութիւնը գոհարներէն աղէկ է. և քու բոլոր ցանկալի բաները չեն կրնար անոր հաւասարիլ։ Առակ. Ը. 11։

Հոգիին տգիտութիւնը աղէկ չէ։ ԺԹ. 2։

Digitized by Google

# ՆԱԽԱԴՈՒՌՆ

Բարոյական գիտութեան վախճանն է մարդս բարի և առաքինի ընել։

Այս գիտութիւնը՝ մեր բարքն ու վարքը կառավարող օրէնքները այնպէս պարզելու և բացատրելու է, որ կարող ըլլանք հասկընալ՝ թէ ինչ և որո՞նք են մեր պարտականութիւնները, և թէ զանոնք կատարելու մասին ինչ պատասխանատուութիւններ ունինք առ Աստուած, և առ մարդ։

Այս գիտութեան նպատակն է սրտերնուս մէջ սէր մը զարթուցանել ճշմարտութեան և սրբութեան վրայ. նաև սորվեցունել՝ անձերնիս կառավարելու, զԱստուած պաշտելու և ՚ի սրտէ սիրելու, և մարդոց բարիք ընելու հարկաւորութիւնը. որպէս զի այն ճամբով կարողանանք ձեռք ձգել այն գերաստիճան երջանկութիւնը՝ որուն ընդունակ ենք։

Ո՛և իցէ գիրք մը բարոյականի վրայ, եթէ յարմարութիւն չունի զմարդիկ այս յիշեալ վախճանին հասցունելու, բնաւին արժանի չէ բարոյական անունը վրան առնելու, և անպիտան է ազգի մարդկան։

Բարոյականի գրոց և ճառերուն բազմաց մէջ երևցող մէկ մեծ սխալմունքն ու պակասութիւնը այն է՝ որ չեն ցուցըներ՝ թէ Սուրբ Գիրքը՝ Աստուծոյ բարոյական կառավարութեան ամենահարկաւոր և խիստ օգտակար միջոցներուն մէկն է՝ կատարելապէս յարմարած մեր բարոյական բնութեան, և բարոյական այն ամէն ճշմարտութեանց

Digitized by Google

և սկզբանց, որ առանց յերկնից յայտնութեան, այսինքն՝ առանց Սուրբ Գրոց կ՚իմացուին. և թէ՝ խիստ կարևոր է առաքինութեան առաջնորդող շարժառիթներուն մեծ զօրութիւն տալու։

Ճշմարիտ է՝ որ առաքինութեան շատ պարտքերը և շատ սկզբունքները կրնան գիտցուիլ առանց յերկնից յայտնութեան, բայց նմանապէս այս ալ ճշմարիտ է որ՝ մեր ախորժակները, կիրքերը, և անվայել բաղձանքները ևս առաւել զօրաւոր են սոսկապէս բնական առաքինութեան ո՛ և իցէ շարժառիթներէն. և հետևապէս կը տիրեն մեր վրայ։ Ասանորոյ մարդկային բնութիւնը՝ բարւոյն ըստ մասին գիտութեամբը, և չարին գործածութեամբը, խառնուրդ մը եղած է միշտ։

Այս նկատմամբ՝ բնական առաքինութիւնը յար և նման է բնական կրօնից։ Ինչպէս՝ բնական լոյսը բաւական է՝ Աստուծոյ էութեան և ստորոգելեաց շատերը ծանուցանելու, բայց տկաւին մարդս երբոր բնութեան լուսոյ թողուած է, միշտ կռապաշտութեան մէջ ինկած է, և բնական կրօնից սորվեցուցածն ալ իր մաքէն գրեթէ բոլորովին դուրս մերժած է։

Սոկրատէս՝ հեթանոսաց բարոյական փիլիսոփաներուն գլխաւորն ու վեհագոյնը, մարդուս բարոյականին անյոյս վիճակը այնպէս զօրաւոր զգաց որ կը պնդէր թէ ոչ ոք կարող է զանիկայ վերանորոգել կամ դարմանել՝ եթէ յերկնից Աստուածային ուսուցիչ մը չգայ՝ որ երկբայելին որոշէ, և տկար շարժառիթները զօրացունէ։

Բայց հիմա բարոյականի հեղինակ մը որ Սոկրատէսի փնտռած ուսուցիչն ունի, եթէ զանիկայ մերժէ, հեթանոսէ մըն ալ նուաստ է այնպիսին,

Digitized by Google

և հեթանոսական խնամութենէ անգամ յետ-նեալ:

Բարոյական գիտութեան շատ գրութեանց ու-րիշ մէկ սխալմունքն ու դրութիւնն ալ այն է որ՝ չեն ցուցըներ թէ մարդս անկեալ էակ մըն է. և ոչ միայն Աստուածային յայտնութեան, այլ և Աստուածային օգնականութեան ալ կարօտ է այն մաքուր բարոյական վիճակը ստանալու համար՝ որ է մեր էութեան գերագոյն վիճակը:

Այս գիտութեան վրայ գրուած բազմահատոր գրեանց մէջ հազիւ հազ կամ ոչ երբեք ցուց-ուած չէ՝ թէ առօրեայ պիտոյքներընուս և ընդու-նած պարգևներընուս համար ալ, և մանաւանդ՝ անվախճան բարեաց և օրհնութեանց համար ստէպ և թախանձական աղօթք կարևոր և օգտա-կար է. որն որ մեր անկեալ վիճակին հարկաւոր է և անհրաժեշտ:

Նոյնպէս ցաւալի է յիշել որ ոչ միայն բարոյա-կանի բազում գրութիւնները այսպէս աղաւաղեալ են, այլ և շատ ազգեր՝ անոնք ալ լուսաւորեալ, դեռ արժանաւոր մատենագրութիւն չեն ըրած այս հնաշխար-հիկ և ամենաօգտակար գիտութեան: Իրենց և իրենց զաւակացը մտաւորական և նիւթական վի-ճակին յառաջադիմութեանը և բարելաւութեանը համար աշխատանք չեն խնայեր, բայց սրտին կրթութիւնը այնքան կարևոր չեն սեպեր: Ա-սիկայ յայտնի ողբալի ճշմարտութիւն մըն է այն ազգաց վրայ՝ որ նախանձաւորութեամբ մը ար-թընցած են դարուս լուսաւորեալ ազգաց դաս-տիարակութեան լոյսովը լուսաւորուելու:

Մենք բերկրութեամբ սրտի կը տեսնենք որ Հայ ժողովուրդը այս օրուան օրս սկզբնաւորած է

քայլեր առնուլ յառաջադիմութեան , և զօրելի ջանասիրութեամբ մը կ'աշխատի քան զինքն լուսաւորեալ և նախանձելի ազգաց կարգն անցնելու :

Եւ քաղաքը յուսով կ'սպասենք ուղիղ ընթացիւք յաջողութեանը , և հաստատուն կատարելութեանը հասնելուն .

Ազգ մը անխոտոր ուղղութեամբ անխափանապէս դաստիարակելու համար անհրաժեշտ պայմաններ կան : Որքան յաճախակի վիճակէ 'ի վիճակ կերպարանափոխ ըլլայ՝ բնաւին չկրնար հասնիլ այն գերագոյն դաստիարակութեան անկաշառ լուսոյն պայծառութեամբը փայլելու . և ճշմարիտ բարօրութիւն վայելելու՝ մինչև որ բնական և յայտնեալ կրօնից անսխալ սկզբանցը վրայ հիմնեալ բարոյական գիտութիւնը առաջին տեղը չբռնէ դաստիարակութեան մէջ :

Ազգ մը կամ ժողովուրդ մը՝ գիտութեանց ծայրագոյն բոլոր օգուտները քաղելու ալ ըլլայ , տակաւին թերի է իր դաստիարակութիւնը , եթէ այն ուսմանց բարոյական ազդեցութեան տպաւորութիւնը յինքն ընդունելու յարմարացած չէ , նա մանաւանդ՝ եթէ բարոյական գիտութեան նպատակը սրտի վսեմական վիճակ մը ստացած չէ :

Քանզի ուրիշ ինչ գիտութիւն կայ՝ յետ կրօնից , որ այնքան անմիջական է իր պաշտօնը մարդուս լաւագոյն մասին ամենընտիր կարողութեանց մեքենային անխոտոր շարժումն տալ , և զանոնք չափու և համեմատութեան շրջանին մէջ 'ի հնազանդութեան պահել Աստուածադիր օրինաց՝ 'ի շաւիղս առաքինութեան և երջանկութեան : Դարձեալ՝ ուրիշ ինչ գիտութիւն կայ՝ յետ կրօնից , որ այնքան կից կապակցութիւն ունենայ

մարդուս հանդերձեալ գերագոյն վիճակին ։

Ոմանք գիտութիւնք կամ ուսմունք կրնան զմեզ դուրսի գաւթին մէջ պտըտցունել , և ոմանք՝ տաճարին ներսի կողմը կը մտցունեն . իսկ այս գիտութիւնը զմեզ մինչև ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆՑԸ կը մօտեցունէ ։

Տեղերնիս չներեր երկարել թէ ինչ են բարոյական գիտութեան առաւելութիւնները ուրիշ գիտութեանց վրայ ։ Միայն այս կ՚ըսեմ թէ պէտք է դաստիարակութեան մէջ արժանաւոր տեղը նուիրենք աս գիտութեանը ։

Աստի՛ ծնողք և ուսուցիչք , մանաւանդ՝ այն ազգասէր անձնուանձն երախտաւորք՝ որ աշխոյժ եռանդով և վառ տենչմամբ անձնանուէր եղած են , բնական իրաւացի և ապահով երաշխաւորութիւն մը չեն կրնար ունենալ Ազգին ապագայ բարեկեցիկ և բարեբաստիկ վիճակին , եթէ դող ըլլան իրենց խնամքը յանձնուած զաւակացը . պատանեաց և երիտասարդաց . աղջկանց և մանկամարդաց նորաբոյս միտքերը խանելով ուսմանց թուաբանութեան , աշխարհագրութեան . . . , Գաղղիարէն և Անգղիարէն լեզուաց և այլն և այլն . ու բոլորովին կամ շատ մեծի մասին զանց առնեն և ծածկեն անոնցմէ իրենց լաւագոյն մասին գիտութիւնը ։ Որանցք անանկով կը զրկեն զանոնք նոյն իսկ իրենց հետամուտ եղած երջանկութենէն , և ամենուն կարող միայն չըլլան հաստատելու իրենց կեանքը , և իրենց քրտինքին և աշխատանացը վարձատրին , որ է , և պէտք է ըլլայ վայելումն խնդութեան , խաղաղութեան և արդարութեան վիճակի յաշխարհիս . . . . . ։

Արդ՝ մենք ալ մեր կողմանէ այս բարենպա-

տալ ձեռնարկութեանը մէջ՝ ըստ պատեհութեան նպատակայարմար ըլլալու համար, այս ընտիր՝ թէ-պէտև համառօտ գրքոյկս երկրորդ տպագրութեամբ ՚ի լոյս կ՚ընծայենք՝ յուսալով որ անիկայ գոնէ մի-ջոց մը և առիթ մը կ՚ըլլայ անոնց սրտերնուն մէջ այս կարևոր գիտութեան վրայ սէր մը արթնցու-նելու, և քաղաքական ուղղութեան և առաքինու-թեան համար բաղձանք մը՝ վերընձիւղելու և զար-գացունելու ։

Ու քաղաքականի գրոց բազմութեան մէջէն աս գիրքն ընտրելնուս պատճառն այս էր, որ՝ այս գիր-քը ազատ է յիշեալ երկու մեծամեծ պականու-թիւններէն և սխալմունքներէն, որոնցմով շատ գիրքեր անպիտան եղան և բազմաց միտքն ալ քա-ղաքական կառավարութեան աղբիւրէն խոտորեցին ։

Նաև այս գիրքը ՀԵԹԱՆՈՍԱԿԱՆ առաքինու-թեան դրութիւն մը կամ ընթացք մը բռնած չէ, այլ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ. և թէ Անգղիոյ և թէ Մի-ացեալ Նահանգաց բազմաթիւ դպրոցներու մէջ իրաւամբ մեծ անուն առած է ։

Դարձեալ՝ այս գիրքը իր պարզութեամբ համառօ-տութեամբը, և ներքին կարգադրութեամբը քաղա-քական գիտութեան տարրերը դիւրահասկանալի կ՚ընէ ամէն կարգի մարդերու ։ Ու դպրոցներու ալ յարմար դասագիրք մը ըլլալու համար ամէն գլխոյն և յօդուածոյն վերջը հարցմունք ալ դրուած է ։ Դասատուութեան ատեն հաճոյական ընելու համար և մտքին վրայ խորագոյն տպաւորութիւն մը ընե-լու համար, աշակերտը յօդուած մը կարդալու է այնպէս ուշի ուշով, որ կարող ըլլայ նոյնը ՚ի բերան պատմել աւարտելէն ։ Ու այսպէս հետևելով դասին աւելի կարդացած յօդուածին վերաբերեալ

հարցմունքները տրվելու է միայն, և անոնց պատաշաճ պատասխանները գտնելու է. որով առաջին դասն ալ մէյմը աչքէ անցընելու պարտական կ'ըլլայ ։

Հարցմանց ոմանց ճշգրիտ և ուղղակի պատասխան չգտնուիր համարին մէջ. սակայն անոր համար է որ աշակերտը իր քովէն օրինակներ գտնէ և այս կամ այն սկզբունքները բացատրէ. որ աղէկ փորձաքար մը կ'ըլլայ իմանալու թէ աշակերտը նիւթը աղէկ միտք առե՞ր է, թէ ոչ ։

Աղէկ է որ ուսուցիչն ալ իր քովէն հարցմունքներ ընէ. և աշակերտաց աղօտ և շփոթ երևցածը պարզէ և բացատրէ, որով դասատուութիւնը զուարճալի և միանգամայն օգտակար կ'ըլլայ ուսանողաց ։

Իրաւի այս դասագիրքս միայն տարերք է. և միայն սկզբնաւորութիւն մը պէտք է սեպել մատաղ մտքերու համար ։ Բայց կը յուսանք որ շատ չանցած այս գրքոյկին ընդունելութիւնն ու օգտակարութիւնը տեսնելով, քաջալերութիւն պիտի առնունք աւելի ընդարձակ մը 'ի լոյս ընծայելու մեր ընթերցողաց ։

Digitized by Google

# ՍԿԶԲՈՒՆՔ
# ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

## ՄԱՍՆ Ա

## ԳԼՈՒԽ Ա

### Բարոյական Օրէնք
### Գործք և Դիտաւորութիւնք ։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

### Բարոյական Օրէնք ։

Բարոյական գիտութիւնը՝ բարոյական օրինաց վրայ խօսող գիտութիւնն է ։

Ի՞նչ է բարոյական օրէնք ։ Մարդիկ երբ որ կը տեսնեն թէ երկու դիպուածներ անանկ կապուած են իրարու, որ մէկը պատահածին պէս միւսն ալ միշտ կը հետեւի անոր, ան կապակցութիւնը կը կոչեն օրէնք ։ Նաև առաջին դիպուածը կը կոչեն պատճառ, և երկրորդը՝ գործ ։ Զոր օրինակ, բնալոյծները՝ երբոր տեսան որ ջուրը այսինչ աստիճան ցրտանալուն պէս կը կարծրանայ կամ սառի, հաստատեցին թէ օրէնք է որ ջուրը այսինչ աստիճան ցրտութեա



Digitized by Google

հասնելուն պէս կը սառի ։ Նաև երբոր տեսան որ ջուրը այսինչ աստիճան տաքնալուն պէս՝ կ'եռայ և 'ի շոգի կը դառնայ, ան ատենն ալ հաստատեցին ուրիշ օրէնք մը թէ ջուրը այսինչ աստիճան տաքութեան հասածին պէս կ'եռայ ։ Ասանկով աս ընդհանուր ճշմարտութիւնը կը հանեն թէ՝ երբոր այսինչ պարագաներուն մէջ դիպուածներուն մէկը կը պատահի, միւսն ալ հարկաւ կը հետևի անոր. և կ'ըսեն թէ ցուրտը ջրոյ սառելուն, և տաքը՝ եռալուն պատճառն է ։

Բայց այս յայտնի է թէ երկու դիպուածներ միշտ ասանկ կապակցած չեն կրնար ըլլալ՝ եթէ զանոնք այսպէս կապակցող զօրութիւն մը, և ան զօրութիւնը միշտ և ամէն տեղ 'ի գործ դնող Էակ մը չըլլայ ։

Ասոր բնութեան օրինաց գոյութիւնը ան Գերագոյն Էակին՝ համայն տիեզերաց Արարչին և Պահպանողին էութիւնը կը ցուցընէ. և ամէն փոփոխութիւնները որ կ'ըլլան Աստուծոյ գոյութեան ապացոյց են.

Նաև յայտնի է որ Արարիչը մեր կառավարելու համար ասանկ խրար կապած է դիպուածները. ինչպէս, ջրոյ եռացմանը հետ այս ինչ աստիճան ջերմութիւն կապելով՝ մեզի սորվեցընել կ'ուզէ թէ, եթէ ջուրը եռացընել ուզենք, պէտք է այս ինչ աստիճան ջերմութեան հանենք զանիկայ ։ Իսկ որովհետև ինքը ալ հաստատուն անփոփոխ է իր դրած օրինաց վրայ, վասն որոյ անոր սահմանած

Digitized by Google

կերպէն դուրս բնաւ գործք մը չենք կրնար կատարել՝ թէև շատ ալ ջանանք։

Արդ՝ աս օրէնքը գործադրենք բարոյականի ։ Ամէն մարդ գիտէ թէ այս ինչ տեսակ գործքերը բարի են և այն ինչ տեսակը չար։ Ո՞վ չգիտեր թէ ստախօսութիւնը, մարդասպանութիւնը, գողութիւնը, անգթութիւնը չար գործքեր են. և ո՞վ չգիտեր թէ ճշմարտախօս, արդար, գթովալից, երախտագէտ և բարերար ըլլալը բարի գործքեր են։ Տղայ մը անգամ՝ քիչ մը խորհելով կ'իմանայ թէ աս երկու տեսակ գործքերէն միշտ հետևանքներ կը ծագին. զոր օրինակ, եթէ մէկը չար գործքեր գործէ՝ սուտ խօսի, գողութիւն ընէ կամ ուրիշները նեղէ, իր ներսի դին մասնաւոր տհաճութիւն մը կամ ապերջանկութիւն մը կ'զգայ, ու կ'ըսուի յանցանաց զգացումն. կը վախնայ թէ ըրածը կը յայտնուի, և կ'ուզէ որ ըրած չըլլար, ինչու որ գիտէ թէ՝ եթէ յանցանքը յայտնուի, ամենուն անարգելի պիտի ըլլայ։

Իսկ ընդ հակառակն, եթէ բարի գործէ, ճշմարիտ խօսի, երախտագէտ ըլլայ, չարին փոխարէն բարի հատուցանէ, մասնաւոր հաճութիւն մը կամ երջանկութիւն մը կ'զգայ իր սրտին մէջ, ըրածին կը հաւնի, և գիտէ թէ ամէն մարդ պիտի յարգէ զինքը։

Արդ՝ որովհետև աս գիտութիւնները և շատ ուրիշներն ալ միշտ այսպէս յօդեալ կը գտնուին, վասն որոյ այս կապակցութիւնը օրէնք կը կոչենք.

Digitized by Google

և որովհետև այս կապակցութեան հիմն՝ գործքի մը բարոյական բնութիւնը կը կոչուի, անոր համար այս օրէնքը կ'անուանենք օրէնք բարոյական։ Նաև կը գտնենք որ աս դիպուածները անփոփոխ են. բարի գործոց՝ հաճութիւն կը հետևի միշտ, և չար գործոց՝ տրտմութիւն։ Աստի որոշ կ'իմանանք թէ՝ անոնց այսպէս անբաժանելի կապը՝ Աստուած, մեր Արարիչն ու Ծայրագոյն Դատաւորը կապեց. և շատ յայտնի է որ մեզի սորվեցընելու միտքով ասանկ ըրաւ. որկէ կրնանք սորվիլ թէ Աստուած ինչպէս կ'ուզէ որ գործենք։ Ինչպէս՝ եթէ Աստուած բարեգործութեան հետ՝ հաճութիւն, և չարագործութեան հետ՝ ապերջանկութիւն կապած է անփոփոխապէս, ալ մեր բարի ըլլալ ուզելը այնչափ յայտնի է, ինչպէս որ երկնառաք պատգամով իմացուցած ըլլար։ Եթէ տէրութեան մը մէջ ամէն մարդասպան անհրաժեշտապէս մահուամբ պատժուի, ասիկայ առանց տէրութենէն արգելման գիր մը հրատարակուելու այնքան յայտնի խրատ և զգուշութիւն մըն է մեր վարուցը, որպէս թէ՝ տէրութեան ամէն կողմը մարդասպանութեան արգելման օրէնք հրատարակուած ըլլար։

Գործքերուն հետևութիւնները այսպէս քննելով՝ շատ բաներու մէջ մեր Արարչին օրէնքը կամ կամքը ինչ ըլլալը կրնանք սորվիլ։ Ասկէց 'ի զատ Սուրբ Գրոց մէջ իր կամացը յայտնութիւնը ունինք, որ կը սորվեցընէ թէ ինչպէս

պարտական ենք գործել. նաև կ՚իմացընէ թէ հը-նազանդութեան և անհնազանդութեան ինչ հետևանքներ զուգեց Աստուած ։ Ահա այս օրինաց կարգադրութիւնը և բացատրութիւնը բարոյական գիտութիւն կ՚ըսուի ։

### Հարցմունք ։

1. Օրինակ մը տուր բնական օրէնքի վրայ, այսինքն, դիպուածի մը՝ որուն միշտ ուրիշ դիպուած մը կը հետևի ։

2. Բարոյական օրէնքէն օրինակ մը տուր ։

3. Աստուծոյ էութիւնը ի՞նչպէս կը յայտնես ։

4. Օրէնք մը յիշէ, որով Աստուած մեզ կառավարել կ՚ուզէ ։

5. Կենացդ մէջ պատահած դիպուած մը կը յիշե՞ս, որուն մէջ բարի գործքերէն յառաջ եկած երջանկութիւնը, և չար գործքերէն յառաջ եկած անհանգստութիւնը զգացիր ։

6. Ինչո՞ւ Աստուած անանկ կարգադրեց որ տեսակ մը գործքերուն խայթ խղճի, և ուրիշ տեսակ մը գործքերուն՝ հաճութիւն հետևի միշտ ։

7. Եթէ կրած խայթերնուս և վայելած հաճութիւններնուս ուշ դնենք, մեր պարտականութիւնը ևս առաւել չե՞նք ճանչնար, և երջանկագոյն չե՞նք ըլլար ։

8. Ուրեմն ինչո՞ւ անոնց միտք չենք դներ ու

Digitized by Google

անոնց համեմատ չենք գործեր։

Զ. Հասկըցա՞ր ինչ ըսել է բարոյական գիտութիւն. բացատրէ՛։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Բ

### Բարոյական գործ և գիտակցութիւն։

Ի՞նչ է բարոյական գործը։

Գործ կ'ըսուի ինչ որ մարդս գիտմամբ կամ գիտնալով կը գործէ։ Մարդիկ և կենդանիներն ալ շատ բաներ դիտմամբ կը գործեն։ Կենդանիները շատ անգամ իրարու և մարդոց ալ վնաս կ'ընեն՝ ճիշդ վնասելու մտօք։ Բայց կենդանեաց գործքերը մարդոց գործքերուն հետ թէ որ բաղդատենք՝ տարբերութիւնը խիստ մեծ է։ Կենդանիները չեն գիտեր և չեն կրնար գիտնալ թէ իրենց գործքերը լաւ են, բայց մարդիկ կարող են այս որոշումը ընելու։ Արդ՝ որովհետև կենդանին բարին ու չարը չկրնար որոշել, վասն որոյ անոր գործքերը բարոյական գործոց կարգը չենք դասեր։ Իսկ մարդը աս որոշումը կրնայ ընել, վասն որոյ իր գործքերը բարոյական գործ կը սեպուին։ Բայց մարդիկ երբեմն դիպուածով գործքեր ալ կը գործածեն. ինչպէս, մարդ մը չտեսնալով՝ քար մը կամ դանակ մը կը նետէ մէկուն ու կը վնասէ։

Ասանկ գործքի մը մէջ յանցանաց զգացումն չենք ունենար. Թէպէտև եղած բանին վրայ կը ցաւինք: Մեր խղճմտանքը մեզ չյանդիմաներ, երբոր վնասելու մտքով և կամ բոլորովին անհոգութեամբ չենք գործած:

Նաև կ'ըլլայ որ երբեմն բարի գործք մը վերջը վնաս կը պատճառէ. ինչպէս՝ ըսենք թէ հիւանդ բարեկամիս աղէկ կերակուր խրկեմ ու կերակուրը զինքը վնասէ, կը ցաւիմ անոր քաշած վնասին վրայ, բայց իմ գործքիս վրայ խոհաճութիւն չեմ զգար, քանզի դիտաւորութիւնս բարի էր: Աս և ասոր նման օրինակներէն կը սորվինք, թէ գործքերուն բարոյական յատկութիւնները՝ դիտաւորութենէ դատելու է:

Դիտաւորութիւնը զանազան կերպով չար կ'ըլլայ: Ա. Երբոր ուրիշը կը վնասենք բարկութեամբ անոր զարնելով կամ անոր վրայ գէշ խօսքեր հրատարակելով՝ մի միայն այն մտքով որ ուրիշները սխալ կամ գէշ համարում ունենան անոր վրայ: Բ. Երբոր միայն անձերնիս հաճեցընել կը նայինք՝ առանց նկատելու ուրիշին պատճառած վնասներնուս: Աս կ'ըլլայ՝ մէկը ծաղրելով զբօսանքի համար թէպէտև ատելութիւն չենք ցուցըներ: Իրաւունք չունինք ուրիշներուն երջանկութեանը դպչելու՝ ինքզինքնիս հաճեցընելու համար: Ասանկով ընդհանուր կանոն մը կրնանք հաստատել թէ՝ մեր դիտաւորութիւնը չար է երբոր Աստուծոյ օրինաց մէկուն դէմ ան-

Digitized by Google

դամ գործելու դիտաւորութիւն ունինք. և այս օրէնքը երկու պատուիրանաց մէջ կ'ամփոփուի. "Քու Տէր Աստուածդ բոլոր սրտէդ պիտի սիրես": "Ինչ որ կ'ուզես որ մարդիկ քեզի ընեն, դուն ալ անոնց անանկ ըրէ": Գ. Որովհետև գործքի մը բարոյական յատկութիւնը դիտաւորութենէ կ'որոշուի, անոր համար եթէ չարութիւն ընելու միտք ունենանք, թէև արդեամբ չգործենք ալ՝ դիտաւորութիւննիս չար է: Եւ երբոր իրօք միտքերնիս կը դնենք թէ բարի գործենք, թէև դիտաւորութիւննիս կատարելու կարող ալ չըլլանք, մեր դիտաւորութիւնը Աստուծոյ ընդունելի է: Ինչպէս, Աստուած Դաւթին հաճեցաւ վասն զի Դաւիթ փափաքն ունէր տաճարը շինելու, թէպէտև Աստուած չթողուց որ շինէ: Ասանկ ալ աղքատներուն բարի կամքը և բաղձանքները Աստուծոյ առջին հարուստներուն ըրած ողորմութեանը հաւասար ընդունելի են: Դ. Որովհետև ընդունելի գործք մը ընելու համար բարի դիտաւորութիւն պէտք է, վասնորոյ եթէ Աստուծմէ հրամայուած գործք մը կատարենք առանց բարի դիտաւորութեան, Աստուծոյ առջևը ընդունելի չէ ան գործքը: Բարի է աղքատ որբևարիի մը արդարութիւն ընել. բայց անիրաւ դատաւորը, որ ոչ Աստուծմէ կը վախնար, ոչ ալ մարդոցմէ կ'ամչնար, ու միայն քաշած թախանձանացը պատճառաւ որբևարիին դատաստանը տեսաւ, ընդունելի գործք մը չըրաւ,

Digitized by Google

րաւ. ինչու որ իր միտքը միայն նեղութենէ ազատուիլ էր։ Նմանապէս ալ տղայ մը եթէ բարի և աժիր. սորվիլ և սիրել ջանասէր ծնողացը կամքը, անհնազանդ տղայ է, թէև ծնողացը ըսածը կատարէ ալ։ Ատ ալ ըմբռնելու արժան բան է թէ, առաջուց ունեցած զգացումներս մեր գիտաւորութեանը վրայ շատ ներգործութիւն ունի։ Ան որ նախանձ, վրէժխնդիր և չար զգացումներ ունի, շատ հաւանական է որ նախանձութեան, վրէժխնդրութեան և ուրիշ չար գործքեր առաւել կը գործէ քան թէ ան մարդը՝ որ բնաւ այսպիսի խորհուրդներ չունի իր մէջը։ Ասոր կը տեսնենք թէ ան զգացումները՝ որ զմեզ չար գործքերու կ'առաջնորդեն, ինքնին չար են։ Այն այս բանն է՝ որ մեր օրհնեալ Փրկիչը կ'իմացընէ մեզի, "Սրտէն կ'ելլեն չար խորհուրդները" ըսելով։

## Հարցմունք։

1. Կենդանիները և մարդիկ ալ դիտմամբ կը գործե՞ն։

2. Մարդոց և կենդանեաց մէջ մեծ տարբերութիւնը ինչ է։

3. Մարդոց վրայ իշխանութիւն կրնա՞նք ունենալ՝ կենդանեաց վրայ ունեցած կերպէն տարբեր կերպով։

4. Օրինակով մը բացատրէ։

Digitized by Google

5. Մարդոց վրայ իշխանութիւն ունենալու լաւագոյն կերպը ո՞րն է։

6. Եթէ մարդիկ չեն կառավարուիր չարին ու բարին գիտնալով, ինչի՞ նման են։

7. Պատանիները երբեմն այսպէս կ'ընե՞ն։

8. Նման գործերը յարգելի՞ են թէ անարգելի են։

9. Եթէ մէկը մեզ վնասէ դիպուածով, ան գործքը չար սեպել պէ՞տք է։ Եթէ ոչ, ինչո՞ւ։
Օրինակ։

10. Եթէ մէկը բարերարութիւն ընելու մտքով մեզի վնաս մը պատճառէ, շնորհակալ ըլլալու ենք, թէ տհաճութիւն ցուցընելու ենք։ Ինչո՞ւ։
Օրինակ։

11. Օրինակ մը տուր անխորհրդաբար եղած գործքի մը համար։

12. Այսպէս գործքեր ըրա՞ծ ես։

13. Չար բանի մը օրինակ մը տուր, որ գործքը արդեամբ չէ կատարուած։

14. Բարի գործքի մը օրինակ տուր, որ առանց բարի դիտաւորութեան եղած է։

15. Ցուցուր թէ մարդիկ ինքզինքնին ինչպէս կը չարացընեն չար խորհուրդներ սնուցանելով։

Digitized by Google

# ԳԼՈՒԽ Բ

## Խղճմտանք։

### ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

Ի՞նչ է խղճմտանքը, և խղճմտանքը մեզ ի՞նչպէս կը խրատէ կամ կ'զգուշացընէ։

Յայտնի է որ երբոր բան մը կ'ընենք, ուրիշ բան մը պէտք է որով ան բանն ընենք։ Ինչպէս քալելու համար ոտք պէտք է, տեսնելու համար՝ աչք պէտք է, լսելու համար՝ ականջ, և այլն։ Նմանկ են մեր ներքին կամ մտաւոր գործողութիւններն ալ, ինչպէս. խորհելու կամ զգալու համար միտք պէտք է որով խորհինք կամ զգանք. յիշելու համար յիշողութիւն մը՝ որով յիշենք։

Արդ՝ ամէն մարդ գիտէ թէ ինք կարողութիւն ունի ուրիշ մարդոց գործքերուն մէջ բարին կամ չարը որոշելու. և գիտէ ալ, թէ իր գործքերուն չար կամ բարի յատկութիւններ ունենալէն մասնաւոր զգացումներու ենթակայ է։ Ահա աս կարողութիւնը, որ մարդս ունի ու կենդանին չունի՝ խղճմտանք կը կոչենք, որով այս որոշումը կ'ընենք, ու երջանկութեան և ապերջանկութեան զգացումներ կը վայելենք և կը կրենք։ Եւ աս մեր ունեցած չարի կամ բարւոյ զգացմունքը կը

վերաբերի թէ առ Աստուած և թէ առ մարդ ունեցած գործքերնուս։ Եթէ տղայ մը սուտ խօսի՝ թէպէտև մարդ չիմանայ, ու երդնու՝ թէպէտև մէկը չլսէ, կամ սուրբ օրը այսինքն կիրակին չպահէ՝ թէպէտև մէկը չտեսնէ, ինքը կ'զգայ թէ Աստուծոյ դէմ մեղանչեց. և կը վախնայ թէ Աստուած զինքը պատժէ իրաւամբ։ Եթէ իր դրացիին ստացուածքը գողնայ, կամ իր ընկերները խաբէ կամ զարնէ ու նախատէ, կ'զգայ թէ զանոնք վնասելուն համար յանցաւոր է. կ'ամչնայ անոնց երեսը նայելու, և գիտէ թէ իր վարքին համար պատժոյ արժանի է*։

Աստի կ'ըսենք թէ խղճմտանքը մտքին ան կարողութիւնն է, որով թէ առ Աստուած և թէ առ ընկեր ըրած գործքերնուս չարն ու բարին կ'որոշենք։ Եւ որովհետև թէ՛ մեր և թէ ուրիշներուն մի և նոյն վճիռները կուտանք, անոր համար կ'ըսենք թէ խղճմտանքը մտքին ան կարողութիւնն է, որով բարոյական գործողութեան չարն ու բարին կ'որոշենք, և նոյն կարողութիւնն է որ մեզ կ'ստիպէ բարի գործելու և կ'զգուշացընէ չար գործելէն. նաև մէկ կերպովը հաճութիւն կ'ըզգանք, ու միւսովը՝ տրտմութիւն։

Խորհինք քիչ մը բարւոյ ու չարի վրայ ունեցած զգացումներնուս վրայ, որ տեսնանք թէ խղճմտանքը մեզ ինչ կերպով կը խրատէ։ Նախ՝

*Այս զգացումներուն ամենքս կ'ունենանք, երբոր ազատութիւնները չարաչար գործածենք։

գիտցուք թէ գործք մը պիտի ընենք և կը խորհինք թէ ընել պէտք է արդեօք թէ չէ. զոր օրինակ լսենք թէ չար տղայ մը հօրը կը բարկանայ և կը խորհի թէ արդեօք զարնէ հօրը։ Հաւանական է որ ամէն բանէն առաջ խորհելով թէ իր հայրը իրմէ զօրաւոր է և կը պատժէ զինքը, անանկ գործք մը ընելը խելացութիւն չսեպեր. ինչու որ շահածէն առաւել պիտի կորսնցընէ։ Բայց ըսենք թէ իւր հայրը հիւանդ պառկած է և չկըրնար պատժել զինքը ըրած չարութեանը համար։ Սակայն եթէ տղան վայրկեան մը խորհի, պիտի իմանայ թէ հօրը զարնելը չարութիւն է, և թէ տարբերութիւն չկայ հայրը զինքը պատժելու կարող եղեր է թէ չէ։ Ու աս տղան երբոր տեսնէ որ ուրիշ տղայ մը կրցածին չափ աղէկութիւն ընելու փոխանակ՝ հօրը կը զարնէ, պիտի ըսէ թէ այն տղան չար է և պատժոյ արժանի։

Իսկ եթէ հօրը զարնելու ջանք ըրած ժամանակը ինքզինքը սաստիկ վնասէ, թէպէտև ամէն մարդ պիտի ցաւի, սակայն բոլորն ալ պիտի ըսեն որ իրաւամբ եղաւ և արժանի էր։

Դարձեալ՝ լսենք թէ տղայ մը կ'զգայ որ իր հօրը զարնելը չարութիւն է. Նոյն ժամանակին ուրիշ բան մըն ալ կ'զգայ իր մէջը, որ աս չարութիւնը չընելու կ'ստիպէ զինքը. եթէ տղան բարկացած է՝ իր մէջը երկու տեսակ զգացումներ կ'ունենայ. բարկութեան զգացումները զինքը պիտի ստիպեն որ ընէ, և խղճմտանքը պիտի խրա-

տէ որ չընէ ։ Եթէ խղճմտանքին հնազանդի՝ բարի տղայ է. և եթէ բարկութեան կրիցը հնազանդի՝ չար տղայ է ։

Ուրիշ օրինակ մը առնենք ։ Դիցուք թէ տղի մը քիչ մը ստակ տուին որ երթայ իրեն համար խաղալիք գնէ. երբոր խաղալիքները առնել կ'երթար՝ խեղճ կնոջ մը պատահեցաւ, որուն զաւակները անօթութենէ կոտորուելու վրայ էին ։ Խաղին վրայ ունեցած սէրը կ'ստիպէր զինքը որ երթայ խաղալիքները առնէ. բայց իր խղճմտանքը կը խրատէր կամ կը ստիպէր որ խեղճ տղոցը օգնէ ։ Անձնասէր տղայ մը խաղալիքներուն վրայ ունեցած սիրոյն պիտի հնազանդէր և թողուր ան տղաքը որ սովամահ կորնչէին. իսկ բարի տղայ մը իր խղճմտանքին պիտի հնազանդէր և ինքզինքը պիտի զրկէր խաղէն, ու դրամը ան աղքատ տըղոցը տար ։

Գործք մը կատարելէն ետքը ունեցած զգացումնիս քննելով կ'իմանանք թէ խղճմտանքը մեզ ինչպէս կը խրատէ ։

Առնենք վերոյիշեալ օրինակը ։ Եթէ տղայ մը բարերարութիւն ընէ՝ երջանկութիւն կ'զգայ, և ըրածին կը հաւնի ։ Իսկ եթէ ուրիշ տղայ մը ան գործքերը տեսնէ՝ կը սիրէ զանիկայ և կը ցանկայ որ իր գործքին համար աղէկ հատուցում մը ընդունէ ան տղան ։ Ետքը եթէ ան տղան փողոցէն անցնելու ժամանակ աղքատ տղոցը տուած ստըկին երկուքին չափ դրամ գտնէ, բա-

Digitized by Google

լոր մարդիկ ուրախ կ՚ըլլան և կ՚ըսեն թէ այս հատուցմանը արժանի էր ։

Ընդ հակառակն՝ եթէ տղայ մը ան աղքատ աղջկը բարերար ըլլալու փոխանակ՝ թողու որ կորնչին, ու անոնց նախատական անուններ ալ կանչէ կամ զարնէ, երբոր կ՚անցնի կ՚երթայ ու կը խորհի, իր ըրածին վրայ շատ կ՚ամչնայ, կը տրտմի ու շատ անհանգիստ կ՚ըլլայ. և կը վախնայ որ դժբաղդութիւն մը պատահի իրեն ։ Եթէ այսպէս գործք գործող մէկը տեսնենք՝ շատ տհաճութիւն կը ցուցընենք, անոր հետը ընկերանալ չենք ուզեր, ու կը սեպենք թէ պատժոյ արժանի է ։ Չարագործ անձանց այնպէս վախկոտ և երկչոտ ըլլալնուն և բարեգործ անձանց այնչափ համարձակ ըլլալնուն գլխաւոր պատճառը աս է որ՝ չարագործը իր պատժոյ արժանի ըլլալը գիտէ, վասն որոյ կը վախնայ որ մարդիկ զինքը կը պատժեն ։ Իսկ բարեգործը գիտէ որ բարի հատուցման արժանի է, անոր համար մէկէն վախ չունի ։ Եւ աս պատճառաւ է որ չարագործները ընդհանրապէս կը յայտնուին ։ Ան որ չարութիւն կ՚ընէ՝ կը վախնայ, կ՚ամչնայ, իր դէմքին վրայ և գործքերուն մէջ կը ցուցընէ իր յանցանքը ։ և որչափ ծածկել կը ջանայ, այնչափ կը յայտնուի ։

## Հարցմունք։

1. Կ'ըսուի թէ բան մը ընելու համար ուրիշ բան մը ունենալու ենք որ անով ընենք. Օրինակ մը տուր։

2. Ինչպէս գիտես թէ խղճմտանք մը ունիս։

3. Երբոր ծնողացդ անհնազանդ կ'ըլլաս ինչ զգացում կ'ունենաս։

4. Աստուծոյ դէմ մեղանչես նէ ինչ զգացում կ'ունենաս։

5. Ինչ բան է այն որ աս զգացումները յառաջ կը բերէ։

6. Երբոր բարի գործես, ու Աստուծոյ հաճոյ ըլլաս ինչ զգացում կ'ունենաս։

7. Ինչ է որ այս զգացումները յառաջ կը բերէ։

8. Անբան կենդանիները այսպէս զգացումներ ունի՞ն. Ինչու։

9. Երբոր այսինչ մասնաւոր չար գործը ընել կամ չընել կը խորհէիր նէ, բնաւ բան մը չզգացի՞ր, որ մի ըներ կ'ըսէ քեզի։ Ինչ է որ քեզ արգիլեց։

10. Երբոր այսինչ բարի գործը ընել կը խորհէիր, բնաւ բան մը չզգացի՞ր որ քեզ կ'ստիպէր ընելու։ Ինչ է որ քեզ կ'ստիպէ այսպէս։

11. Ստախօս, աւազակ և անգութ մարդոց ալ-

Digitized by Google

հաճոյութիւն չենս ցուցըներ ։ Ի՞նչ բան ՚ է որ այսպէս զգալ կու տայ քեզի ։

12. Տղայ մը չարութիւն գործելէն ետքը տուն գայ նէ, աղէկութիւն բռած ժամանակին պէս եր– ջանիկ կ՚ըլլա՞յ ։ Օրինակ ։

13. Ինչո՞ւ համար չար մարդը շուտով կը յայտ– նուի ։

14. Երբոր չարութիւն կ՚ընեն մարդիկ ի՞նչու համար այնքան կը վախնան ։

15. Բարեգործ անձինք ի՞նչու շատ անգամ երջանիկ են մեռած ժամանակնին ։

16. Ինչո՞ւ չարագործ անձինք թշուառ են մեռ– նելու ժամանակնին ։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Բ

Խղճմտանքը ինչ կերպով յառաջ կ՚երթայ կամ կը զօ– րանայ . կամ թէ ինչպէս կը մեռնի կամ կը տկարանայ ։

Յայտնի է թէ մեր կարողութիւնները զօրա– նալու կամ տկարանալու ընդունակ են . ոմանք՝ իրենց հասակը եղողներէն զօրաւորագոյն են . մէկը իր բազուկովը զօրաւոր է , մէկալը իր ոտ– քովը ։ Նմանն է ներքին կարողութեանց ալ . մէկը զօրաւոր յիշողութիւն ունի և ուրիշը՝ տը– կար . մէկը դիւրութեամբ գրելու ընդունակ է՝ ուրիշը դժուարութեամբ կը գրէ . և այլն ։

Ներքին գործածուած կարողութիւնները աւելի զօրաւոր կ'ըլլան ։ Ուժը առաւել գործածողը ուրիշէն աւելի ուժով կ'ըլլայ ։ Որուն գործքը որ բազկի գործածութիւն կը պահանջէ , անոր բազուկները զօրաւոր են . և ով որ շատ կը քալէ կամ կը վազէ՝ զօրաւոր և ուժով սրունքներ ունի ։

Ան որ իր յիշողութիւնը ունակաբար կը գործածէ , դիւրաւ կը յիշէ . այսինքն զօրաւոր յիշողութիւն մը կ'ստանայ ։ Իսկ ան որ չջանար սած կամ կարդացած բանը յիշելու , շուտով կը տկարանայ յիշողութիւնը ։ Ասանկով մարդիկ աս ընդհանուր հետևութիւնը կը հանեն թէ բոլոր կարողութիւնները գործածութիւնով կը զօրանան , և անգործածութեամբ կը տկարանան ։

Այս կանոնը խղճմտանքին ալ կը վերաբերի զանազան կերպերով ։

Ա . Որչափ ստէպ գործածենք մեր խղճմտանքը գործքերուն բարին ու չարը որոշելու ու դատելու , այնչափ դիւրաւ և ուղիղ դատել կը սորվինք ։

Ան որ գործքը գործելէն առաջ խորհրդածութեամբ ինքզինքին կը հարցընէ արդեօք աս բանը բարի՞ է թէ չար , քիչ անգամ կը սխալի ։ Տղաքներն ալ կարող են ընել ասիկայ ։

Բ . Նաև մեր խղճմտանքը կը զարգանայ կամ կը զօրանայ բարի գործքերու վրայ խորհելով , ու առաքինի անձանց վրայ մտածելով ։ Եւ ասիկայ

Digitized by Google

որքան յաճախակի ընենք, այնքան աւելի կարող կ՚ըլլանք չար բաները մերժելու ։ Ասոր համար է որ մեր օրհնեալ Փրկչին կատարեալ բարքին վրայ շատ խորհելու ենք՝ եթէ մեր խղճմտանքները զարգացընել և առաքինութեան մէջ աճիլ կ՚ուզենք ։ Անանկ ալ երիտասարդները Սուրբ Գրոց մէջ Սամուէլին, Յովսէփին, Դանիէլին և ասոնց նման բարի անձանց վրայ կարդալու և անոնց վարուցը և բարուցը վրայ խորհելու են ։

Բայց զանազան պարագաներով բարոյական որոշում ընելու կարողութիւննիս կը տկարացընենք ։

Ա. Եթէ մեր գործոց բարոյական յատկութիւնները քննելը զանց առնենք ։ Եթէ տղայք կամ մարդիկ առանց քննելու և որոշելու պատահածին պէս գործեն չարն ու բարին, վերջապէս շատ քիչ հոգ կը տանին թէ որը կ՚ընենկոր. և շատ բաներու մէջ հազիւ թէ չարն ու բարին որոշելու կարող կ՚ըլլան ։

Աղէկ գիտենք թէ ան տղաքը որոնք իրենց ծնողքէն կրթուած են չարն ու բարին որոշելու, լաւագոյն գիտեն իրենց պարտքերը կատարել՝ քան թէ ան տղաքը՝ որոնց ծնողքները երբէք այնպէս կրթութիւն մը չտուեն իրենց ։

Բ. Բարոյական գործքերը ուղիղ դատելու զօրութիւնը կը տկարացընենք ստէպ չար բաներ տեսնելով կամ լսելով կամ թէ մտքերնուս մէջ

Digitized by Google

չար խորհուրդներու տեղի տալով։ Տղայ մը եթէ առաջին անգամ մէկէն յիշոցք մը լսէ, չար բան մը կը սեպէ. բայց եթէ անոր հետ ընկերանայ, քիչ ժամանակէն անհոգ կ՚ըլլայ. և ինքն ալ կ՚սկսի նոյնը ընել։ Նոյնպէս կ՚ըլլայ ստախօսութեան, անգթութեան, գէշ խօսքեր գործածելուն և ուրիշ չարութեանց ալ։

Ասիկա մեզի կը ցուցընէ թէ շատ բազմահոգ և զգոյշ ըլլալու ենք չար ընկերութիւններէն, և բնաւ խառնուելու չենք անոնց՝ որ չարագործութիւնը սովորական գործ է եղեր իրենց մէջ։

Ըսուեցաւ թէ բոլոր աս բաները խղճմտանքով կրնանք քննել, ինչու որ խղճմտանքը անանկ հրաման մըն է՝ որ կ՚ստիպէ բարի գործելու։ Աս հրամանը կը զօրանայ կամ կը տկարանայ գործածութեան համեմատ. զոր օրինակ, ան որ խղճմտանքին հրամայածը միշտ կը կատարէ, քիչ անգամ փորձութեան մէջ կ՚իյնայ։ Ան որ միշտ կը ջանայ արդար ըլլալ, ու բնաւ մէկը չխաբել ամենէն փոքր բանին մէջ անգամ՝ ոչ կատակով և ոչ ճշմարտապէս, իր մտքին մէջ զօրաւոր ընդդիմութիւն մը կ՚ըլլայ անարդարութեան դէմ. բայց ան որ երբեմն սուտ կը խօսի կամ կը խաբէ, ստութեան կամ անարդարութեան դէմ ունեցած ընդդիմութիւնը երթալով կը տկարանայ, և շատ բան է՝ եթէ վերջապէս համարձակ գող կամ ստախօս մը չըլլայ։

Գիտնալու է թէ աս վերջի երկու կանոններն

Digitized by Google

ալ իրարու վրայ ներգործութիւն ունին․ որչափ որ չար ու բարի գործքերնուս վրայ խորհելու ունակութիւն ունենանք, այնչափ զօրաւոր հակամիտութիւն կ'ունենանք բարի գործքերու։ Եւ որչափ որ զգուշութեամբ բարի կ'ընենք, այնչափ դիւրաւ կ'որոշենք բարին ու չարը։ Դարձեալ՝ ըսի թէ խղճմտանքը հաճութեան ու տրտմութեան աղբիւր է․ բայց գործածութեան համեմատ։ Որքան յաճախ բարի գործենք, այնչափ մեծ երջանկութիւն կը վայելենք։ Տես բարի և մարդասէր անձինք միշտ ինտո՞ր երջանիկ են։ Դիտէ՛, թէ ան մարդիկը՝ որ քիչ անգամ բարի կը գործեն, գրեթէ տհաճութեամբ կ'ընեն։

Բայց ճշմարիտ բարեսէր եւ բարի անձինք միշտ երջանկութիւն կը վայելեն ուրիշները երջանիկ ընելէն։ Եւ եթէ բարի ընելէն՝ այսչափ երջանկութիւն կ'ելլէ, պարտինք մեծապէս երախտագէտ ըլլալ Աստուծոյ, որ մեզ անանկ աշխարհք մը մէջ դրաւ, ուր շատ բարեգործութիւններ կան ընելու․ և թէ աղքատ թէ հարուստ, թէ մեծ և թէ պզտիկ ուզածնուն չափ այս երջանկութիւնը կրնան վայելել։

Իսկ ընդ հակառակն, մարդիկ որքան իրենց խղճմտանքներուն աւելի անհնազանդ ըլլան, այնքան պակաս խայթ, կամ անհանգստութիւն կ'զգան չարութիւն ընելնուն համար։

Երբոր տղաք առջի բերան կը սկսին սուտ խօսիլ կամ գէշ խօսքեր գործածել, կ'զգան թէ

յանցաւոր են եւ շատ անհանգիստ կըլլան. բայց եթէ ան գէշ գործքերուն մէջ շարունակեն, անանկ որ իրենց անտակութիւն ըլլայ, ալ անկէց ետեւ անհոգութեամբ կը գործեն, և մինչև անգամ կը հպարտանան իրենց չար գործքերուն վըրայ: Այսպէս է գողութիւնը կամ որ և իցէ չարութիւն:

Գուցէ առաջին անգամըն՝ չարագործ անձանց վրայ ընծայուած բարիք մը պիտի սեպենք ասիկայ, որ առանց նեղութեան կամ առանց խղճի խայթին չարութիւն կը գործեն: Բայց եթէ քիչ մը մտադրութեամբ խորհինք, ճիշտ հակառակը պիտի գտնենք. Վասն զի երբոր մէկը կը վախնայ չարութիւն ընելու և խիղճը զինքը կը տանջէ, հազիւ թէ չարութիւն կը գործէ. կամ գործէ ալ նէ գաղտնի կ'ընէ: Բայց երբոր աս տանջանքէն կ'ազատի, համարձակ կ'ըլլայ եւ ըրած չարութիւնը յայտնապէս կ'ընէ, և շուտով արժան պատիժը կ'ընդունէ: Ասկէց 'ի զատ Աստուած գթութիւն կ'ընէ, որ մեզ մեր խղճմտանքներովը այսպէս կը խրատէ չարութիւն ըրած ժամանակնիս:

Երբոր խղճմտանքը կը դադարի մեզ խրատելէն, ապացոյց մին է թէ Աստուած մեզի բարկացեր է, և կը թողու որ դէպ 'ի կորուստը երթանք՝ առանց խղճին զգուշութեանը: Ասկէց 'ի զատ խղճմտանքին այս թմրութիւնը միայն քիչ մը պիտի տեւէ: Շատ անգամ խղճմտանքը հի-

Digitized by Google

ւանդութեան ժամանակ մահուան անկողինին վրայ կ'արթննայ, նա մանաւանդ՝ յաւիտենականութեան մէջ խիստ մեծ զօրութիւն մը պիտի ստանայ, որուն նման երբեք չունեցաւ երկրիս վրայ։ Ուստի եթէ չարութեամբ ապրինք և չարութեան մէջ մեռնինք, խիղճերնիս յաւիտեանս տանջանաց աղբիւր պիտի ըլլան մեզի։

Ըսածներէս քանի մը բան յայտնի կ'երեւին։ Ա. Որչափ ստէպ բարի գործենք, այնչափ դիւրաւ կը գործենք և առաւել հաճութիւն կը վայելենք բարի ընելէն։

- Որքան փորձութեան դէմ դնենք, այնչափ դիւրաւ դէմ կը կենանք. չէ թէ միայն նոյն փորձութեան, հապա շատ ուրիշներու ալ։ Եւ այսպէս առաքինութեան մէջ յառաջանալու ամէն քայլին ևս առաւել պատրաստ կ'ըլլանք առաքինի ըլլալու, և մեր բնաւորութիւնները ևս հաստատուն հիման վրայ կը հաստատուին։ Բ. Ընդ հակառակն որչափ շատ չարութիւն ընենք նոյնչափ դժուար կ'ըլլայ փորձութեան դէմ կենալը. և առաւել ևս պատրաստ կը գտնուինք մեղաց մէջ իյնալու, և խղճմտանքին խայթը սակաւ կը ներգործէ ու քիչ քիչ կ'ոչնչանայ։ Ուստի մեղաց մէջ որքան յառաջ կերթանք՝ այնքան դժուար է առաքինութեան դառնալը, և մեր նորոգութեան յոյսն ալ կը պակսի։ Գ. Ուստի կ'իմանանք թէ ամէն փորձութեան դէմ կենալու և ամէն կարելի պարագաներուն մէջ բացարձակ բարի գործե-

լու մեծ և երևելի օգուտը ինչ է ։ Մանաւանդ կը սորվինք որ եթէ չար սովորութիւն մը ստացած ենք նէ, հիմա է զանիկայ մէկդի ձգելու ամենէն յարմար ժամանակը ։ Վայրկեան մը չենք կըրնար ուշանալ բանը առանց ևս առաւել գէշի տանելու՝ մէյ մը դժուարութիւնը շատցնելով, մէյ մըն ալ ան դժուարութեան յաղթելու զօրութիւնը ակարացնելով ։ Եթէ այս այսպէս է մարդոց դէմ մեղանչելովնիս, որչափ առաւել Աստուծոյ դէմ մեղանչելովնիս ։

Աս ըսածնիս առաւել կատարեալ բացատրելու համար, հետևեալ ազդու և վայելուչ օրինակը դնել աղէկ սեպեցինք ։

## Զարթուցիչ ժամացոյց ։

Տիկին մը առտուանց ուզած ժամանակը արթըննալու դժուարութիւն կրելուն համար, զարթուցիչ ժամացոյց մը գնեց ։ Աս տեսակ ժամացոյցները անանկ շինուած են որ՝ ուզած ժամուդ համար լարելով, ժամահարը բարձրաձայն կը զարնէ՝ սահմանեալ ժամանակը հասնելուն ։ Տիկինը ժամացոյցը անկողնոյն գլխուն կողմը դրաւ, և սահմանած ժամուն ժամացուցին շառաչիւնէն արթնցաւ․ շուտով հնազանդեցաւ ժամացուցին ձայնին, ու շատ գոհ էր կանուխ ելլելուն համար․ քանի մը շաբաթ այսպէս շարունակեց ։ Աս ժամացոյցը հաւատարմաբար իր պաշտօնը կը կատարէր․ և կինը քանի որ հնազանդութիւն կ՚ընէր,

Digitized by Google

անոր ձայնը կը լսէր։ Բայց ժամանակէ մը ետքը տիկինը կանուխ ելլելէն ձանձրանալով՝ երբոր ազդարարին աղաղակն ու բարձր ձայնը կը լսէր՝ մէկ կողմէն միւսը կը դառնար և դարձեալ կը քնանար։ Քանի մը օրէն ետքը ժամացոյցը բոլորովին դադարեցաւ զանիկայ արթընցընելէն։ Թէպէտև սովորական կերպով կը զարնէր, բայց կինը մտիկ չէր ըներ. ինչու որ անոր ձայնին անհընազանդ ըլլալու սովորեցաւ։ Վերջապէս գտաւ որ աս ընթացքովը ժամացուցէն օգուտ մը չէր շահէր, ան ատենը իմաստութեամբ որոշեց որ եթէ ժամացուցին ձայնը լսէ՝ շուտով ցաթկէ ելլէ. և միտքը դրաւ որ ալ անհնազանդ չըլլայ։

Ճիշդ այսպէս է խղճմտանքին ալ։ Եթէ անոր խօսքերուն մտիկ ընենք մինչև անգամ փոքրագոյն բաներու մէջ, միշտ իր ձայնը յայտնի ու զօրաւոր կը լսենք։ Բայց եթէ այն բաները ընենք, որ կը տարակուսինք թէ բարի են, աստիճանաւ կ՚ընկղմինք քնոյ մէջ, որ վերջապէս խղճմտանքին ձայնը մեզ արթընցընելու կարողութիւն չունենար։

Հարցմունք։

1. Կ՚ըսուի թէ՝ թէ մարմնոյ և թէ մտաց կարողութիւնները գործածելով կը զարգանան կամ յառաջ կ՚երթան։ Օրինակ։

2. Նաև կ՚ըսուի թէ չգործածելով ալ կը տկարանան։ Օրինակ։

3. Քնութեան և ծուլութեան մէջի տարբե-



Digitized by Google

րութիւնը ի՞նչ է։ Օրինակ տուր մտաց համար ալ մարմնոյ համար ալ։

4. Սուրբ Աստուծոյ օրէնքը որ այսպէս է, մեզի ի՞նչ սորվեցընել կ՚ուզէ։

5. Չար ու բարի գործքերնուս վրայ խորհինք նէ, ի՞նչ երկու օգուտ կը քաղենք։

6. Բարի և առաքինի անձանց հետ ընկերութիւն ընելէն ի՞նչ օգուտ կայ։

7. Ի՞նչ երկու վնաս կը կրենք առանց բարոյական մտածութիւն ընելու գործենք նէ։

8. Չարերու հետ ընկերութիւն ընելուն հետեւութիւնը ի՞նչ է։ Օրինակ։

9. Ըսենք թէ մէկը իւր խղճմտանքին չհնազանդիր ի՞նչ է հետեւութիւնը։ Օրինակ։

10. Ինչո՞ւ բարի մարդիկ, այսինքն, անոնք որ աղէկ կը գործեն, բարոյական բաներուն վրայ ուրիշներէն լաւագոյն դատողութիւն ունին։ Ուրեմն՝ որո՞նց խրատներուն առաւել հետեւելու ենք։

11. Եթէ երջանիկ ըլլալ կ՚ուզենք, ի՞նչպէս գործելու ենք։

12. Եթէ մէկը առանց խղճին խայթը զգալու կը գործէ, բարի՞ կամ չար նշան մըն է ասիկայ։

13. Ուղիղ գործելու ունակութենէն ի՞նչ օգուտ կ՚ընդունինք։ Օրինակ տուր։

14. Ի՞նչ վնաս կ՚ելլէ չար գործելու ունակութենէն։ Օրինակ տուր։

15. Չարութիւն գործելը երբ ձգելու է և ուղիղը գործելու սկսելու է։ Օրինակ։

Digitized by Google

# ՅՕԴՈՒԱԾ Գ

## Ընարգայական վարուց կանոններ։

Գործ մը ընելու վճռելէն առաջ կանոններ կան քննելու։

Ա. Ամէն բանէն առաջ հարցուր քեզի թէ այս գործքը բարի՞ է։ Այս հարցմանը պատասխանելու կարող ըլլալու համար, Աստուած քեզի խղճմտանք մը ու Սուրբ Գիրք մը տուաւ։ Եթէ քու պարտքերդ սորվելու համար այս միջոցները չես գործածեր, շատ չար ես, և Աստուած քեզ յանցաւոր պիտի սեպէ։ Այս հարցումը ըրէ միշտ գործքի սկսելէդ առաջ. ինչու որ սկսելէդ ետքը կամ ընելու վճռելէդ ետքը՝ հաւանական է որ ժամանակն անցած ըլլայ, և օգուտ չընէ։ Բ. Յիշէ ան անձանց վրայ ըսածներս որ իրենց խղճմտանքին չհնազանդելով կը տկարացընեն զանիկայ։ Դուն ալ շատ անգամ սանկ ըրած ես, և հարկաւ քու խղճմտանքդ ալ ըստ արժանւոյն ուղիղ առաջնորդ չէ։ Ուստի շատ բաներու վրայ տարակոյս ունիս. և երբոր տարակոյս ունենաս թէ արդեօք այս ինչ գործքը՝ բարի՞ է թէ ոչ, ՛բնաւ պէտք չէ որ ընես. բայց միայն ան ատենը պէտք է ընես որ չընելն ալ մեղք կը սեպես։ Գ. Հաստատ կանոն մը ըրէ միշտ ան բանը ընել՝ որ խղճմտանքդ քեզ ընելու կ՚ուղղէ, և ձգէ ան գործքը՝ որ կ՚արգիլէ ընելու։ Հոգ չէ՛ թէ գործքով, թէ խօսքով և թէ խորհրդով, թէ հրապարակաւ

Digitized by Google

և թէ առանձին, միշտ ան բանը ըրէ, որ կը հաւատաս թէ բարի է։ Չարութիւն գործելէն աւելի գէշութիւն մը չկրնար պատահիլ քեզի. և բնաւ այնքան մեծ օգուտներ չես կարենար ձեռք ձգել, որքան որ բարի գործելէն յառաջ կուգան։ Ամենևին հոգ չէ ով քու կողմանէդ է կամ ով քեզի հակառակ, միշտ ամէն բանէն վեր բռնէ Աստուծոյ հնազանդիլը։

Գործքը կատարելէն ետքը գործածելու կանոններ։

Ա. Ուշադրութիւն ըրէ ըրած գործքերուդ վրայ մտածելու և որոշելու թէ արդեօք բարի էին կամ չար. աս կ'ըսուի անձնաքննութիւն։ Ատիկայ ըրէ խոնարհութեամբ, և պէտք է որ մինակ ու առանձին տեղ ընես, և թէ որ ասոր համար մասնաւոր ժամանակ չունիս, բնաւ չես կրնար կատարել։

Անաչառութեամբ ըրէ։ Նայէ որ ուղիղ վճռես. ինքզինքդ ուրիշ անձանց տեղը բռնէ, և սեպէ թէ քու ըրածներդ անոնք ըրեր են, և ապա հարցուր անձիդ թէ ինչ վճիռ տալու է անոնց։

Աստուծոյ օրէնքը և Յիսուս Քրիստոսի օրինակը քու աչացդ առջևը բեր, և տես թէ քու գործքերուդ հետ ինչ համեմատութիւն ունին։ Պատանիներուն շատ օգտակար է որ իրենց ծնողացը և իրենցմէ խելացի բարեկամներուն հետ աս բաներուն վրայ խօսին, ու անոնցմէ ան գործքերուն համար խրատ առնեն և խորհուրդ հարցու-

նեն, որոնց վրայ իրենք կարող չեն աղէկ վճիռ մը ընելու։

Գիտցուք թէ ինքզինքդ քննեցիր և ըրած գործքերուդ վճիռ կտրեցիր։

Նախ՝ եթէ բարի ըրիր՝ Աստուծոյ շնորհակալ եղիր որ կարողացուց քեզ բարի գործելու, և թող քու վայելած խաղաղութիւնդ ևս աւելի հաստատէ քեզ առաքինութեան մէջ։ Երկրորդ՝ եթէ գործքերդ խառն եղեր են, այսինքն՝ շարժառիթներէդ ոմանք բարի են եղեր և ոմանք չար, ջանք ըրէ՛ ստուգել թէ ինչպէս եղեր է որ իրար խառներ ես. և մէկ դի ձգէ քեզ սխալմունքի մէջ ձգող պատճառները։ Երրորդ՝ եթէ խորհելով գտնաս թէ գործքերդ չար են եղեր։ Ա. Խորհէ՛ անոնց վրայ՝ մինչև անոնց որքան չար ըլլալը աղէկ մը հասկընաս։ Բ. Կամաւ խղճմտանքին խայթը ընդունէ, ուրիշ գործ մը ընելով քու խորհուրդդ մէկ դի մի՛ ձգեր. հապա կամաւ խղճմտանքին տանջանքը քաշէ՛ որ ապագայ ժամանակ չարութիւն գործելու հաճութիւնը մերժես։ Գ. Խորհուրդդ մի՛ մոռնար մինչև որ գործքիդ չարութիւնը իմանալով հաստատ որոշես բնաւ մէյ մըն ալ չընել։ Դ. Եթէ ըրած վնասդ կրնաս փոխարինել՝ շուտով ըրէ՛։ Եթէ սուտ խօսեցար՝ շուտով գնա խոստովանէ՛ որու որ խօսեցար։ Եթէ քուկդ չեղած բան մը առիր, շուտով տէրոջը դարձուր. և եթէ հատուցում ընելու անկարող ես գոնէ գնա տէրոջը խոստովանէ՛ քու յան-

ցանքդ։ Ե. Նաև որովհետև ամէն չար գործք Աստու-ծոյ դէմ մեղք է, ճշմարիտ զղջումով անկէց թողու-թիւն խնդրէ Տէր Յիսուս Քրիստոսի իր Որդւոյն արժանաւորութեամբը։ Քննէ խորհուրդներդ և բռնած ընթացքդ, և հոգ տար որ ապագայ ժամա-նակ ալ չգործես նոյն չարութիւնը։ Զ. Բոլոր այս բաները ըրէ խոնարհութեամբ խորհելով թէ ան-գթած և ամէնուրեք Աչակէն է քու կախումդ, որ միշտ պատրաստ է իր պատուիրանքները պահե-լու համար պէտք եղած օգնութիւնները մեզի տալ. և թէ որ հեզութեամբ մեր բոլոր յոյսերը անոր վրայ դնենք, ան բնաւ մեզ ձեռքէ չձգեր ու չմոռնար։

Ըսածներէս յայտնի կ'իմանանք թէ ամէն մարդ թէ ծեր և թէ պատանի իրենց գործքերուն հա-մար անհրաժեշտ պատասխանատու են Աստու-ծոյ։ Մարդուս մէջ կարողութիւն մը կայ՝ որ միշտ կը խրատէ զինքը և կ'իմացընէ իւր առ Աստ-ուած և առ մարդիկ ունեցած պարտքերը։ Անանկ կարողութիւն մը՝ որ ամէն տեղ ներկայ է, և միշտ անոր ազդարարութիւնները կ'իմանանք եր-բոր մտիկ ընելու կամք ունինք. և երբոր ուզենք որ լռէ, տակաւին շատ անգամ կը խօսի։ Անոր համար է որ եթէ չարութիւն գործենք մեր Ա-րարչին առջևը անպատասխանի կ'ըլլանք։ Մա-նաւանդ ևս առաւել սարսափելի է երբոր խոր-հինք թէ՝ աս խղճմտանքը տասնապատիկ զօրու-թիւնով միշտ մեր հետը պիտի բնակի և յաւի-

տնտեսականութեան մէջ կամ երջանկութեան և կամ թշուառութեան աղբիւր պիտի ըլլայ մեզի։ Որովհետև պատանիներն ալ ծերերուն նման խղճմտանք ունին, անոնք ալ նոյնպէս անոր հնազանդելու պարտական են. և Տէրը նոյն կերպով զանոնք ալ պիտի պատժէ եթէ անհնազանդ ըլլան իրենց խղճին։

### Հարցմունք։

1. Գործքի մը սկսելէն առաջ ի՞նչ հարցմունք ընելու է։ Օրինակ մը տուր։
2. Գործքի մը ուղիղ ըլլալուն վրայ տարակոյս ունենանք նէ ի՞նչ ընելու է։ Օրինակ։
3. Ըսենք թէ կը հաւատանք որ այս ինչ գործքը մեր պարտքն է. ի՞նչ բան կրնայ արգիլել մեզ որ չընենք։
4. Ըրած գործքերդ կը քննե՞ս։
5. Ճշմարտապէս կ'ուզե՞ս գիտնալ Աստուծոյ հաճելի ճամբով գործել։
6. Երբոր պատանիները իրենց պարտքերնին չեն գիտեր, ի՞նչպէս սորվելու են։
7. Ըսենք թէ աղքատի ստակ տուիր, կէս մը մեղքնալուդ, կէս մըն ալ փառասիրութենէդ. հետևեալ անգամը ի՞նչ ընելու ես։
8. Ըսենք թէ մէկը սուտ խօսեցաւ, թէ որ ուղիղը ընել կ'ուզէ ի՞նչ ընելու է։
9. Թէ որ չարութիւն ընենք ի՞նչ ջատագովութիւն կրնանք ընել։

Digitized by Google

10. Մարդ մը մահէն ետքը իր խղճին ձեռքէն կրնա՞յ խալըսիլ ։

11. Մեր խիղճերը յաւիտեանս կամ երջանկութիւն կամ թշուառութիւն պիտի պատճառե՞ն ։

12. Ի՞նչ է որ կ'ուզենք որ խիղճերնիս մահէն ետքը մեզի երջանկութիւն պատճառեն, ի՞նչպէս ապրելու ենք ։

## ԳԼՈՒԽ Գ

Մարդ վարա՞ն է ինք չարէ գործելու՝
երբոր խղճմտանքը զինքը յանդիմանէր ։

Շատերը կան որ այս ինչ չար գործքերը գործելնուն համար ամենեւին խղճի խայթ և յանդիմանութիւն չեն կրեր, մինչդեռ ուրիշները նոյն գործքերը ընելու ըլլան նէ, ինքզինքնին յանցաւոր կը ճանչնան ։ Ինչպէս՝ ոմանք յիշոցք կ'ընեն ու բանի տեղ չեն դներ. իսկ ոմանք ալ՝ բերնուերնէն յիշոցք մը փախչի նէ, կ'զգան որ չար բան մը ըրին ։

Արդ՝ այս բանը ի՞նչպէս պիտի մեկնուի, և Աստուծոյ աւէլը իրօք յանցանք պիտի սեպուի թէ չէ ։ Ասոր մեր սկզբանցը վրայ կը մեկնուի, որ արդէն պատմեցինք. ըսինք թէ խղճմտանքը կը վնասուի անոր ազդարարութիւններուն մտիկ չընե-

լով ։ Եթէ տղայ մը հայհոյութիւն ընէ և իր խղճմտանքին բրած յանդիմանութիւնը մտիկ չընէ, հետևեալ անգամին առջինէն քիչ կը յանդիմանէ զինքը իր խիղճը, և վերջապէս բոլորովին կը դադարի զանիկայ յանդիմանելէն ։ Բայց աս բանը գործքին չարութիւնը չթեթևցըներ ։ Ըսենք թէ մէկը արեգակին վրայ կը նայի ու իր աչքերը կը ճմռէ ․ դարձեալ կը նայի, և առաւել ևս կը ճմռէ և վերջապէս իր աչքերը կը կուրացընէ, անանկ որ ալ չտեսներ ։ Բայց իր կուրութիւնը չցուցըներ թէ արեգակ չծագիր ։ Ասանկ ալ մենք Աստուծոյ առջևը շատ չար գործքեր կը գործենք, ու մեղքի պատճառաւ կուրացած ըլլալունիս չենք տեսներ մեր գործքերուն չարութիւնը ։

Զոր զաւակ մը չիմանար թէ իր ծնողացը անհնազանդ ըլլալը չարութիւն է, բայց իր չգիտնալը իւր չարութիւնը չթեթևցըներ ։ Նմանապէս մենք ալ շատ անգամ Աստուծոյ անհնազանդ ըլլալնուս և բոլոր իր բարութիւնները մոռնալնուս համար մենք զմեզ յանցաւոր չենք սեպեր ․ բայց ասանկով Աստուծոյ առջևը մեղաւորութիւննիս չթեթևնար ։ Եւ որովհետև խղճմտանքին այսպիսի թմրութիւնը մարդուս բուն իր յանցանքն է, անոր համար նոյն իսկ աս բանին համար մեղադրելի է ․ և խղճէն սաստիկ տանջանք կրած առաջին մեղքին համար ինչ իրաւամբ պիտի պատժուի նէ, ճիշդ նոյն իրաւամբ պիտի

Digitized by Google

պատժուի վերջի մեղքին համար, որ մեղսագոր-ծութեան ունակացեալ ըլլալով խղճի յանդիմա-նութեան անզգայ եղած էր։

Ու պատեհ յարմար կու գայ Ունակութեան վրայ խօսելը։

Մարդ մը երբոր մէկ բանը յաճախ կ'ընէ, շատ դիւրութեամբ և առանց խորհելու կ'ընէ, և վերջապէս չընելիք չկրնար ընել։ Ալ տեսնես մարդիկ ինչ շուտով երաժշտական գործիքներ և այս ինչ բաները գործածելու սովորութիւն կը ստանան։

Ասոր նման է բարոյական գործքն ալ։ Բարի գործքեր ստէպ ընելով՝ զանոնք գործելու ունա-կութիւն մը կը ստանայ՝ անանկ որ ի հարկէ կ'ը-նէ զանոնք։ Ընդ հակառակն՝ մէկը չար գործ-քեր գործելու ունակութիւն կը ստանայ նոյն կեր-պով, անանկ որ առանց խորհելու կ'ընէ։

Հիմա խնդիրը այս է թէ՝ չար գործք մը ու-նակաբար գործուելուն պատճառաւ թեթեւագոյն կ'ըլլա՞յ։

Ոչ. ինչու որ եթէ Աստուած արգիլեց զանի-կայ, մեք ունակութիւն ստանալնիս անոր հրամա-նը չփոխեր։ Աստուած ըսաւ մի գողանար և իւր հրամանը պիտի չփոխէ։ Եթէ գողութիւն ընել-նիս չուզեր, որքան էվելըք ահաճութիւն կը ցու-ցունէ գողութիւն ընելու սովորութիւն ունենալ-նուս համար։ Եթէ մէկը քեզի զարնէ ու իր խիղճը խայթէ զինքը, կ'ըսես թէ պէտք է որ զղջայ, և ալ

չընէ ։ Իսկ եթէ քեզ ամէն տեսնելուն զարնելու ունակութիւն մը ստանայ, անանկ որ բնաւին խղճի խայթ չզգայ, յայտնի է որ խղճի յանդիմանութեան անզգայ ըլլալը՝ իր զարնելու չար սովորութիւնը չարդարացուներ ։ Պիտի խորհիս թէ անգամ մը զարնելն ալ չարութիւն է, ո՛ւր կը մնայ ամէն տեսած ատենը զարնելու ունակութիւն ստանալը ։ Ըսել է այս այսպէս է՝ ո՞րքան չար է չար ունակութիւններ ունենալը, և առանց խորհելու կամ մտածելու չար գործքեր գործելը, որ շատերը այս վտանգին մէջ ինկած են ։

## Հարցմունք ։

1. Եթէ գործքերդ Աստուծոյ օրինաց հետ բաղդատես, պիտի չգտնե՞ս որ Աստուծոյ արգիլած չար գործքերը գործերես, ու չար սեպած չես ։ Օրինակ մը տուր ։

2. Աստուած այս գործքերուդ համար՝ քեզ համար տալու պիտի կանչէ՞ թէ ո՛չ ։

3. Այսպէս գործքերը, ուրիշ գործքերէն ներելի պիտի ըլլա՞յ ։

4. Գիտցուք թէ տղայ մը սուտ կը խօսի և հոգ չըներ թէ ճշմարիտ կը խօսի թէ չէ, այս բանը իւր յանցանքը կը թեթեւցընէ ։ Ինչո՞ւ ։

5. Գիտցուք թէ տղայ մը անգամ մը յիշոցք ըրաւ, և իւր խիղճը յանդիմանեց զինքը և ուրիշ տղայ մը այնքան սաէւպ և այնքան երկար ատեն ունակաբար յիշոցք կ՚ընէր որ ըրածը ինք անգամ

Digitized by Google

կը մտնար ։ Ո՞րը առաւել յանցաւոր է ։ Ին- չո՞ւ ։

6. Մարդիկ ընդհանրապէս իրենց կարծածէն աւելի չա՞ր են թէ բարի ։ Ինչո՞ւ ։ Աս յօդ- ուածը բարի ունակութիւն ստանալուն օգտին վը- րայ ի՞նչ կը սորվեցընէ ։

# ԳԼՈՒԽ Դ

## Երջանկութիւն ։

Արարիչը մեր շուրջի տարբեր առարկաներուն համար զանազան բաղձանքներով ստեղծեց մեզ ։

Այս բաղձանաց կատարումը կը կոչենք եր- ջանկութիւն կամ հաճութիւն ։ Ինչպէս. այս ինչ կերակուրը, ըմպելիքը, երաժշտութիւնը, գոյնը և տեսարանը կը սիրենք. ասոնք կ'ըսուին մտա- ւորական հաճութիւններ ։ Դարձեալ՝ երջանիկ ենք բարեկամներու և ազգականներու ընկերու- թեամբը. ասոնք ալ կը կոչուին ընկերական հա- ճութիւններ ։ Նաև երջանկութիւն կը քաղենք բարի գործելէն և առաքինի ըլլալէն. այս կ'ըսուի բարոյական հաճութիւն կամ երջանկութիւն ։

Արդ՝ որովհետև Արարիչը բոլոր աս աղբիւր- ներէն երջանկութիւն ստանալու ընդունակ ստեղ- ծեց զմեզ և աս առարկաները մեր շուրջը դրաւ,

յայտնի է թէ կ՚ուզէ որ զա՛նք բոլորը վայելենք, այսինքն անոնցմով երջանիկ ըլլանք։ Ինչպէս՝ կ՚ուզէ որ տեսակ մը երջանկութիւն հանենք ան բաներէն, որ կ՚ուտենք կը ճաշակենք, և ուրիշ տեսակ մը՝ ան բաներէն, որ կը կարդանք և անոնց վրայ կը խորհինք, ուրիշ տեսակ մըն ալ բարի գործելէն և ամէն բանի մէջ Աստուծոյ հնազանդելէն։

Բայց գիտնալ պէտք է որ թէպէտև բոլոր այս բաները երջանկութեան աղբիւր են. և մեր Արարչին կամքն ալ ան է, սակայն անոնք ալ իրենց օրինաւոր սահմանն ունին։ Ինչպէս՝ թէպէտև կերակրոյ սիրոյ յագուրդը երջանկութեան աղբիւր մը ըլլալ սահմանուած է. սակայն եթէ չափէն աւելի ուտենք՝ մտաւորական և բարոյական հաճութեան համար ունեցած ընդունակութիւննիս կը խանգարի և ոչ միայն այսչափ, այլ զզուանք, հիւանդութիւն կամ մահ յառաջ կը բերէ։ Ի՛նչ հաճութիւններ որ փնտռենք սահմանէ դուրս, ան հաճութիւնները յառաջ բերող կարողութիւնները կը տկարանան. և եթէ յետին աստիճան ետևէ ըլլանք, հետևութիւնը խելագարութիւն է։ Բարոյական հաճութիւններն անգամ այսպէս են։ Օրօրինակ՝ աս կենցաղիս մէջ ջերմեռանդութեան այնքան ետևէ կրնայ ըլլալ մարդ, որ առողջութիւնը փճացնէ և կենդանի բարեպաշտութեան փոխանակ՝ սրտաբեկութիւն և յուսահատութիւն յառաջ գայ։



Digitized by Google

Ուստի թէպէտ և ճշմարիտ է որ մարդկային երջանկութիւնն է կատարումն բաղձանաց, սակայն այս երջանկութիւնը ձեռք կը ձգուի, թէ որ՝ Աստուծոյ կարգած սահմաններուն մէջ կատարուին բաղձանքները։

Այս սահմաններէն դուրս ելածնուս պէս, հետևանքը երջանկութեան փոխանակ՝ թշուառութիւն է։ Ուրեմն, գերագոյն երջանկութիւնը որուն ընդունակ ենք, վայելելու միակ ճամբան է հնազանդիլ բարոյական՝ ընկերական՝ մտաւորական և ֆիզիգական օրինաց, զորս Աստուած սահմանեց. այսինքն, ամէն բանի մէջ մեր Արարչին սուրբ՝ իմաստուն՝ արդար և գթած կամքին հնազանդութեան մէջ է երջանկութիւնը։

Երբոր մեր Արարչին օրէնքէն դուրս որ և իցէ կերպով մը մեր բաղձանքները կատարել ուզենք, մէկէն 'ի մէկ թշուառութեան մէջ կ'իյնանք։ Երկրիս վրայ խիստ ապերջանիկ անձինքը անոնք են, որ Աստուծոյ օրէնքները չեն նկատեր, և միայն զբօսանաց համար կ'ապրին։ Ուստի մենք որ երջանիկ ըլլալ կ'ուզենք հարկաւոր է որ քանի մը կանոններ քննենք։

Ա. Բարեխառն ըլլալու ենք. այսինքն մեզի օգուտ չեղած ուտելիքը ու խմելիքը գործածելու չենք և մեզի օգտակար եղածին չափ ուտելու ու խմելու ենք։ Երբոր այնչափ ուտենք որ մինչև ցաւ զգանք և քնէած ըլլանք, գիտնալու ենք որ անբարեխառն ենք։ Բ. Աշխատասէր ըլլալու ենք.

Առանց աշխատութեան շուտով կը տկարանանք ու հիւանդոտ կ'ըլլանք, նաև առանց աշխատութեան ոչ կարդալէն ոչ ալ գիտութենէ հաճութիւն կ'զգանք: Ծուլութիւնը ինչպէս մարմինը, անանկ ալ միտքը կը տկարացընէ: Գ. Ընկերասէր ըլլալու ենք: Ըսել չեմ ուզեր որ բոլոր ժամանակնիս ուսման մէջ անցունելու ենք. ինչու որ աս անկարելի է: Ես ըսել կ'ուզեմ թէ ամէն մարդ որքան որ գործը կը ներէ քիչ մը ժամանակ տայ կարդալու կամ մտքին մշակութեանը: Ասանկով քիչ ժամանակէն հաճութեան մեծ աղբիւր մը պիտի ըլլայ իրեն և մեծապէս ալ օգտակար: Պարապ ժամանակները աս կերպով անցընելէն էր որ Ֆրանկլին իր մեծութեան հիմը դրաւ, և ինքըզինքը աղքատ տպագրիչի մը վիճակէն երևելի փիլիսոփայի մը ու աշխարհավարի մը աստիճանի բարձրացուց: Դ. Ուղիղ ըլլալու ենք. այսինքն՝ ամէն բանի մէջ Աստուծոյ հնազանդելու ու անոր ծառայելու ջանք ընելու ենք: Ասանկով բաց ի օրական ընդունած պարգևներէն երախտագիտութեան հաճութիւն մըն ալ կ'զգանք. նաև ներքութեան մէջ հանդարտութիւն, մեր ամենապատուական բարեկամին՝ երկնաւոր Հօրը հետ ունեցած բերկրալից հաղորդակցութեան բոլոր հաճութիւնները, և մեռնելէն վերջը յաւիտենական երջանիկ ըլլալու յոյսը կը վայելենք: Ամէն մարդ կը խոստովանի թէ, ճշմարտապէս կրօնաւոր մարդ մը՝ թէ ծեր և թէ պատանի, ուրիշ մարդոցմէ եր-

ջանկագոյն է ։ Ե. Բարեսէր ըլլալու ենք . այսինքն ուրիշները երջանիկ ընել ջանալու ենք՝ որ Աստուծոյ լաւագոյն ծառայութիւն մըն է ։ Մեր երջանկութիւնը փնտռելէն աւելի հաճելի է ուրիշները երջանիկ տեսնելը ։ Գիտութիւնը մեր բաղձանացը կատարմանը համար սորվելէն լաւագոյն է ուրիշներուն օգուտ ընելու համար սորվելը ։ Նաև եթէ երիտասարդները և ծերերը հանդերձի և անօգուտ զեղխութեան համար վատնած դրամնին, ուրիշները երջանիկ ընելու համար խարճէին, որքան աւելի երջանկութիւն և հաճութիւն պիտի զգային ։

Հարցմունք ։

1. Մարդկային երջանկութեան զանազան տեսակներուն վրայ օրինակներ տուր ։

2. Ինչէ՞ն գիտես թէ Աստուած կ՚ուզէ որ խնձոր ուտես, ծիածանին վրայ նայիս, կամ առաքինութիւն գործես ։

3. Ինչէ՞ն գիտես թէ Աստուած պտուղ ու չէ թէ տերև սահմանեց ուտելու ։

4. Ինչէ՞ն գիտես թէ Աստուած մէկ անգամին քանի մը խնձորէն աւելի ուտելդ չուզեր ։

5. Ինչէ՞ն գիտես թէ Աստուած ուսման հետևիլդ կ՚ուզէ, բայց չէ թէ բոլոր օրը ։

6. Մեր վրայ եղած ազդեցութիւններով ինչ-

ապէս կ՚իմանանք թէ Աստուծոյ օրէնքէն անցանք ։

7. Եթէ մէկը օրը երջանկութեամբ անցընել կ՚ուզէ, ինչպէս անցունելու է ։

8. Երբոր այնպէս կը գործես չե՞ս զգար թէ շատ երջանիկ ես ։

9. Ո՞րն է առաւել ցանկալին զգայութեանց կամ մտաւորական հաճութիւնները ։

10. Ո՞րն է առաւել բաղձալին, զգայութեանց կամ ընկերական հաճութիւնները ։

11. Ո՞րն է ևս առաւել փափաքելին, զգայութեանց կամ բարոյական հաճութիւնները ։ Բոլոր ատոնք բացատրէ ։

12. Կենդանիները ի՞նչ տեսակ հաճութիւն կ՚զգան ։

13. Դիցուք թէ մէկը իր հաճութիւնները միայն ուտելէն և այլն կը հանէ՝ ինչի՞ կը նմանի անանկ մարդը ։

## ԳԼՈՒԽ Ե

### Խղճմտանքին անկատարութիւնը ։

Արդէն ըսուեցաւ թէ խղճմտանքը մեր ուրիշ կարողութիւններուն նման վայելուչ գործածու-

թինով կը զօրանայ և չարաչար գործածելով կը տկարանայ։ Խղճմտանքը չարաչար կը գործածենք, երբոր չարութիւն կ'ընենք։ Յայտնի է թէ բոլոր մարդոց խղճմտանքը անկատար է։

Թէպէտև մեր խղճմտանքը այսպէս անկատար ըլլինք, սակայն Աստուծոյ օրէնքը նոյնը կը մնայ. այսինքն, նոյն պարտականութիւնները կը հրամայէ մեզի, նոյն հատուցումները կը հատուցանէ, և նոյն պատիժները կ'սպառնայ։ Մարդոց անհնազանդութիւնը իր օրէնքները փոխելու պատճառ մը չէ։

Եթէ տղայ մը իր ծնողացը պատուէրները չլսելու համար իր ականջները գոցէ, ու ծնողացը կամքին հակառակ գործէ, հարկաւ ըստ օրինի պիտի պատժուի, որպէս թէ ականջները գոցած չէր, քանզի ականջը գոցելն ու չլսելը իր յանցանքն է։

Եւ թէ որ մենք մեղսագործութեան մէջ այնքան յառաջ գացած ենք որ՝ մինչև Աստուծոյ ձայնն ալ չենք լսեր երբոր մեր խղճովը մեզի կը խօսի. և թէ որ այսպէս անխորհրդաբար յառաջ կ'երթանք ընդդէմ Աստուծոյ մեղանչելով, ու անոր դատապարտութեան ենթակայ ըլլալով, մեր վիճակը խիստ թշուառ պիտի ըլլար եթէ ուրիշ լոյս մը չտար մեզի։ Պարէ դար մարդիկ ևս քան զևս մեղսասէր պիտի ըլլային և բոլորն ալ առանց փրկութեան յուսոյ պիտի մնային։ Եւ բուն իսկ հիմա ալ մարդիկ աս ճամբով յառաջ կ'երթան,

ղոն որ ինքնայայտ կը տեսնուի իրենց գործքերէն ։

Չեմ պնդեր թէ մարդոց մէջ առաքինութիւն չըկայ, այլ սա կ'ըսեմ թէ Աստուծոյ օրէնքը կատարեալ հնազանդութիւն կը պահանջէ աղէկ հատուցում մը հատուցանելու համար ։

Նաև մարդիկ ոչ միայն հնազանդութիւն չեն ցուցըներ, հապա այնքան անհնազանդ ալ եղած են, որ իրենցմէ պահանջուած պարտքերը խղճմտանքին լուսովը չեն տեսներ ։ Ա. Շատ պարտքեր կան առ Աստուած և առ ընկեր, որ մարդ իր անօգնական խղճմտանքովը չկրնար գտնալ ։ Ճամբորդներուն հեթանոս ազգաց վրայ ըրած պատմութիւնները, և քարոզիչներուն ըրած պատմութիւնները կարդացողները աղէկ կը հասկընան աս բանը ։ Բ. Յայտնի է թէ ուր տեղ որ աս պարտականութիւնները գիտցուած են, մարդիկ շատ անգամ զանոնք կատարելու կերպին մէջ կը սխալին՝ եթէ միայն բնութեան լուսոյ թողուին ։ Ինչպէս հեթանոսները որ կը խոստովանին թէ Աստուծոյ երկրպագութիւն ընելու է, խիստ անարգելի և ապականեալ արարողութիւններ կը կատարեն իբրև երկրպագութեան գործքեր ։ Կը խոստովանին թէ տղաք իրենց ծնողքը սիրել պարտական են, բայց շատ անգամ երբոր ծերանան կամ հիւանդանան կը մեռցընեն զանոնք ։ Գ. Մարդիկ առ հասարակ իրենց վայելած լուսոյ պէս չեն ապրիր, այսինքն այնքան բարի չեն որքան որ գիտեն թէ պէտք է ըլլալ ։ Ասիկայ հեթանոսները

Digitized by Google

և քրիստոնէութեան կատարեալ ներգործութեան տակը եղողներն անգամ կը խոստովանին։ Ամէն մարդ գիտէ թէ մարդիկ հակամիտ են՝ առ Աստուած ունեցած պարտքերնին զանց ընելու՝ վաշանցիկ և սնոտի բաղձանքներ վայելելու համար։

Արդ՝ եթէ մեր վիճակը այսպէս է, եթէ Աստուծոյ օրէնքները աւրելու հակամիտած ենք, և եթէ ամէն աւերմանը ահարկու պատիժ սպառնացած է չէ թէ միայն աս աշխարհիս մէջ, այլ գալու աշխարհին մէջ ալ, եւ եթէ մեր պարտքերը սորվեցընելու համար խղճմտանքին լուսէն ուրիշ բան մը չըլլար, մեր վիճակը բոլորովին անյոյս պիտի մնար։ Բայց գիտենք որ Աստուած ինչպէս որ խիստ արդար է, անանկ ալ խիստ ողորմած է, ուստի շատ հաւանական է, որ ուրիշ տեղեկութիւն մը տայ մեզի այս բանին վրայ։ Անհամար ապացոյցներ ցըցուցած է թէ՝ իր արարածներուն բարի գործելը և անոնց երջանկութիւնը կ՚ուզէ։ Այս վերջի երկու խորհրդածութիւնները մեծ վստահութիւն կու տան որ մեր պարտականութեանց համար անօգնական խղճմըտանքով եղած ծանօթութիւններէն կատարելագոյն ազդարարութեան ակն ունենանք։ Եւ այս ծանօթութիւնները և ազդարարութիւնը բնական լուսէն և Աստուածային յայտնութենէն կը սորվինք։

## Հարցմունք:

1. Բացատրէ՛ թէ ինչու պիտի ըլլար մարդոց վիճակը, եթէ անօգնական խղճմտանքով եղածէն ուրիշ կերպով չիմանային իրենց պարտքերը:

2. Ըսուի թէ եթէ խղճմտանքէն զատ ուրիշ լոյս մը չըլլար, առ Աստուած և առ ընկեր ունեցած շատ պարտքերուն վրայ տգէտ պիտի ըլլար մարդս: Օրինակ մը կրնա՞ս տալ:

3. Ըսուի որ մարդիկ գիտեն թէ այսինչ պարտքը կատարելու է, բայց չեն գիտեր թէ ինչ կերպով կատարելու է՝ որ Աստուծոյ ընդունելի ըլլայ: Օրինակ մը տուր:

4. Մարդիկ ընդհանրապէս գիտցածնուն պէս կը գործե՞ն:

5. Եթէ Աստուած քեզ հաշուի կանչէ կենաց բոլոր գործքերուդ համար որ առանց խորհելու իրեն կամքին դէմ ըրիր, ի՞նչ պիտի ըլլայ քու վիճակդ:

6. Եթէ մենք այսպէս տգէտ և մեղանչական ենք. և Աստուած այնպէս բարի է և կը կամի որ բարի գործենք, ի՞նչ բան հաւանական կ՚երեւի՝ որ մեզի համար ընէ:

# ԳԼՈՒԽ Զ.

## Բնական լուսոյ բնութիւնը և պակասութիւնները։

Բնական լուսոյ բնութիւնը աղէկ բացատրելու համար հետևեալ օրինակով պիտի սկսիմ։ Դիցուք թէ տղայ մը դժբաղդութեամբ խուլ ու մունջ է (ինչպէս որ ոմանք կ'ըլլան) ու իր ծնողացը խօսքերը չլսեր։ Եւ դիցուք թէ իւր ծնողքները շատ իմաստուն՝ արդար և բարեբար անձինք են. և տղայն ալ աղէկ գիտէ ասիկայ։ Ըսենք թէ այս տղայն կը տեսնէ որ երբոր տեսակ մը գործքեր կ'ընէ, զոր օրինակ՝ կը բարկանայ, չարութիւն կ'ընէ կամ անպարկեշտ կ'ըլլայ, ծնողքը տհաճութիւն կը ցուցընեն, և եթէ անանկ շարունակէ, կը պատժուի. բայց երբոր բարերար՝ երախտագէտ և հանձեալ կ'ըլլայ, ծնողքը միշտ կը հաւնին ու աղէկ հատուցում կ'ընեն։ Եւ դիցուք թէ դիտողութիւն ըրեր հասկցեր է որ իր ծնողքը քանի մը միջոցներով անանկ իմաստուն տնօրէնութիւն մը ըրեր են որ բարի գործք մը բոլոր ընտանիքին միշտ երջանկութիւն կը պատճառէ, ու չար գործք մը՝ ապերջանկութիւն։ Արդ՝ ըսենք թէ բոլոր աս բաները միշտ կը պատահին անանկ որ տղայն ստուգապէս կը սորվի ծնողացը կամ-

Digitized by Google

քը, պտինքն, ընտանեացը օրինաց ինչ ըլլալը, որպէս թէ կը լսէր, ու խօսքով իրեն կը պատուիրէին։

Միշտ այսպէս է բնական կրօնքին կամ լուսոյ ալ. որով մեր առ Աստուած և առ մարդիկ ունեցած պարտականութեանց վրայ անանկ գաղափարներ կ'ունենանք, զորոնք առանց Աստուածաշունչ Գրոց կրնանք սորվիլ։

Աստուած նոյն կերպով կը գործէ առ մարդ, ինչպէս որ այնպէս ծնողք մը անանկ զաւկի մը։ Աստուած գործքերուն ոմանց երջանկութիւն և ոմանց թշուառութիւն յօդեց՝ եթէ մինչև անգամ գործքին միայն մեզի վերաբերեալ մասը խորհելու ըլլանք։ Ինչպէս երբոր այսինչ գործքերը ընենք խղճի խայթ կ'զգացընէ մեզի, և երբոր այն ինչ գործքերը ընենք՝ երջանկութիւն։ Ասկէց զատ այնպէս հնարեր է որ զանազան գործքեր ցաւ և նեղութիւն կը պատճառեն, և զանազան գործքեր ալ հաճութիւն, ինչպէս որ մտքին՝ անանկ ալ մարմնոյ։ Ամենուն յայտնի է որ չափէ դուրս ուտելը հիւանդութիւն կը պատճառէ. և թէ արբեցութիւնը մարդս թշուառ կ'ընէ. և թէ ստախօսը ամենուն անարգելի է և զզուելի։ Նաև Աստուած անանկ կարգադրեց այս աշխարհիս բաները որ չար գործքերը միշտ անհանգստութիւն և ապերջանկութիւն կը պատճառեն. և եթէ ընդհանուր գործածուին մարդկային ընկերութիւնը 'ի միասին չկրնար կենալ։ Խորհէ քիչ մը թէ ստ-

Digitized by Google

վայք սուտ խօսելով, սիրտ խօսքեր գործածելով, իրարու հետ կռուելով եւ անհնազանդութիւն ընելով որչափ ապերջանիկ են եւ որչափ ապերջանիկ կ'ընեն իրենց ծնողքը։ Հարցուր ինքզինքիդ թէ մարդիկ ի՛նչպէս կրնան միասին բնակիլ եթէ ամէնը սուտխօս, արբեցող եւ գող ըլլան. Եւ քանզի Աստուած բոլոր այսպէս գործքերուն այսպէս գէշ հետեւանքներ դրուեց, ուրեմն անակ-գործքերը իր՝ սուրբ կամքին դէմ ըլլալը շատ յայտնի է՝ ուրպէս թէ յերկնից պատգամ խրկած ու պատուիրած ըլլար։ Եւ քանզի բարի գործքերուն այսպէս հետեւանքներ սահմանեց, յայտնի է թէ կ'ուզէ որ բարի գործքեր ընենք միշտ։ Ասոր մարդիկ այս հետեւանքները տեսնելով կրնան իմանալ թէ, Աստուած ո՛ր բաները կ'ուզէ որ ընենք, եւ որ բաները կ'ուզէ որ չընենք։ Այսպէս կանոնները կ'ըսուին բնական կրօնքին օրէնքները։

Յայտնի է թէ պարտականութիւններնուս վրայ շատ տեղեկութիւնները այս կերպով կ'առնենք։ Նաեւ յայտնի է որ գիտութիւննիս որքան աւելնայ, պատասխանատուութիւննիս ալ այնքան կը ծանրանայ. քանզի որեւիցէ պատուիրանազանցութեան յանցանքին չափը համեմատ է այն պատուիրանքին վրայ ունեցած լուսոյ կամ գիտութեան։ Այս մանաւանդ՝ այս ամենուն վրայ, բնական կրօնքը ոչ միայն եւ աւելի պայծառութեամբ առջեւնիս կը դնէ բարոյական օրէնքը՝ մեր

գործքերուն հետեւանքները մեզի իմացընելով, այլ և պարտքերնիս կատարելու ալ ևս աւելի շարժառիթներ կու տայ։ Իրաւ՝ որովհետև 'ի բարին և 'ի չարին ունեցած հակամիտութիւննիս՝ գալած ժամանակս մէջ յաղթած արգելքներնիս կը չափուի, վասնորոյ թէ որ աս յաւելեալ շարժառիթներուն վրայ ալ չարութիւն գործելու ըլլանք, ալ ան առեն խրատամբ ևս առաւել յանցաւոր պիտի սեպուինք Աստուծոյ առջևը։

Սակայն թէպէտև բնական լոյսը կամ օրէնքը այսպէս լոյս կ'ընծայէ մեզի, այլ մեր ներկայ վիճակին մէջ թերի և անբաւական է մարդս առաքինութեան և երջանկութեան առաջնորդելու։ Ասիկայ աղէկ կը հասկընանք, նախ՝ անկէ թէ, մարդկային ազգը ուր որ առանց Աստուածաշունչի բնակեցաւ, միշտ խիստ մոլի եղաւ։ Երկրորդ՝ այս բանը ոչ ալ գիտութեան պակասութեան կը տրուի, ինչու որ որքան որ գիտութեան մէջ յառաջ գացին; այնքան չարացան։ Երրորդ՝ մարդոց բնական լոյսէն հանած կրօնական դրութեանց և ոչ մէկը զգալի ազդեցութիւն մը չկրցաւ ունենալ՝ զիրենք 'ի լաւ անդր փոխելու։

Մանաւանդ՝ բնական լոյսը չծանուցաներ այն գլխաւոր ճշմարտութիւնները՝ որոնք կրօնական բնաւորութեան և երանելի անմահութեան հաստատուն յուսոյ էականապէս հարկաւոր են։ Օրօրինակ, բնական լոյսը ապառնի վիճակին գոյութեան ու. տեւողութեան վրայ տեղեկութիւն

չտար, և չպատմեր թէ մահէն ետքը արդեօք պի-տի ապրի՞նք, կամ ո՞րքան։ Ապառնի վիճակին վրայօք բան մը չիմացըներ։ Մեր մեղանչական ըլլալնիս շատ կերպով կ'իմացընէ, բայց մեղ-քը ինչ ճամբով կընջերուի՝ անոր վրայ բան մը չըսեր։ Մանաւանդ՝ որ Քրիստոսով եղած քա-ւութեանը, և անոր արժանաւորութեամբը եղած փրկութեան եղանակին ու բարոյական կատարե-լութեան համար բնաւ բան մը չիմացըներ։ Ուս-տի՝ որովհետև ասոնք մեզի ամենակարևոր և օգ-տակար գիտելիքներ են, և բնական օրէնքն ալ զանոնք չկրնար յայտնել, յայտնի է թէ՝ եթէ ուրիշ առաջնորդ չունենայինք, յետին տգիտու-թեան մէջ պիտի մնայինք. և ան բաները, որ իբ-րև բարոյական և անմահ էակներ շատ կարօտ ենք սորվելու, երբէք կարող պիտի չըլլայինք գիտնալու։ Աս խաւարը ցրուելու և աս վիճակին մէջ մեզի պէտք եղած բարոյական բաներուն վրայ բոլոր տեղեկութիւնները տալու համար էր որ՝ Աստ-ուած Սուրբ Գիրքը մեզի տուաւ։

### Հարցմունք։

1. Առանց Սուրբ Գրոց ի՞նչպէս կը գիտնանք թէ Աստուած ո՛ր բաները կ'ուզէ որ ընենք և որ բաները չուզեր։

2. Ինչէ՞ն կ'իմանանք թէ Աստուած արբեցու-թիւն, գողութիւն և կռիւ ընելնիս չուզեր։

3. Ի՞նչպէս պիտի գիտնաս թէ Աստուած կ'ու-

Digitized by Google

վէ որ տղաք իրարու բարերար և իրենց ծնողացը հնազանդ ըլլան ։

4. Այս կերպ սորվիլը մարդիկ բարի ընելու բաւակա՞ն է ։ Կարդացածէդ բան մը կը յիշե՞ս սա բանին վրայ ։

5. Մաղեմի Յունաց և Հռովմայեցւոց բարոյական բնաւորութիւններին ի՞նչ էր ։

6. Հեթանոսներուն ընդհանրապէս ի՞նչպէս է ։

7. Գալու աշխարհք մը ի՞նչպէս կ'իմանաս եթէ Աստուած չծանուցանէ ։

8. Բնական լոյսէն ուրիշ բան կը սորվի՞նք բաց 'ի Աստուծոյ քանի մը հրամաններէն կամ պատուէրներէն ։

9. Աստուծոյ օրէնքները կատարելու ըլլանք նէ, բնական օրէնքը քաւութեան ճամբայ կը սորվեցընէ՞ մեզի ։

10. Եթէ մարդիկ Աստուածաշունչ չունենան, Աստուած զանոնք ի՞նչ օրէնքով պիտի դատէ ։

## ԳԼՈՒԽ Ը.

### Սուրբ Գիրք ։

Սուրբ Գիրքը կը պարունակի Հին և Նոր Կտակարաններուն մէջ և իւր գլխաւոր նպատակն է Աստուծոյ օրէնքը կամ կամքը․ և Յիսուս

Քրիստոսի ըրած քաւութեամբը եղած փրկութիւնը մարդոց յայտնել։

Հին Կտակարանը կը պարունակէ «Նախ՝ աշխարհիս արարչագործութիւնը՝ մարդուս ստեղծումը և անկումը՝ հանդերձ մարդկային սեռին վըրայ մինչև ջրհեղեղ եղած պատմութեամբ։ Երկրորդ՝ Աստուծոյ Աբրահամին ընտանիքը ընտրելը, Հրէից ազգին ծագումը և իրենց սկիզբէն մինչև Բաբելոնի գերութենէ դառնալնին, 1500 տարուան միջոց։ Երրորդ՝ բարոյական, քաղաքական և արարողական օրինաց դրութիւնը, որ Աստուած անոնց ժողովուրդին կառավարութեանը համար հաստատեց. մանաւանդ՝ ապագայ անմեսութիւնը անոնց առջևը պատկերացընելու համար անօրինեց և կարգադրեց։ Չորրորդ՝ անոնց պատմութեան մէջի զանազան դիպուածները. իրենց ներշնչեալ ուսուցիչներուն խօսքերը. բարեպաշտ անձանց աղօթքներն ու երգերը. ապառնի դիպուածներուն գուշակութիւնները. մանաւանդ Մեսիային գալուն, և անոր թագաւորութեանը փառքին, օգուտներուն և բնութեանը վրայ կատարեալ և մանրամասն մարգարէութիւններ, որոնցմով Հին Կտակարանը լեցուն է։ Այս ամէն բաներուն վրայ՝ կը ցուցընէ թէ ամէնէն յարմար պարագաներուն տակն անգամ՝ ամենևին ո՛և իցէ վարուց օրինակ մը բաւական չէ մարդուս բարոյականը վերականգնացընելու։

«Նոր Կտակարանին դիտաւորութիւնը ան է որ,

Աստուծոյ օրէնքը արդէն յայտնուածէն աւելի պայծառ կերպով յայտնէ. և մանաւանդ՝ Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանով եղած փրկութեան ճամբան մարդոց սորվեցընէ։ Այս նպատակը ունենալուն համար, կը պարունակէ Նախ՝ Յիսուսի կենացը, մահուան, յարութեան և համբարձմանը վրայ պատմութիւն մը. Դաշն մը որուն մէջ աստուածային և մարդկային բնութիւնները գաղտնի և անիմանալի կերպով մը միացած են։ Աշխարհք եկաւ որ առ Աստուած ունեցած պարտքերնուս վրայ որչափ որ պէտք է տեղեկութիւն տայ և իւր հնազանդութեամբը, չարչարանքներովը, մահուամբը, յարութիւնովը և համբառնալովը ու միջնորդութիւնովը՝ քաւութեան և փրկութեան ճամբայ մը պատրաստէ։ Երկրորդ՝ Քրիստոսի համբառնալէն մինչև քանի մը տարի ետքը քրիստոնէութեան յառաջադիմութեանը վրայ համառօտ պատմութիւն մը։ Երրորդ՝ Թուղթերը՝ որ Առաքեալները իրենց ժամանակի մարդոցը տուին Աստուծոյ ներշնչութեամբը անոնց պիտանի խրատներ տալու համար։ Այս բոլոր գիրքը մէկ տեղ մեր փափաքածին չափ տեղեկութիւն կու տայ մեզի, առ Աստուած ունեցած պարտքերնուս, ապառնի վիճակին և քաւութեան ու երկնաւոր Հօր ընդունելի ըլլալու համար։ Եւ ուստի կը հաւատանք թէ Աստուած ինչ որ յայտնեց և կ'ուզէ յայտնել իր կամացը վրայօք, Հին և Նոր Կտակարանը ամբողջ կը պարունակէն։

Digitized by Google

Մ՛ի միայն ասոր մէջ գրուած բաները մարդուս խղճմտանքը կը պարտաւորէ և ուրիշ ամէն գըրուածք և աւանդութիւն մարդոց խօսքն է։ Աւստի կը տեսնենք թէ Աստուած ինչ միջոցներ տուաւ դէպ 'ի իրեն և առ ընկեր ունեցած պարտքերնիս ճանչնալու համար։ Ա. Խղճմտանք մը տուաւ մեզի որ մեր պարտքերը մեզի կ'իմացընէ և մեզ կը խրատէ որ ընենք ան պարտքերը։ Բ. Բոլոր մեր շուրջի բաները այնպէս կարգադրեց, որ երբ որ իւր կամքը ընենք՝ երջանկութիւն կը վայելենք, և երբոր եղծանենք՝ ապերջանկութիւն կը կրենք։ Աւստի եթէ միայն քննենք թէ գործք մը մեր և ուրիշներուն վրայ ինչ ներգործութիւններ ունի, կը սորվինք թէ Աստուած ինչպէս կ'ուզէ որ գործենք։ Գ. Երբոր բուն մեր չարութեամբը մեր խիղճը անկատար եղաւ և բնութեան լոյսէն մեր պարտքերը սորվելէն դադրեցանք, ան ատենը գրաւոր օրէնք մը տուաւ, որով մեր վրայ ունեցած կամքը կ'իմացընէ։ Դ. Երբոր աս ալ բաւական չեղաւ մարդիկ մոլութենէն առաքինութեան դարձընելու, ժամանակին լրանալուն Աստուած իր Որդին խրկեց մեր պարտքերը սորվեցընելու, ու մեր մեղքերուն համար քաւութիւն ընելու և ան ամենուն՝ որ Յիսուս Քրիստոսի կը հաւատան ու կը զղջան, թողութիւն մեղաց ու յաւիտենական կեանք ընծայելու։

Եթէ աս այսպէս է, յայտնի է թէ մեր պատասխանատուութիւնը կ'աճի՝ բարոյական լուսոյ

աճմանը հետ։ Եւ եթէ ան որ բնութեան օրէնքով Աստուծոյ կամքին անհնազանդ է, անպատասխանի է, ո՛րքան աւելի պիտի ըլլայ անոնց դատապարտութիւնը, որ Աւետարանին յստակ և պայծառ լուսոյ տակ և աս նոր տնօրէնութեան գթած պատրաստութիւններուն դէմ, անխորհուրդ անհնազանդութեան ընթացք մը բռներ են դէպ 'ի յԱստուած, ու փոխանակ հանդերձեալ աշխարհի համար ապրելու՝ այս աշխարհին համար կ'ապրին։

Արդ՝ պատանիները կը կարծեն թէ աս բոլոր բաները ուրիշներուն համար է ու չէ թէ իրենց համար։ Բայց այսպէս չէ։ Չէ՞ որ պատանիներուն խիղճն ալ զիրենք կը խրատէ։ Պատանիները չե՞ն տեսներ իրենց և ուրիշներուն մէջ չարութիւնով յառաջ եկած թշուառութիւնը։ Չե՞ն կարդար Սուրբ Գիրքին մէջ Աստուծոյ և մեր օրհնեալ փրկչին մեղքի դէմ ունեցած ատելութիւնը և բարկութիւնը։ Եթէ աս այսպէս է, ամէն պատանի այնպէս պատասխանատու է Աստուծոյ իր ունեցած տեղեկութեանը համար, որպէս թէ ծեր ըլլար։ Մենք ամէնքս ալ թէ ծեր և թէ պատանի, պէտք է որ զղջանք, Աստուծոյ հնազանդինք ու օրհնեալ փրկչին հաւատանք։

Եթէ պատանիները աս ըսուած բաները աղէկ չեն հասկընար, իրենց ծնողացը կամ ուսուցիչներուն և կամ երեցներուն հարցընեն։

Digitized by Google

Հարցմունք ։

1. Աստուածաշունչին մէջ ո՞ր գիրքին մէջն է մարդկային առաջին ցեղին պատմութիւնը ։

2. Ո՞ր գիրքին մէջ կը գտնուի Հրէից պատմութիւնը՝ Եգիպտոսէն ելլելէն մինչև Բաբելոնի գերութիւնը ։

3. Մովսիսական օրէնքը ո՞ր գիրքերուն մէջ կը պարունակուի ։

4. Բարոյական, քաղաքական և արարողական օրէնքներուն մէջ ի՞նչ տարբերութիւն կայ ։

5. Բարեպաշտ մարդոց աղօթքներովը և փառաբանութիւններովը ո՞ր գիրքը լեցուած է ։

6. Քրիստոսի գալստեանը, բնութեանը և անոր կենացը վրայ որոշ և մանրամասն մարգարէութիւնները ո՞ր գիրքը կը պարունակէ ։

7. Նոր Կտակարանին մէջ ո՞ր գիրքերը Քրիստոսի կենացը պատմութիւնը կը պարունակէ ։

8. Անոր համբառնալէն ետքը Քրիստոնէութեան յառաջդիմութիւնը ո՞ր գիրքին մէջ կը պարունակուի ։

9. Բացատրէ Աստուծոյ ցուցըցած կերպը, որով մեր պարտքերը կը ճանչնանք ։

10. Ինչու՞ համար Սուրբ Գիրք լսողներէն Աստուծոյ անհնազանդ եղողները հեթանոսներուն մէջ անհնազանդ եղողներէն չար են ։

11. Պատանի մը որ Աստուծոյ անհնազանդ է՝ ծերէ մը պակա՞ս յանցաւոր է ։

# ՄԱՍՆ Ի

### Մարդուն՝ առ Աստուած և առ ընկեր ունեցած պարտքերը:

Մինչև հիմա ջանացինք մարդուս բարոյականին ինչ ըլլալը բացատրել, և իր բարոյական լոյսը բղխած աղբիւրը ցուցընել: Ու հիմա ալ պիտի ձեռնարկեմ մարդկային պարտուցը վրայ համառօտ բացատրութիւն մը ընել, որքան որ կրնանք սորվիլ կամ բնական լոյսէն կամ Աստուածային յայտնութենէն: Սուրբ Գիրքը կը սորվեցրնէ թէ մարդուս բոլոր պարտքը միայն սէր բառին վրայ կը կայանայ:

«Սիրէ՛ քու Տէր Աստուածդ քու բոլոր սրտէդ և սիրէ՛ քու ընկերդ քու անձիդ պէս»: Ուստի մարդուս պարտքերը երկու ընդհանուր բաժանում ունին: Առաջինը՝ Սէր առ Աստուած կամ աստուածպաշտութիւն. Երկրորդը՝ սէր առ մարդ, կամ առաքինութիւն. որոնց վրայ՝ պիտի խօսիմ:

Digitized by Google

# Սէր առ Աստուած,

# կամ Աստուածպաշտութիւն։

## ԳԼՈՒԽ Ա

### ԶԱստուած սիրելու պարտուց վրայ։

Ամէն մարդ աս բանին վրայ խորհածին պէս կը գիտնայ թէ զԱստուած սիրել, ու անոր հնազանդիլ պարտական է։ Բայց մարդիկ ընդհարապէս այս բաներուն նշանակութեանը վրայ անորոշ գաղափար ունին։

Շատերը որ կը խոստովանին թէ պէտք է զԱստուած սիրել ու անոր հնազանդիլ, բայց նոյն ատեն Անոր կամացը դէմ կ'ընեն, և չեն խորհիր թէ մեղք կը գործեն կոր։ Ուրեմն մեր առ Աստուած ունեցած պարտուցը բնութիւնը կրցածնուս չափ բացատրելու համար երկար խօսիլ արժան է։ Ա. Ամէն բարեկիրթ զաւակներ գիտեն թէ ծնողաց հնազանդ ըլլալու են և զանոնք սիրելու են։ Ու աս պարտքը կ'զգան, ինչու որ իրենց ծնողքն են. այսինքն, թէպէտև ուրիշ անձինք նոյնպէս իմաստուն և բարի են, սակայն առաւել պարտական կը ճանչնան անձերնին իրենց ծնողացը՝ քան թէ ուրիշ անձանց։

Ո՞վ չսարսափիր երբոր չար և անզգամ պա-

տանիներուն՝ իրենց ամենէն լաւ երկրային բարեկամներուն այսինքն ծնողացը վրայ խօսելու եղանակը կը դիտէ ։ Դիտեցի՞ր երբէք թէ սանկ պատանիները ընդհանրապէս անկիրթ, մոլի և վնասակար ընկեր են ։ Բ. Գիտցուք թէ մեր ծընողքը շատ իմաստուն, առաքինի և մարդասէր անձինք են, մեր պարտքերը ևս առաւել կ՚աճին. և ան առեն չէ թէ միայն ծնողքնիս ըլլալուն համար պիտի սիրենք, հապա առաքինի ըլլալնուն համար ալ ։ Ի՞նչ պիտի խորհինք անանկ տղու մը վրայ, որ թէպէտև այսպէս բարի ծնողք ունի, իր վարքովը կը ցուցընէ թէ զանոնք բանի տեղ չդներ · ոչ անոնց խրատը միտք կ՚ընէ, ոչ ալ անոնց հետ կենցաղավարութիւն կ՚ընէ՝ խիստ կարևոր ժամանակներէն ՚ի զատ, այլ դատարկակեաց, մոլի, և զզուելի ընկերներու հետ կը կենակցի ։

Գ. Նաև ըսենք թէ սանկ տղայ մը շատ հիւանդ էր, կամ կոյր ու խուլ էր, և իր ծնողացը այս ազնիւ առաքինութիւնները միշտ անոր աղէկութեանը համար գործածուեցան, և քանի մը տարի երբոր մահուան չափ հիւանդ էր, իւր մայրը անկողինին քովը զինքը կը հսկէր, զինքը կը քաջալերէր, և վերջապէս գերեզման իջնալէն ազատեց ։ Ու իր հայրը գիրկը կ՚առնէր կը պտըտցընէր երբոր դուրս ելլելու կարող էր, և երբոր կարողութիւն չունենար դուրս ելլելու, միշտ ընկերներ կը բերէր անոր քով և ամէն պէտք եղած բաները կ՚ընէր զանիկայ տանը մէջ երջա-

Digitized by Google

նիկ ընելու համար ։ Մանաւանդ՝ դիցուք թէ իր ծնողքը հարուստ էին, ու հոյակապ պալատ մը շինեցին իրենց անօգնական զաւակը երջանիկ ընելու համար ։ Սանկ տղու մը վրայ ի՞նչ պիտի խորհինք եթէ կուրութեանը մէջ անդամ կամք ընէր իւր ծնողքէն փախչիլ, ու անոնց արգիլած տեղերը երթալ, և շարունակ ինքզինքը և ուրիշները վնասէր բոլոր անոնց բազմահոգութեան փոխարէն ։ Ի՞նչ պիտի մտածենք անանկ տղին վըրայ որ բոլոր աս բարերարութիւններուն՝ ամենևին երախտագիտութիւն չցուցըներ, և ունակարար չէ թէ միայն կը վշտացընէ ծնողքը, հապա վարքովն ալ կը ցուցընէ թէ անոնցմէ առաւել կը սիրէ մոլի մարդիկը ։

Մէկն մարդ կը խոստովանի թէ այսպէս տղայ մը չէ թէ միայն յիմար է, այլ չար ալ է ։ Ու ընդհակառակն, դիցուք թէ տղայ մը այսպէս պարագաներուն մէջ բարի և յարմար զգացումներ ունենայ դէպ 'ի իւր ծնողացը ։ Հարկաւ անոնք իւր ծնողքն ըլլալուն համար կը պատուէ, կը յարգէ ու կը հնազանդի անոնց . և շատ իմաստուն և առաքինի անձինք ըլլալնուն համար՝ ուրիշ մարդոց տուած խրատէն ու խորհուրդէն ևս առաւել անոնցը կ'ընտրէ, և անոնց հետ ընկերանալը բոլոր ուրիշ մարդոց ընկերութենէն աւելի յարգի կը սեպէ ։ Իր երջանկութեանը յառաջադիմութեան համար ամէն միջոցը գործածելնուն երախտագէտ կ'ըլլայ անոնց, և ձեռքէն ե-

կած ամէն բանը կ'ընէ զանոնք հաճեցընելու համար՝ ինքզինքը և ուրիշները հաճեցընելէն առաւել : Հիմա կ'արծեմ թէ ամէն մարդ ծեր և թէ պատանի կը տեսնեն թէ ճիշդ աս է կերպը՝ որով այնպէս տղայ մը այնպէս ծնողաց հետ վարուելու պարտական է :

Արդ՝ այս խօսքերը դարձընենք մեր առ Աստուած ունեցած առնչութիւններուն, և ամէն մարդ պիտի տեսնայ թէ մեր բոլոր ուրիշ էակներուն ունեցած պարտքերէն անհուն չափով առաւել պարտական ենք զանիկայ սիրելու և անոր հնազանդելու :

Ա. Մեր Արարիչն ու Պաշտպանողն է : Ան ստեղծեց մեզ մեր բոլոր ունեցած կարողութիւններովը, և ամէն վայրկեան մեզ կը պահէ : Առանց իւր զօրութեանը ոչ կրնանք տեսնել, ոչ լսել, ոչ ճաշակել, ոչ ալ զգալ, ոչ կրնանք խորհիլ, ոչ յիշել, ոչ հաճութիւն և ոչ ալ տհաճութիւն կրնանք զգալ, ոչ կրնանք սիրել, ոչ ալ կրնանք սիրուիլ : Բոլոր ունեցածնիս իւրն է, և ինչ որ ընենք, միայն իւր կամօքը յաջողէ արդիւնաւորած է :

Արդ՝ այն Էակը՝ որ ասանկ մասնաւոր կերպով մեր Տէրն է, մեր յարգութեանը արժան է․ այն որ ամէն վայրկեան մեզ կը պաշտպանէ, պարտիմք միշտ անոր ներկայութիւնը յիշել և անոր վրայ խորհիլ :

Բ. Ասկէց 'ի զատ մտածէ Աստուծոյ առ-րո

գնըխացը վրայ, և խորհէ թէ ինչ կերպով խոր-հրդածութիւն ընել պարտական ես։ Անհունա-պէս Իմաստուն, Հաւատարիմ, Արդար, Սուրբ ու Գթած է Անիկայ։

Եթէ մեր բարոյական բնութեամբը պարտա-կան ենք այս յատկութիւնները սիրել ու յարգել, և եթէ մասնաւորապէս պարտական ենք մեր ծնո-ղացը քով գտնուած յատկութիւնները սիրելու ու յարգելու, որքան ևս առաւել մեր երկնային Հօրը քով եղածները. որոնք ուրիշ էակի մը ունեցածէն այնչափ պատուական և տարբեր են, որչափ որ արարիչը իւր արարածներէն գերազանց և մեծ է։

Գ. Նա մանաւանդ, արարչին այս բոլոր ստորոգելիքները 'ի սկզբանէ հետէ մեր երջանկու-թեանը համար գործածուեցան։ Ապագային վրայ այնքան հոգէտ ենք, որքան որ հայր մը իւր շուրջի տղայկներուն վրայ հոգէտ է. սակայն Աստուած ամէն բան պատրաստեց մեզի համար։

Ամէն վայրկեան խիստ վտանգաւոր հիւանդի չափ մահուան ենթակայ ենք. սակայն Աստուած մեզ մինչև այս ժամս պահեց։ Շատ մը ստեղ-ծելու զօրութիւն չունինք, սակայն Աստուած այս աշխարհս բարիքով լեցուն ստեղծեց, և մեր մա-նաւոր երջանկութեանը համար պատրաստեց։ Մէկ ժամանակէն մեռնինք պիտի, բայց զինքը սիրողներուն անանց փառաւոր և գերագոյն եր-ջանկութեան աշխարհ մը ստեղծեց, որ բնաւ մեր

մաքին տակ չէյնար։ Երբոր ամէնքս ալ մեղաւոր էինք, և իր պոռղար բարկութեանը ենթակայ, ինքը պէսպէս սիրոց ղաշխարհը, որ մէկ հատիկ սիրելի Աղջին հօս խրկեց, որ ամ՛ որ անոր հպատայ, պիտի չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք պիտի ժառանգէ։ Արդարև բոլոր աս բաները երախտագիտութեան ու սիրոյ արժանի են։ Ու ինծէ սէրը ու երախտագիտութիւնը բարերարին բարութեանը, ու ընծայած պարգևներուն համեմատ պէտք է ըլլայ, ուստի մեր երկնային Հայրը ամուգապէս բոլոր ուրիշ բաներէն անչափելի համեմատութեամբ աւելի սիրելու ենք ու երախտագէտ ըլլալու ենք։ Ուրիշ խօսքով՝ բոլոր սրտով սիրելու ենք, գերագոյն և վսեմ կերպով։

Ու նաև՝ գիտենք թէ իրօք յարգութեան, սիրոյ, երախտագիտութեան զգացումներ ունինք առ Աստուած, որոնց ինքն արժանի է, բայց զանոնք ինչպէս ցուցընելու ենք։ Յայտնի է. Որովհետև ամէն բան Աստուծոյ գործքն է և զԱստուած միշտ մեր յիշողութեան մէջ պահելու դիտաւորութեամբ եղած են՝ վասնորոյ ամէն. բայց մեր միտքը կը բերեն զանիկայ։ Ա. Եթէ անոր վրայ խորհինք, իր ստորոգելիքներուն մեզ սիրով, ու երախտագիտութեամբ և զարմանքով կը լեցնեն։ Ու որովհետև այս ամէն բաները մեզի համար եղան, իր ձեռքէն եկած ամէն շնորհքը երախտագիտութեան և երկրպագութեան կը յորդորեն զմեզ։ Բոլորը այս չէ. որովհետև Աստուածութեան մէջ

Քրիստոսի ըրած քաւութեամբը եղած փրկութիւնը մարդոց յայտնել։

Հին Կտակարանը կը պարունակէ ՝Նախ՝ աշխարհիս արարչագործութիւնը՝ մարդուս ստեղծուիլը և անկումը՝ հանդերձ մարդկային սերին վըրայ մինչև ջրհեղեղ եղած պատմութեամբ։ Երկրորդ՝ Աստուծոյ Աբրահամին ընտանիքը ընտրելը, Հրէից ազգին ծագումը և իրենց սկիզբէն մինչև Բաբելոնի գերութենէ դառնալնին, 1500 տարուան մէջը։ Երրորդ՝ բարոյական, քաղաքական և արարողական օրինաց դրութիւնը, որ Աստուած ան ժողովուրդին կառավարութեանը համար հաստատեց. մանաւանդ՝ ապագայ տնտեսութիւնը անոնց առջևը պատկերացնելու համար տնօրինեց և կարգադրեց։ Չորրորդ՝ անոնց պատմութեան մէջի զանազան դիպուածները. իրենց ներշնչեալ ուսուցիչներուն խօսքերը. բարեպաշտ անձանց աղօթքներն ու երգերը. ապառնի դիպուածներուն գուշակութիւնները. մանաւանդ Մեսսիային գալուն, և անոր թագաւորութեանը փառքին, օգուտներուն և բնութեանը վրայ կատարեալ և մանրամասն մարգարէութիւններ, որոնցմով Հին Կտակարանը լեցուն է։ Այս ամէն բաներուն վրայ՝ կը ցուցնէ թէ ամէնէն յարմար պարագաներուն տակն անգամ՝ ամենևին ո՛և իցէ վարուց օրինակ մը բաւական չէ մարդուս բարոյականը վերակենդանացնելու։

Նոր Կտակարանին դիտաւորութիւնը ան է որ,

Աստուծոյ օրէնքը արդէն յայտնուածէն աւելի պայծառ կերպով յայտնէ․ և մանաւանդ՝ Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանով եղած փրկութեան ճամբան մարդոց սորվեցընէ։ Այս նպատակը ունենալուն համար, կը պարունակէ Նախ՝ Յիսուսի կենացը, մահուան, յարութեան և համբարձմանը վրայ պատմութիւն մը. [illegible] մը որուն մէջ աստուածային և մարդկային բնութիւնները գաղտնի և անիմանալի կերպով մը միացած են։ Աշխարհք եկաւ որ առ Աստուած ունեցած պարտքերնուս վրայ որչափ որ պէտք է տեղեկութիւն տայ և իր հնազանդութեամբը, չարչարանքներովը, մահուամբը, յարութիւնովը և համբառնալովը ու միջնորդութիւնովը՝ քաւութեան և փրկութեան ճամբայ մը պատրաստէ։ Երկրորդ՝ Քրիստոսի համբառնալէն մինչև քանի մը տարի ետքը քրիստոնէութեան յառաջադիմութեանը վրայ համառօտ պատմութիւն մը։ Երրորդ՝ Թուղթերը՝ որ Առաքեալները իրենց ժամանակի մարդոցը տուին Աստուծոյ ներշնչութեամբը անոնց պիտանի խրատներ տալու համար։ Այս բոլոր գիրքը մէկ տեղ մեր փափաքածին չափ տեղեկութիւն կու տայ մեզի, առ Աստուած ունեցած պարտքերնուս, ապառնի վիճակին և քաւութեան ու երկնաւոր Հօր ընդունելի ըլլալու համար։ Եւ ուստի կը հաւատանք թէ Աստուած ինչ որ յայտնեց և կ'ուզէ յայտնել իր կամացը վրայօք, Հին և Նոր Կտակարանը ամբողջ կը պարունակէն։

Ո՛չ միայն ասոր մէջ գրուած բաները մարդուս խղճմտանքը կը պարտաւորէ և ուրիշ ամէն գըրուածք և աւանդութիւն մարդոց խօսքն է։ Ուստի կը տեսնենք թէ Աստուած ինչ միջոցներ տուաւ դէպ 'ի իրեն և առ ընկեր ունեցած պարտքերնիս ճանչնալու համար։ Ա. Խղճմտանք մը տուաւ մեզի որ մեր պարտքերը մեզի կ'իմացընէ և մեզ կը խրատէ որ ընենք ան պարտքերը։ Բ. Բոլոր մեր շուրջի բաները այնպէս կարգադրեց, որ երբ որ իւր կամքը ընենք՝ երջանկութիւն կը վայելենք, և երբոր եղծանենք՝ ապերջանկութիւն կը կրենք։ Ուստի եթէ միայն քննենք թէ գործք մը մեր և ուրիշներուն վրայ ինչ ներգործութիւններ ունի, կը սորվինք թէ Աստուած ի՛նչպէս կ'ուզէ որ գործենք։ Գ. Երբոր բուն մեր չարութեամբը մեր խիղճը անկատար եղաւ և բնութեան լոյսէն մեր պարտքերը սորվելէն դադրեցանք, ան ատենը գրաւոր օրէնք մը տուաւ, որով մեր վրայ ունեցած կամքը կ'իմացընէ։ Դ. Երբոր աս ալ բաւական չեղաւ մարդիկ մոլութենէն առաքինութեան դարձընելու, ժամանակին լրանալուն Աստուած իր Որդին խրկեց մեր պարտքերը սորվեցընելու, ու մեր մեղքերուն համար քաւութիւն ընելու և ան ամենուն՝ որ Յիսուս Քրիստոսի կը հաւատան ու կը զղջան, թողութիւն մեղաց ու յաւիտենական կեանք ընծայելու։

Եթէ աս այսպէս է, յայտնի է թէ մեր պատասխանատուութիւնը կ'աճի՝ բարոյական լուսոյ

Digitized by Google

աճմանը հետ։ Իսկ եթէ ան որ բնութեան օրէնքով Աստուծոյ կամքին անհնազանդ է, անպատասխանի է, որքան ահեղ պիտի ըլլայ անոնց դատապարտութիւնը, որ Աւետարանին յստակ և պայծառ լուսոյ տակ և աս նոր անօրէնութեան գթած պատրաստութիւններուն դէմ, անխորհուրդ անհնազանդութեան ընթացք մը բռներ են դէպ 'ի յԱստուած, ու փոխանակ հանդերձեալ աշխարհի համար ապրելու՝ այս աշխարհին համար կ'ապրին։

Արդ՝ պատանիները կը կարծեն թէ աս բոլոր բաները ուրիշներուն համար է ու չէ թէ իրենց համար։ Բայց այսպէս չէ։ Չէ՞ որ պատանիներուն խիղճն ալ զիրենք կը խրատէ։ Պատանիները չե՞ն տեսներ իրենց և ուրիշներուն մէջ չարութիւնով յառաջ եկած թշուառութիւնը։ Չե՞ն կարդար Սուրբ Գիրքին մէջ Աստուծոյ և մեր օրհնեալ Փրկչին մեղքի դէմ ունեցած ատելութիւնը և բարկութիւնը։ Եթէ աս այսպէս է, ամէն պատանի այնպէս պատասխանատու է Աստուծոյ իր ունեցած տղեկութեանը համար, որպէս թէ ծեր ըլլար։ Մենք ամէնքս ալ թէ ծեր և թէ պատանի, պէտք է որ զղջանք, Աստուծոյ հնազանդինք ու օրհնեալ Փրկչին հաւատանք։

Եթէ պատանիները աս ըսուած բաները աղէկ չեն հասկընար, իրենց ծնողացը կամ ուսուցիչներուն և կամ երէցներուն հարցընեն։

Digitized by Google

## Հարցմունք ։

1. Աստուածաշունչին մէջ ո՞ր գիրքին մէջն է մարդկային առաջին ցեղին պատմութիւնը ։

2. Ո՞ր գիրքին մէջ կը գտնուի Հրէից պատմութիւնը՝ Եգիպտոսէն ելլելէն մինչև Բաբելոնի գերութիւնը ։

3. Մովսիսական օրէնքը ո՞ր գիրքերուն մէջ կը պարունակուի ։

4. Բարոյական, քաղաքական և արարողական օրէնքներուն մէջ ի՞նչ տարբերութիւն կայ ։

5. Բարեպաշտ մարդոց աղօթքներովը և փառաբանութիւններովը ո՞ր գիրքը լեցուած է ։

6. Քրիստոսի գալստեանը, բնութեանը և անոր կենացը վրայ որոշ և մանրամասն մարգարէութիւնները ո՞ր գիրքը կը պարունակէ ։

7. Նոր Կտակարանին մէջ ո՞ր գիրքերը Քրիստոսի կենացը պատմութիւնը կը պարունակէ ։

8. Անոր համբառնալէն ետքը Քրիստոնէութեան յառաջադիմութիւնը ո՞ր գիրքին մէջ կը պարունակուի ։

9. Բացատրէ Աստուծոյ ցուցըրած կերպը, որով մեր պարտքերը կը ճանչնանք ։

10. Ինչու՞ համար Սուրբ Գիրք լողներէն Աստուծոյ անհնազանդ եղողները հեթանոսներուն մէջ անհնազանդ եղողներէն չար են ։

11. Պատանի մը որ Աստուծոյ անհնազանդ է՝ ծերէ մը պակա՞ս յանցաւոր է ։

Digitized by Google

# ՄԵԱՍ Ի

**Մարդուն՝ առ Աստուած, և առ ընկեր ունեցած պարտքերը։**

Մինչև հիմա ջանացինք մարդուս բարոյականին ինչ ըլլալը բացատրել, և իր բարոյական լոյսը բղխած աղբիւրը ցուցընել։ Եւ հիմա ալ պիտի ձեռնարկեմ մարդկային պարտուցը վրայ համառօտ բացատրութիւն մը ընել, որքան որ կրնանք սորվիլ կամ բնական լոյսէն կամ Աստուածային յայտնութենէն։ Սուրբ Գիրքը կը սորվեցընէ թէ մարդուս բոլոր պարտքը միայն սէր բառին վրայ կը կայանայ։

„Սիրէ՛ քու Տէր Աստուածդ քու բոլոր սրտէդ և սիրէ՛ քու ընկերդ քու անձիդ պէս"։ Ուստի մարդուս պարտքերը երկու ընդհանուր բաժանում ունին։ Առաջինը՝ Սէր առ Աստուած կամ աստուածպաշտութիւն. Երկրորդը՝ սէր առ մարդ, կամ առաքինութիւն. որոնց վրայ՝ պիտի խօսիմ։

Digitized by Google

# Սէր առ Աստուած,

## կամ Աստուածպաշտութիւն ։

## ԳԼՈՒԽ Ա

### Զ Աստուած սիրելու պարտուց վրայ ։

Ամէն մարդ աս բանին վրայ խորհածին պէս
կը գիտնայ թէ զԱստուած սիրել, ու անոր հնա-
զանդիլ պարտական է ։ Բայց մարդիկ ընդհարա-
պէս այս բաներուն նշանակութեանը վրայ անորոշ
գաղափար ունին ։

Շատերը որ կը խոստովանին թէ պէտք է զԱստ-
ուած սիրել ու անոր հնազանդիլ, բայց նոյն ա-
տեն Անոր կամացը դէմ կ'ընեն, և չեն խորհիր
թէ մեղք կը գործեն կոր ։ Ուրեմն մեր առ
Աստուած ունեցած պարտուցը բնութիւնը կրցած-
նուս չափ բացատրելու համար երկար խօսիլ ար-
ժան է ։ Ա. Ամէն բարեկիրթ զաւակներ գիտեն
թէ ծնողաց հնազանդ ըլլալու են և զանոնք սի-
րելու են ։ Եւ աս պարտքը կ'զգան, ինչու որ
իրենց ծնողքն են ․ այսինքն, թէպէտև ուրիշ
անձինք նոյնպէս իմաստուն և բարի են, սակայն
առաւել պարտական կը ճանչնան անձերնին ի-
րենց ծնողացը՝ քան թէ ուրիշ անձանց ։

Ո՞վ չսարսափիր երբոր չար և անզգամ պա-

տանիններուն՝ իրենց ամենէն լաւ երկրային բարեկամներուն այսինքն ծնողացը վրայ խօսելու եղանակը կը դիտէ։ Դիտեցէ՞ր երբէք թէ սանկ պատանիները ընդհանրապէս անկիրթ, մոլի և մեծասակար ընկեր են։ Բ. Գիտցուք թէ մեր ծընողքը շատ իմաստուն, առաքինի և մարդասէր անձինք են, մեր պարտքերը ևս առաւել կ՚աճին. և ան ատեն չէ թէ միայն ծնողքնիս ըլլալուն համար պիտի սիրենք, հապա առաքինի ըլլալնուն համար ալ։ Ի՞նչ պիտի խորհինք անանկ տղու մը վրայ, որ թէպէտև այսպէս բարի ծնողք ունի, իր վարքովը կը ցուցընէ թէ զանոնք բանի տեղ չդներ. ոչ անոնց խրատը մտիկ կ՚ընէ, ոչ ալ անոնց հետ կենցաղավարութիւն կ՚ընէ՝ խիստ կարևոր ժամանակներէն 'ի զատ, այլ դատարկակեաց, մոլի, և զզուելի ընկերներու հետ կը կենակցի։

Գ. Նաև ըսենք թէ սանկ տղայ մը շատ հիւանդ էր, կամ կոյր ու խուլ էր, և իր ծնողացը այս ազնիւ առաքինութիւնները միշտ անոր աղէկութեանը համար գործածուեցան, և քանի մը տարի երբոր մահուան չափ հիւանդ էր, իւր մայրը անկողինին քովը զինքը կը հսկէր, զինքը կը քաջալերէր, և վերջապէս գերեզման իջնալէն ազատեց։ Ու իր հայրը գիրկը կ՚առնէր կը պտըտցընէր երբոր դուրս ելլելու կարող էր, և երբոր կարողութիւն չունենար դուրս ելլելու, միշտ ընկերներ կը բերէր անոր քով և ամէն պէտք եղած բաները կ՚ընէր զանիկայ տանը մէջ երջա-

Digitized by Google

նիկ ընելու համար ։ Մանաւանդ՝ դիցուք թէ իր ծնողքը հարուստ էին, ու հօյակապ պալատ մը շինեցին իրենց անօգնական զաւակը երջանիկ ընելու համար ։ Սանկ տեղի մը վրայ ի՞նչ պիտի խորհինք եթէ կուրութեանը մէջ անգամ կամք ընէր իւր ծնողքէն փախչիլ, ու անոնց արգիլած տեղերը երթալ, և շարունակ ինքզինքը և ուրիշները վտանգէր բոլոր անոնց բազմահոգութեան փոխարէն ։ Ի՞նչ պիտի մտածենք անանկ տղին վըրայ որ բոլոր աս բարերարութիւններուն՝ ամենևին երախտագիտութիւն չցուցըներ, և ունակարար չէ թէ միայն կը վշտացընէ ծնողքը, հապա վարքովն ալ կը ցուցընէ թէ անոնցմէ աւելի կը սիրէ մոլի մարդիկը ։

Ամէն մարդ կը խոստովանի թէ այսպէս տղայ մը չէ թէ միայն յիմար է, այլ չար ալ է ։ Ու ընդհակառակն, դիցուք թէ տղայ մը այսպէս պարագաներուն մէջ բարի և յարմար զգացումներ ունենայ դէպ 'ի իւր ծնողացը ։ Հարկաւ անոնք իւր ծնողքն ըլլալուն համար կը պատուէ, կը յարգէ ու կը հնազանդի անոնց . և շատ իմաստուն և առաքինի անձինք ըլլալնուն համար՝ ուրիշ մարդոց տուած խրատէն ու խորհուրդէն ևս աւելի անոնցը կ'ընտրէ, և անոնց հետ ընկերանալը բոլոր ուրիշ մարդոց ընկերութենէն աւելի յարգի կը սեպէ ։ Իր երջանկութեանը յառաջադիմութեան համար ամէն միջոցը գործածելնուն երախտագէտ կ'ըլլայ անոնց, և ձեռքէն ե-

Digitized by Google

կած ամէն բանը կ'ընէ զանոնք հաճեցընելու համար՝ ինքզինքը և ուրիշները հաճեցընելէն առաւել։ Հիմա կ'արծեմ թէ ամէն մարդ ծեր և թէ պատանի կը տեսնեն թէ ճիշդ աս է կերպը՝ որով այնպէս տղայ մը այնպէս ծնողաց հետ վարուիլ պարտական է։

Արդ՝ այս խօսքերը դարձընենք մեր առ Աստուած ունեցած առնչութիւններուն, և ամէն մարդ պիտի տեսնայ թէ մեր բոլոր ուրիշ էակներուն ունեցած պարտքերէն անհուն չափով առաւել պարտական ենք զանիկայ սիրելու և անոր հնազանդելու։

Ա. Մեր Արարիչն ու Պահպանողն է։ Ան ստեղծեց մեզ մեր բոլոր ունեցած կարողութիւններովը, և ամէն վայրկեան մեզ կը պահէ։ Առանց իր զօրութեանը ոչ կրնանք տեսնել, ոչ լսել, ոչ ճաշակել, ոչ ալ զգալ, ոչ կրնանք խորհիլ, ոչ յիշել, ոչ հաճութիւն և ոչ ալ տհաճութիւն կրնանք զգալ, ոչ կրնանք սիրել, ոչ ալ կրնանք սիրուիլ։ Բոլոր ունեցածնիս իրն է, և ինչ որ ընենք, միայն իր կամօքը յոչնչէ արդիւնաւորած է։

Արդ՝ այն Էակը՝ որ սաստիկ մասնաւոր կերպով մեր Տէրն է, մեր յարգութեանը արժան է. այն որ ամէն վայրկեան մեզ կը պահպանէ, պարտինք միշտ անոր ներկայութիւնը յիշել և անոր վրայ խորհիլ։

Բ. Ասկէց 'ի զատ մտածէ Աստուծոյ սուրբ



Digitized by Google

գերեզմանացը վրայ, և խորհէ թէ ինչ կերպով խորհրդածութիւն ընել պարտական ես։ Անհունապէս Իմաստուն, Հաւատարիմ, Արդար, Սուրբ ու Գթած է Անիկայ։

Եթէ մեր բարոյական բնութեամբը պարտական ենք այս յատկութիւնները սիրել ու յարգել, և եթէ մասնաւորապէս պարտական ենք մեր ծնողացը քով գտնուած յատկութիւնները սիրելու ու յարգելու, որքան ևս առաւել մեր երկնային Հօրը քով եղածները. որոնք ուրիշ էակի մը ունեցածէն այնչափ պատուական և տարբեր են, որչափ որ արարիչը իր արարածներէն գերազանց և մեծ է։

Գ. Այս մանաւանդ, արարչին այս բոլոր ստորոգելիքները 'ի սկզբանէ հետէ մեր երջանկութեանը համար գործածուեցան։ Ապագային վրայ այնքան տգէտ ենք, որքան որ կոյր մը իր շուրջի առարկաներուն վրայ տգէտ է. սակայն Աստուած ամէն բան պատրաստեց մեզի համար։

Ամէն վայրկեան խիստ վտանգաւոր հիւանդի չափ մահուան ենթակայ ենք. սակայն Աստուած մեզ մինչև այս ժամս պահեց։ Բան մը ստեղծելու զօրութիւն չունինք, սակայն Աստուած այս աշխարհս բարիքով լեցուն ստեղծեց, և մեր մասնաւոր երջանկութեանը համար պատրաստեց։ Վերջ ժամանակէն մեռնինք պիտի, բայց զինքը սիրողներուն անանց փառաւոր և գերագոյն երջանկութեան աշխարհ մը ստեղծեց, որ բնաւ մեր

մաքին տակ չէյնար: Երբոր ամէնքս ալ մեղաւոր էինք, և իր արդար բարկութեանը ենթակայ, ինքը այնպէս սիրեց զաշխարհը, որ մէկ հատիկ սիրելին Որդին հոս խրկեց, որ ով որ անոր հաւատայ, պիտի չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք պիտի ժառանգէ: Ճշդարև բոլոր աս բաները երախտագիտութեան ու սիրոյ արժանի են: Ու եթէ սէրը ու երախտագիտութիւնը բարերարին բնաւորութեանը, ու ընծայած պարգեւներուն համեմատ պէտք է ըլլայ, ուրեմն մեր երկնային Հայրը ստուգապէս բոլոր ուրիշ բաներէն անչափելի համեմատութեամբ աւելի սիրելու ենք ու երախտագէտ ըլլալու ենք: Ուրիշ խօսքով՝ բոլոր սրտով սիրելու ենք, գերագոյն և վսեմ կերպով:

Ու նաև՝ գիտենք թէ իրօք յարգութեան, սիրոյ, երախտագիտութեան զգացումներ ունինք առ Աստուած, որոնց ինքն արժանի է, բայց զանոնք ի՞նչպէս ցուցնելու ենք: Յայտնի է. Որովհետև ամէն բան Աստուծոյ գործքն է և զԱստուած միշտ մեր յիշողութեան մէջ պահելու դիտաւորութեամբ եղած են՝ վախճանը ամէն. բայց մեր միտքը կը բերեն զանիկայ: Ա. Եթէ անոր վրայ խորհինք, իւր ստորոգելիքները մեզ սիրով, ու երախտագիտութեամբ և զարմանքով կը լեցնեն: Ու որովհետև այս ամէն բաները մեզի համար եղան, իր ձեռքէն եկած ամէն շնորհքը երախտագիտութեան և երկրպագութեան կը յորդորեն զմեզ: Նոյնը այս չէ. որովհետև Աստուածութեան մէջ

Digitized by Google

Եղած ամէն երկրպագելի առարկելիքները անհուն և անչափ գերազանց և կատարելագոյն են երկրիս վրայ ընդունուած որ և իցէ բարութենէն. և որովհետև բոլոր էակներուն մէջի ունեցած յարաբերութիւններէն՝ [illegible] գերազանց յարաբերութիւններ ունի մեզի, անոր համար այս զգացումները չէ թէ միայն շարունակ ըլլալու են, այլ որքան որ դէպ 'ի բոլոր ուրիշ էակներուն ունինք. դէպ 'ի անոր անհունապէս առաւել ունենալու ենք ։ Բ. Գիտենք թէ ճիշդ առանց ընենք. յայտնի է թէ այսպէս զգացում մը մեր փառուցը վրայ շատ ներգործութիւն պիտի ընէ. առանց տադար, գթած ու սուրբ Աստուծոյ մը սիրելով՝ մենք արդարութեամբ, գթութեամբ ու սրբութեամբ պիտի գործենք, և կ՚ենքը առանց երախտագիտութեամբ սիրելովնիս ամէն բանէն առաւել պիտի փափաքինք որ ան ալ մեզ սիրէ. վասն զի սիրոյ բնութիւնը ճիշդ այս է. ուստի պէտք է ամէն բան անոր հաճելի գործենք և ամէն բանէն աւելի իր կամքը փնտռենք ու ընենք ։ Ու եթէ այս կերպով գործենք ան Աստուած բնաւ բան մը անկէց ընտիր պիտի չմերժենք ։

Բոլոր հաճութեանց և օգտից ու կրից թելադրութիւններուն դէմ այս բաւական պատասխան է թէ, այս մեծ չարութիւնը ինչպէս կրնանք համարձակիլ գործելու և Աստուծոյ դէմ մեղանչելու ։

Գ. Ու որովհետև մեր գերագոյն փափաքն

ըլլալու է Աստուծոյ հաճելի ըլլալ, ուրեմն մեծ յօժարութեամբ և զուարթամտութեամբ աշխատելու ենք սորվիլ իր սուրբ կամքը թէ իր գործքերուն մէջ և թէ Սուրբ Գրոց մէջ։ Երկրութիւնով քննելու ենք թէ ինչ կերպով վարուեցաւ ազգաց և անհատից հետ, որ մենք ալ սորվինք ան կանոնները, որով մեզ կը կառավարէ։ Մանաւանդ մեծ ջանքով իւր գրաւոր խօսքերը կարդալու ենք, որ աս աշխարհիս մէջ եղած ժամանակնիս մեր վրայ ունեցած կամքը և հանդերձեալին համար ըրած պատրաստութիւնները սորվինք։ Իսկ այս կամքը անգամ մը սորվելէն ետքը մեր սրտերուն առաջին և ամենէն զօրաւոր զգացումը անոր հնազանդելը ըլլալու է, հոգ չէ ինչ կամ քանի և կամ՝ որքան հակառակ ազդեցութիւններ ըլլան։

Դ. Իսկ եթէ այս այսպէս է որ Աստուծոյ ստեղծած ամէն բաները միայն իր ստորոգելիքները կը սորվեցնեն և ի հարկէ այն դիտաւորութեամբ ալ եղած են որ մեր խորհուրդները առ Աստուած ուղղէնք, ուրեմն գիտութիւն ստանալու ամենամեծ շարժառիթն այս ըլլալու է թէ՝ այս կերպով կրնանք գիտութիւն ունենալ՝ զմեզ և ամէն բան Ստեղծողին գործքերուն և բնաւորութեանը վրայ։ Իսկս աւելին, ինչպէս որ պաշտօնն ըլլալու է գիտութեամբ անելու ամենազօրաւոր դրդումնիս, անանկ ալ մեր գիտութեան վախճանն այն ըլլալու է։ Ծիածանին գոյները, վարդին հոտը, փոթորիկին

աՀեղութիւնը, Կիարկաչասահանքներուն գոչումը ինչպէս որ գեղեցկութեան կամ աՀեղութեան զգացումը կը զարթուցանեն, նմանապէս ալ աստուածպաշտութեան զգացումներ ալ զարթուցանելու են ։

Ասանկով Հանապազ աս բերկրալի զգացմունքը և ճանաչումը պիտի ունենանք թէ Աստուծոյ մէջ կը բնակինք և անով կեանք և կը շարժինք և ենք ։

Ե· Ու դարձեալ, որովհետև Աստուած զիջաւ ինքզինքը աւելի կատարեալ յայտնել գրաւոր պատգամով, և իր բնաւորութեանը վրայ առաւել փառաւոր տեղեկութիւն տուաւ, և մեր լեզուովը մեզի հետ խօսելու հաճեցաւ, և մանաւանդ մեր վարուցը Աստուածային օրինակ մը տուաւ, և մեզի իմացուց թէ կ'ուզէ որ իրեն հետ խօսինք աղօթքով, միջնորդով և իր հետ հաղորդակցութիւն ունենանք աստուածապաշտ հոգւոյ բոլոր զգացումներուն բարբառովը, վասնորոյ յայտնի է թէ մեր արտօնութիւններուն խիստ ընտիրներն են ասոնք, և մեզի բնական ըլլալու են բարեկամի կենցաղավարութեան պէս, կամ զաւկի մը իր սիրելի և ազնիւ ծնողացը հետ ունեցած կենակցութեանը պէս ։ Ու ոչ ոք կը տարակուսի՝ կարծեմ, թէ պէտք է մարդս առ Աստուած ասանկ զգացմունք ունենայ ։ Բայց որքան քիչ և տկար կը տեսնուի այսպիսի զգացմունք մարդոց գործքերուն մէջ ։ Ու այսպիսի բարոյական բնաւորութիւն մը որքան քիչ կը տեսնուի աշխարհիս մէջ ։ Ամէն

Digitized by Google

դար և ամէն ազգ վկայութիւն կուտայ թէ մարդս մեղանչական է և առ Աստուած իւր բարոյական զգացումները շատ տարբեր են ան զգացումներէն, որ պէտք է ունենայ իր այսպիսի Արարչին վրայ։ Եթէ այսպէս է, վերջապէս վայելուչ է հարցընել թէ մեղաւոր ըլլալնէս ետքը առ Աստուած ունենալու յարմար բնաւորութիւններս որո՞նք են։

Ա. Յայտնի է թէ թէպէտև մենք փոխուած ենք, սակայն Աստուած նոյն է և անփոփոխ։ Իւր ստորոգելիքները նոյն են, և նոյնպէս սիրելի են, և դէպ 'ի մեզ ունեցած վարմունքները առջի պէս արդար և բարի են։ Ուստի միշտ նոյնպէս պարտական ենք զանիկայ սիրելու, անոր հնազանդելու, և նոյն բարոյական կատարելութիւնը կրկին ձեռք ձգել ջանալու ենք, որպէս թէ բնաւ չմեղանչեցինք։

Բ. Եթէ Աստուած միշտ բարի և արդար և սուրբ է, մեր անոր դէմ մեղքերը խիստ չար են։ Ուրեմն մեզի կը վայելէ որ այս բանը խոստովանինք և ինչպէս որ ինքզինքնիս կը դատապարտենք անանկ ալ զանիկայ արդարացընենք։ Թէպէտև պէտք է որ անցած յանցանքներնուս համար անկեղծ արտմութեամբ ինչ որ անոր անհաճոյ է անկէց քաշուինք, և ինչպէս որ 'ի սկզբանէ մեր պարտքըն է, անկեղծ, ոգիական հնազանդութիւն ցուցընենք ամէն բանի մէջ։

Աս է ինչ որ Աստուածաշունչը զղջման բառով կ'իմացընէ։

Digitized by Google

Գ. Նա մանաւանդ, եթէ մեր երկնաւոր Հայրը քաւութեան ճամբայ մը պատրաստեց, ճամբայ մը՝ որ միայն անով պիտի ընդունէ մեզ մեղանչականներս, մեզի կը վայելէ որ սիրով և փափաքով փնտռենք թէ ինչ է այն ճամբան, և այն իմաստուն և գթած պայմաններուն հնազանդինք որ մեր փրկութեանը համար սահմանեց։ Եթէ ասիկայ վանց առնենք, յանցաւոր ենք չէ թէ միայն Աստուծոյ դէմ գործած մեղքերնուս համար, այլ մեղքի մէջ շարունակելնուս համար ալ. Թէպէտև մեր Արարիչը անկէց ազատելու միջոց մը պատրաստեց, ու քաւութեան ճամբայ մը հնարեց՝ կատարեալ և ամենայարմար և գթած պայմաններով։ Ասանկ վարուց չար ընթացքին վրայ Սուրբ Գիրքը յայտնի խօսքով կը խօսի։ "Աս է դատապարտութիւնը, որ լոյսը աշխարհք եկաւ, և մարդիկ խաւարը լոյսէն աւելի սիրեցին, ինչու որ իրենց գործքերը չար էին"։ Բոլոր ըսածներէս յայտնի է թէ առ Աստուած ունեցած յարաբերութիւններս հետևեալ պարտուց տակ կը դնեն զմեզ։

Ա. Ամէն բանէն աւելի զինքը պարտինք սիրել։ Բ. Ամէն բանի մէջ կատարելապէս հնազանդելու ենք անոր, թէպէտև մեր բաղձանաց, կրից և կամաց դէմ ըլլան, և թէպէտև տիեզերքին մէջ բոլոր բաները մեզի հակառակ ըլլան։ Գ. Մեր անցեալ և ներկայ բազմաթիւ մեղքերուն համար ունակաբար ապաշխարեալ և կոտրած սիրտ մը ու-

Ննուալու ենք ։ Գ. Անոր սահմանած պայմաննե-րով պատրաստուած ողորմութիւնը ընդունելու ենք կամ բարեպաշտ զղջացեալ և աստուածա-պաշտ կեանք մը վարելու ենք ։ Ընդ հակառակն առ Աստուած ունեցած պարտքերնիս կ՚արգիլեն՝ Ա. Կռապաշտութիւնը, կամ որ և իցէ բան սի-րել, որ անոր հակառակ է կամ զանիկայ սիրե-լու արգելք է ։ Նաև կ՚արգիլեն ոչ երկինքին մէջ ոչ երկրիս վրայ թէ տեսանելի և թէ անտեսանե-լի բանի մը կամ էակի մը երկրպագութիւն ընե-լէն, բայց միայն իրեն ։ Բ. Անոր պատուիրանաց դէմ եղած մեր կամ այլոց փափաքները կատա-րելը ։ Գ. Անզեղջ ապրիլը կամ անոր դէմ գոր-ծած մեղքերնուս վրայ զղջում չընելը ։ Դ. Իր փրկութեան համար պատրաստած ճամբան զանց առնելով ապրելը ։ Կամ թէ ըսենք՝ առ Աստուած ունեցած պարտքերնիս կ՚արգիլեն անհոգութիւ-նը, հեշտասիրութիւնը, անառակութիւնը և ան-կրօնութիւնը ինչ անուամբ որ կոչուին կամ ինչ պատրուակի տակ որ քօղարկուին ։

Արդ վերջապէս որովհետև ամէն գործքերնիս կամ Աստուծոյ կամացը համեմատ է կամ հակա-ռակ, վասնորոյ առ մարդ եղած պարտքերը, առ Աստուած ալ պարտք են. ըսել է որ մեր առ մարդ ունեցած յարաբերութեան պատճառաւ ինչ պարտք որ ունինք, առ Աստուած ունեցած յարաբերու-թեանց համար ալ պարտք է. ինչու որ Աստուած կը պահանջէ զանոնք մեզմէ ։

Ուստի կը տեսնենք թէ. տարբերութիւն կայ պարզապէս մեր առ Աստուած ունեցած պարտուց և՛ ան պարտուց մէջ՝ որ է առ մարդ և առ Աստուած ունինք ։ Առաջինը մարդկային օրինաց իշխանութենէն և բնութենէն գեր 'ի վերոյ է և անկախ ։ Իսկ երկրորդը իշխանութեան տակ է ։ և ով որ զանց կ'առնէ ու չկատարեր, իրաւամբ կը պատժուի ։ Սակայն մարդիկ կը պատժեն յանցաւորը՝ չէ թէ իր գործքերը Աստուծոյ անհաճոյ ըլլալուն համար, այլ իր առ մարդ ունեցած պարտաւքերը զանց առնելուն համար.

Հարցմունք ։

1 ։ Զ Աստուած սիրելը ու անոր հնազանդիլը քու պարտքդ ըլլալը կ'զգա՞ս՝ ինչպէս որ կ'զգաս թէ ծնողքներդ սիրելու ես և անոնց հնազանդելու ես ։

2. Չար և անհնազանդ զաւակ մը իւր բարերար և բարի ծնողաց հետ ի՞նչպէս կը վարուի ։

3. Բարի և հնազանդ զաւակ մը ի՞նչպէս պիտի վարուի ։

4. Ճշմարտապէս մեր ծնողքը ո՞վ է, Աստուած, թէ մեր հայրն ու մայրը ։

5. Ո՞վ է ամենիմաստ և ամենաբարի դէպ 'ի մեզի, Աստուա՞ծ, կամ հայրն ու մայրը ։

6. Ո՞րը մեծագոյն պարտք է, զԱստուա՞ծ սիրելը, թէ մեր ծնողքը ։

Digitized by Google

7. Աստուծոյ հետ ի՞նչպէս կը վարուինք, սիրելի ու երախտագէտ զաւակներո՞ւ պէս, թէ ապերախտ ու անհնազանդ զաւակներու նման։

8. Ըսէ՛ քանի մը պատճառներ որոնց համար պարտական ենք զԱստուած սիրել և անոր հնազանդիլ։

9. զԱստուած ճշմարտապէս սիրող ու անոր ծառայող անձ մը ի՞նչպէս կը վարուի։

10. Եթէ իրօք Աստուած կը սիրենք, մեր բոլոր գործքերուն մէջ մեր փափաքը ի՞նչ ըլլալու է։

11. Մեր մեղաւոր ըլլալը զԱստուած սիրելու և անոր հնազանդելու պարտքէն ազատ կ'ընէ՞ զմեզ։

12. Եթէ մեղաւոր ենք, և զԱստուած սիրելու նոյն պարտուց տակն ենք, ուրիշ պարտուց տակ ալ չե՞նք, և ի՞նչ են անոնք։

13. Աստուած իւր Որդին մեզի համար մեռնելու տալովը ի՞նչ պարտուց տակ ինկանք։

14. Գիտցուք թէ մեր մեղքերուն վրայ չենք զղջար, ու Քրիստոսի չենք հաւատար, աւելի աղէկ վիճակի՞ մէջ պիտի ըլլանք, քան թէ պիտի ըլլայինք եթէ փրկիչ սահմանուած չըլլար։

15. Ասանկով առաւել գէ՞շ վիճակի մէջ պիտի ըլլամք։ Ու ինչո՞ւ։

16. Սուրբ Գիրքը ի՞նչ տարբերութիւն կը դընէ հեթանոսաց և Աւետարանը լսողաց վանցանաց մէջ։

17. Կարգաւ ըսէ՛ առ Աստուած ունեցած պարտքերնիս։

18. Ի՞նչ է կռապաշտութիւնը։

19. Մարդ մը որ ոչ կուռքի, ոչ ալ պատկերի երկրպագութիւն կ՚ընէ, կրնա՞յ կռապաշտ ըլլալ տակաւին։

20. Երբոր այսինչ բանը ընելու շատ կը ցանկանք, այս բաւական պատճա՞ռ է ան բանը ընելու։ Ինչո՞ւ։ Ի՞նչ բան տիրելու է մեր փափաքանացը։

21. Զ Աստուած կրնա՞նք սիրել եթէ անհոգութեամբ և առանց նկատմամն անոր դէմ մեղանչենք։ Ի՞նչ զգացումն ունենալու ենք երբոր անոր դէմ մեղանչենք։

22. Զ Աստուած կրնա՞նք սիրել. եթէ սուտ խօսինք. ծնողաց անհնազանդ ըլլանք. գէշ խօսքեր խօսինք և անոր անունը պարապ տեղը գործածենք։

23 Օրինակ մը տուր որ միայն առ Աստուած պարտք է՝ և ուրիշ օրինակ մը որ և առ մարդ և առ Աստուած պարտք է։

24. Մարդիկ լոկ առ Աստուած եղած պարտքը բռնութեամբ կատարել տալու իրաւունք ունի՞ն։

# ԳԼՈՒԽ Բ

## Աղօթք։

### ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

### Ի՞նչ է Աղօթք։

Որովհետեւ առ Աստուած եղած ջերմեռանդ կերպերը եւ զգացումները բարի բնաւորութեան շատ մեծ օգուտ ունին, անոր համար Աստուած հաճեցաւ զանոնք մշակելու համար մասնաւոր միջոցներ սահմանել։ Անոնք են Աղօթք, Սուրբ Օր. այսինքն Կիւրակէն։ Այս գլխուն մէջ աղօթքի վրայ պիտի խօսիմ։ Նախ՝ Աղօթքին բնութեանը վրայ։ Երկրորդ՝ հարկաւորութեան վրայ։ Երրորդ՝ օգտին վրայ։

Աղօթքը մեր հոգիներուն՝ հոգեղէն եւ անտեսանելի Արարչին հետ հաղորդակցութիւնն է։ "Աստուած հոգի է, եւ անոնք որ երկրպագութիւն կ'ընեն, պէտք է որ հոգւով եւ ճշմարտութիւնով ընեն"։

Ինչպէս որ հլու եւ սիրելի զաւակ մը բոլոր իր հոգերը, տրտմութիւնները եւ պակասութիւնները, իր իմաստուն եւ առաքինի ու սիրելի ծնողաց կը բանայ կը յայտնէ, եւ իւր սխալմունքները կը խոստովանի, սանկ ալ մենք ամենքս հրաւիրեալ

ենք մեր երկնաւոր Հօրը մօտենալու և անոր հետ հաղորդակցելու աղօթքով և աղաչանքով։

Այսինքն՝ աղօթքն է Աստուծոյ երկրպագութիւն ընել, պարտքերնիս խոստովանիլ, շնորհակալութիւն մատուցանել, մեղքերնիս խոստովանիլ, մեր վարքերը շիտկելու դիտաւորութիւննիս նորոգել զօրացընել, ժամանակաւոր և հոգևոր շնորհաց և պարգևաց համար աղաչանք ընել։ Ասոնք ամէնը յարմար և վայելուչ զգացումներով ըլլալու են։ Ասոնք կը պահանջեն որ Աստուծոյ բնութեան և ստորոգելեացը, և անոր առ մեզ ունեցած յարաբերութեանց վրայ հաւատք, և մեր դէպ 'ի անոր ունեցած յարաբերութեանց և պարտուց վրայ ներքին զգացումն ունենանք։ Մեր մեղանչական, անօգնական և թշուառ ըլլալը խոստովանինք, անկէց ընդունած բոլոր շնորհաց համար անկեղծ երախտագիտութիւն մատուցանենք։ Նաև բոլոր իր պատուիրանքները պահելու համար հաստատուն և անփոփոխ դիտաւորութիւն, իւր կամացը կատարեալ հնազանդութիւն, իւր ճշմարտախօսութեան վրայ կատարեալ վստահութիւն, հոգևոր օրհնութիւններուն համար ըրած աղօթքնիս կատարուելու զօրաւոր բաղձանք և բոլոր մարդոց հետ խաղաղութեան հոգի մը ունենանք։

Չենք պնդեր թէ այս ամէն զգացումները միշտ և մի և նոյն ժամանակ 'ի գործ դնելու ենք, այլ միայն զանոնք՝ որ մեր աղաչանացը և խնդրուածոցը արժան և պէտք է։ Նաև նայելու ենք որ այս

զգացումներուն հակառակ բան մը չընենք ։ Աս է հոգիով աղօթքը որ Աստուած խոստացաւ պատասխանելու, այսինքն ընդունելու ։

Աղօթքը կը բաժանի յառանձին՝ յընտանեկան և յընկերական կամ 'ի միաբանական ։

Առաջին՝ Առանձին աղօթք ։ Որովհետև առանձին աղօթելու ժամանակնիս մեր նպատակը Աստուծոյ հետ անձամբ հաղորդակցութիւն ունենալ է, անոր համար պատուէր կայ մեզի որ անանկ ժամանակներ մեր խուցը մտնենք ու դուռը գոցենք, ու մեր Հօրը 'ի ծածուկ աղօթենք, մեր կարօտութիւնները և խնդրուածքները պէտք է որ պատշաճ կերպով ցուցընենք՝ բայց ազատաբար և մասնաւորաբար ։ Ու որովհետև Աստուծոյ հետ աս հաղորդակցութիւնը երևելի միջոց մըն է չընկճելու տեսանելի և ժամանակաւոր բաներուն շարունական ճնշումէն, վասնորոյ յաճախակի և ունակաբար ըլլալու է աս հաղորդակցութիւնը ։ Ինչպէս Դաւիթ կ'ըսէ "Առտու, կէս օր և երեկոյ քեզի կը կանչեմ" ։

Երկրորդ՝ Ընտանեկան աղօթք ։ Որովհետև կնկան ու երկան, ծնողաց և զաւակաց, եղբօր և քրոջ առնչութիւնները կամ կապակցութիւնները երկրին վրայ ունեցած ամէն բանէն մտերիմ և սիրելի է, և որովհետև աս առնչութեանց պատճառաւ իւրաքանչիւրոց գրէթէ բոլոր ուրախութիւնները ու տրտմութիւնները իր հետ կենակցողներուն կը հաղորդին, վասնորոյ մեծապէս վա-

յելուչ է որ ամենքս 'ի միասին մեր պակասութիւնները, կարօտութիւնները Աստուծոյ յայտնենք, և անոր շնորհակալութիւն մատուցանենք։ Աս ընտանեկան աղօթքին՝ ծնողաց և զաւակաց վրայ ըրած բարոյական ներգործութիւնը՝ ամէն խոհուն ծնողաց վրայ պարտք կը դնէ որ անխափան աս պարտքը կատարեն։

Երրորդ՝ Ընկերական աղօթք։ Որովհետև մի և նոյն ընկերութեան անդամները շարունակ ընկերական շնորհքներ կ'ընդունին իրենց Արարչէն, անոր համար վայելուչ է որ ընկերութեամբ ալ խոստովանին ընդունածնին։

Աստուածպաշտութիւնը ըստ մասին ընկերական սկզբունք մըն է, մարդիկ կը միացընէ իրարու աղէկութիւն ընելու ջանքով· անոր համար Աստուածպաշտութիւնը բարեպաշտ ընկերութեանց մէջ տեղ ժողուելով կը մշակուի և կը զարգանայ։ Եւ ասիկայ ժողովրդոց բարոյականը յառաջ տանելու այնչափ օգտակար է, որ առանց անոր ըլնալ տեղ մը մարդուս յառաջադիմութեան համար ջանք մը չյաջողեցաւ։ Ընկերական աղօթքին օգտին վրայ արդարև ասկէց աւելի բան մը ըսել պէտք չէ։

## Հարցմունք։

1. Ի՞նչ պատճառաւ Աստուած մեզմէ աղօթք ընել կը պահանջէ։

Digitized by Google

2. Ի՞նչ է աղօթքը։

3. Այլոց հետ հասարակ կենցաղավարութեան մէջ ի՞նչ բան կայ, որ աղօթքի կը նմանի։

4. Ի՞նչ ըսել կ՚ուզես Աստուծոյ մեզի հետ՝ և մեր անոր հետ ունեցած առնչութիւնները ըսելով։

5. Մեր մեղանչական ըլլալը խոստովանել ըսելով ի՞նչ ըսել կ՚ուզես։

6. Աստուծմէ ի՞նչ շնորհքներ կ՚ընդունինք ըսէ՛ ոմանք։

7. Աստուծոյ ճշմարտութեան վրայ կատարեալ վստահութիւն ըսելով ի՞նչ կ՚իմանանք։

8. Աստուծոյ կամացը հնազանդելու է ըսելը ի՞նչ ըսել է։

9. Ամէն մարդոց հետ խաղաղութիւն ունենալ ի՞նչ ըսել է։

10. Ո՞ւր գրուած է թէ՝ եթէ մենք մարդոց յանցանաց թողութիւն չտանք, մեր երկնաւոր Հայրն ալ մեզի թողութիւն պիտի չտայ։

11. Դիցուք թէ աղօթք ընելու ժամանակ մեկուն բարկացած ենք կամ մէկուն վրէժխնդիր եղած ենք, Աստուած պիտի ընդունի՞ մեր աղօթքը։

12. Բացատրէ՛ նայիմ աղօթք ընելու ժամանակ ի՞նչ զգացումներ ունենալու ենք։

13. Պատանիները ի՞նչ կերպով վարուելու են ընտանիքին մէջ երբոր իրենց ծնողքը աղօթք կ՚ընեն։

14. Ամէն ծնողք պարտակա՞ն է իւր զաւկըներուն հետ աղօթք ընել։

Digitized by Google

# ՅՕԴՈՒԱԾ Բ

## Յաղագս պարտուց Ազգին։

Ասիկայ մեր առ Աստուած ունեցած յարաբերութիւններէն յայտնի է։

Նախ՝ մենք բոլորովին անզօր ենք, և ապագային վրայ ալ բոլորովին տգէտ, և բուն մեր կենացը և անոր հարկաւոր պարգևաց համար էապէս Աստուծմէ կախում ունինք։ Որքան յարմար և վայելուչ է որ մեր ամէն վայրկեան կարօտ եղած պարգևաց համար երկնաւոր Հօրը աղաչենք, և ամէն վայրկեան առանց մեր իրաւանց ընդունած պարգևնիս խոնարհութեամբ և շնորհակալութեամբ խոստովանինք։

Երկրորդ՝ ասիկայ ընելու ենք մանաւանդ՝ երբոր կը յիշենք թէ մեղաւոր ենք, և պարգև ընդունելու բոլոր իրաւունքնիս կորսնցուցինք, և Աստուծոյ բարկութեանը արժանի ենք, և թէ ամէն աւուր յանցանքներնուս համար թողութեան և Սուրբ Հոգւոյն մաքրիչ զօրութեանը կարօտ ենք՝ որ մեր մեղանչական բնութիւնը մաքրէ, ու երանելի անմահութեան համար պատրաստէ զմեզ։

Երրորդ՝ Աստուծոյ վրայ ապաւինելու այսպէս բնաւորութիւն ունենալը աս կենցաղիս երջանկութեանը համար հարկաւոր է։

Չորրորդ՝ ան զգացումները՝ որ աղօթելու ժա-

մնալ պէտք են, առաքինութեան մէջ յառաջ երթալու համար շատ հարկաւոր են։

Աղօթքի պարտականութիւնը Սուրբ Գրոց մէջ շատ տեղ կը յիշուի։

Նախ՝ շատ անգամ յայտնի խօսքերով հրամայուած է. ինչպէս "Անդադար աղօթէ"։ Ա Թեսաղ. Ե. 17։ "Ամէն իժիր ամէն բանի համար գոհութիւն տուէք Հօրը ու Աստուծոյ՝ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անունովը"։ Եփես. Ե. 20։ "Բան մը մի հոգար. հապա ամէն աղօթքով ու խնդրուածքով՝ գոհութիւնով ձեր խնդրուածքը Աստուծոյ յայտնի ըլլայ"։ Փիլիպ. Դ. 6։ "Ուստի կ'աղաչեմ ամէն բանէն առաջ՝ աղօթք ընել, խնդրուած, աղաչանք, գոհութիւն ամէն մարդոց համար"։ Ա Տիմ. Բ. 1։

Երկրորդ՝ Աստուած Սուրբ Գրոց մէջ կ'իմացընէ մեզի թէ, այս պայմանաւ պարգև պիտի ընծայէ. այսինքն խնդրելու ենք՝ ընդունելու համար։ "Հապա թէ որ ձեզմէ մէկը իմաստութենէ պակսած ըլլայ, թող խնդրէ Աստուծմէ՝ որ ամէնուն առատապէս կու տայ՝ ու չնախատեր, և պիտի տրուի իրեն"։ Յակ. Ա. 3։

"Խնդրեցէք՝ և պիտի տրուի ձեզի, փնտռեցէք՝ և պիտի գտնաք, չալեցէ՛ք՝ և պիտի բացուի ձեզի"։ Մատթ. Է. 7։

Երրորդ՝ Սուրբ Գիրքը կ'ըսէ թէ աղօթքի սովորութիւնը արդարը չարէն կ'որոշէ։ "Ամենակալը ի՞նչ է որ անոր պիտի ծառայենք, և ի՞նչ

Digitized by Google

պիտի չահինք թէ որ անոր աղօթենք"։ Յոբ. ԻԱ. 15։ "Ամբարիշտը իր երեսի բարկութեանը համար Աստուած չփնտռեր, բոլորովին իր մտքին մէջ Աստուած չկայ"։ Սաղմ. Ժ. 4։

Չորրորդ՝ Սուրբ Գրոց մէջ շատ օրինակներ կան, որ զանազան պարագաներու մէջ աղօթքը մասնաւոր կերպով ընդունուած ու կատարուած է։ Տես Աբրահամին աղօթքը Սոդոմին համար։ Իսրայէլացւոց աղօթքը՝ երբոր Եգիպտոսի մէջ գերութեան մէջ էին։ Մովսէսին աղօթքը՝ անապատին Իսրայէլացւոց համար։ Եղիային աղօթքը՝ երաշտութեան և անձրևի համար։ Նեեմիային աղօթքը՝ Հրէից վերադարձին համար։ Դանիէլի աղօթքը՝ նոյն բանին համար, և Աստուծոյ գիտաւորութեանց վրայ Աստուածային բացատրութեան համար։ Ինչ բան որ Աստուած այնքան կը համոզէ մեզ որ ընենք, ոչ միայն պարտք է՝ հապա խիստ յարգի և անպատմելի արտօնութիւն մըն է։

Մէկ խօսքով՝ կոյր, մեղանչական և անօգնական մարդու մը համար ասկէ օգտակար ինչ արտօնութիւն մը կրնայ ըլլալ՝ որ իրեն պատեհութիւն շնորհուած է երթալու՝ բոլոր իւր կարօտութիւններովը և տրտմութիւններովը ամենիմաստ մարդասէր և կարեկից Արարչին՝ այն վստահութեամբը թէ ան որ կու գայ՝ բնաւ դուրս պիտի չձգուի, և ինչ որ վայելչապէս կը խնդրէ, պիտի ընդունի՝ եթէ իրեն յարմար և պիտանի է. և թէ

Աստուած պիտի հատուցանէ միայն այն կերպով իրեն երթալուն համար անգամ։

Հարցմունք ։

1. Բացատրէ՛ ինչո՞ւ ստեղծուած ըլլալնուս համար աղօթք ընելու ենք Աստուծոյ։

2. Ըսէ՛ մեղաւոր ըլլալնուս համար ի՞նչ աղօթք ընելու ենք։

3. Աղօթքի պահանջած ներքին զգացումները ի՞նչ օգուտ ունին։

4. Այս զգացումները ունեցող ու չունեցող մարդոց մէջի տարբերութիւնը ի՞նչ է։

5. Ի՞նչ էր այն առակը, որով մեր Փրկիչը սորվեցուց մարդոց միշտ աղօթել ու բնաւ չձանձրանալ։ Պատմէ՛ տեսնեմ։

6. Սուրբ Գիրքը աղօթելու համար ի՞նչ քաջալերութիւններ կու տայ։

7. Աղօթքը գէշ մարդը բարի մարդէն ի՞նչպէս կ՚որոշէ։

8. Աբրահամին աղօթքէն ի՞նչ քաջալերութիւն կ՚առնենք։

9. Աստուած ի՞նչ կ՚ըսէ Մովսէսին Եգիպտոսի մէջ եղած Իսրայէլի որդւոցը համար ըրած աղօթքին վրայօք։

10. Յակոբոս առաքեալը ի՞նչ կ՚ըսէ Եղիային աղօթքին համար։

11. Նեեմիայի Իսրայէլին դարձին համար ըրած

աղօթքը ու՞ր տեղ գրուած է, և այս աղօթքը ի՞նչպէս կատարուեցաւ։

12. Դանիէլին Աստուածային լուսաւորութեան համար ըրած աղօթքը ի՞նչպէս կատարուեցաւ։

13. Դանիէլ աղէ՞կ բան ըրաւ Աստուծոյ աղօթելով՝ երբոր թագաւորին օրէնքը կ՚արգիլէր աղօթք ընելը։

14. Ասկէց ի՞նչ սորվելու ենք։

15. Շատ բաներու կարօտ պիտի ըլլա՞ս, եթէ ծնողքէդ բնաւ բան մը չխնդրես և ընդունած բանիդ համար շնորհակալ չըլլաս նէ։

16. Մարդիկ շատ բաներէն զուրկ չե՞ն ըլլար թէ որ բնաւ չխնդրեն Աստուծմէ, ու ընդունած բաներնուն համար շնորհակալ չըլլան։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Դ

### Աղօթից օգուտը։

Ըսածներնուս վրայ միայն սա կ՚աւելցընեմ թէ, աղօթից օգուտը կ՚երևի, Ա. ան զգացումներէն, որ աղօթքը կը պահանջէ, ինչպէս որ առաջ ալ ըսինք։ Ամէն մարդ կը խոստովանի թէ այս զգացումներէն ինչ որ յառաջ կու գայ, բարոյական և պատասխանատու էակի մը մեծ օգուտ ունի։ Բ. Աստուած պայման դրած է որ՝ միայն աղօթքով կարենանք ընդունել մեզի շահաւէտ

պարգևներ։ Չէ թէ բնաւ չխնդրած պարգևնիս չենք առներ, բայց Աստուած ամենևին խոստմունք չըներ ուրիշ պայմանով պարգև ընծայելու. և կ'ըսէ թէ աղօթողներուն պարգևներ պիտի շնորհէ. իսկ չընողներուն պիտի չը շնորհէ. և անիկայ շատ իրաւացի է։ Ծնողք մը իւր տղոցը պէտք եղած հոգը կը տանի, անոնց հարկաւոր կերակուրը ու հանդերձը կու տայ, բայց արդարև շատ անիմաստ և անարդար ծնողք մը կ'ըլլայ, եթէ իւր տղոցը բնաւորութեանը յարմար չվարուիր. այսինքն, եթէ երախտագէտ և հնազանդ՝ զաւկըներուն հաճութիւն, և ապերախտ ու անհնազանդներուն տհաճութիւն չցուցըներ։

Ըսել չեմ ուզեր թէ մարդ իւր խնդիրքը ամէն անգամ և բոլորը ու խնդրած կերպովը կ'առնէ։ Սակայն կը հաստատենք թէ ան որ վայելուչ կերպով մը կը խնդրէ, բոլոր իր գործքերը ճշմարիտ հնազանդութեամբ ամենիմաստ և կարեկից ու հաւատարիմ Աստուծոյ կը յանձնէ, վստահ է որ Աստուած հոգ պիտի տանի իւր գործքերուն, և իր աղէկութեանը համար 'ի գործ պիտի դնէ։ Բանական և բարեպաշտ անձ մը ասկէց աւելի բան չուզեր։ Անոր համար որ և իցէ ժամանակաւոր պարգևի համար ըրած աղօթքնիս միշտ չկատարուիր, այլ միայն մեր օգտին համար ըլլայ նէ։

Բայց որովհետև հոգևոր պարգևները, այսինքն, բարոյական յառաջադիմութիւնը մեր օգտին հա-

Digitized by Google

ճար են, անոր համար թէ որ խնդրենք, հարկաւբուն մեր բարի գործոց մէջ աղօթքնիս կատարուած պիտի տեսնենք :

Եւ որովհետեւ բոլոր մարդոց առ Աստուած ունեցած յարաբերութիւննին իրապէս նոյն են, վասնորոյ բոլոր մարդիկ աղօթք ընելու պարտական են. և բոլորն ալ միօրինակ պիտի կորնչին եթէ առանց աղօթից անցունեն իրենց կեանքը :

Ասոր բոլոր մարդիկ թէ պատանի և թէ ծեր, թէ իմաստուն և թէ տգէտ աղօթք ընելու պարտական են : Ոչ ուրիշ գործոց և ոչ պարտականութեանց ծանրութիւնը աղօթից զանցառութեանը պատճառ կամ պատճառանք կրնան ըլլալ, վասն զի որչափ որ բազմաթիւ և երևելի են մեր պարտքերը, այնչափ մեծ է մեր պատասխանատուութիւնը և այնչափ Աստուածային օգնութեանը կարօտ ենք : Մանկութիւնն ալ աղօթից զանցառութիւնը չարդարացըներ, քանի որ տգէտ, տկար և անպաշտպան ըլլալնիս պատճառ չէ որ չդիմենք օգնութիւն խնդրելու այն Էակէն, որուն քովն է իմաստութեան և յաւիտենական զօրութեան անսպառ գանձը :

Հարցմունք :

1. Մեռնելու ժամանակ պիտի չուզե՞ս որ աղօթքի համար պէտք եղած զգացումները մշակած ըլլայիր :

2. Եթէ աղօթք չընես պատճառ մը ունի՞ս

հաւատալու թէ մեղքերդ պիտի թողուին, ու երկնից համար պատրաստութիւն պիտի տեսնե՞ս։ Ինչո՞ւ։

3. Արժան չէ՞ որ Աստուած աղօթք ընողներուն պարգեւ ընծայէ, ու չընողներուն չընծայէ։

4. Երբոր Աստուած կը խոստանայ թէ մեր աղօթքները պիտի կատարէ, ըսել կ'ուզէ թէ ամէն խնդրած բաներնիս պիտի տա՞յ։

5. Հապա ի՞նչ ըսել կ'ուզէ։

6. Ի՞նչ պարգեւներ են, որ ինքը կը խոստանայ տալ՝ եթէ խնդրենք իրմէ։

7. Պատանիներն ալ ծերերուն պէս աղօթք ընելու պարտակա՞ն են։

8. Զբաղանքը կամ գործքը աղօթք չընելու պատճա՞ռ է։ Ինչո՞ւ։

9. Ուսմունքը պատճա՞ռ է։

10. Խաղը պատճա՞ռ է։

11. Աղօթելու կամք չունենալնիս աղօթք չընելու պատճա՞ռ է։

12. Որեմն քանի որ այս ընթացքը բռնենք աղօթք չընելու համար, մեր բարոյական բնութեան վրայ գաղափար կրնա՞նք ունենալ։

13. Գիտցուք թէ առանց զգացումներու աղօթք կ'ընենք մեզի օգուտ մը պիտի ընէ՞։

14. Մարդ մը կա՞յ որ աղօթք ընելու պարտքէն ազատ ըլլայ։



Digitized by Google

## ԳԼՈՒԽ Գ

### Յաղագս պահպանութեան Շաբաթու ։

Թէպէտև Շաբաթը դրական օրէնք մըն է, և զանիկայ պահելը պարտք մը ըլլալուն Սուրբ Գրոց մէջ վկայութիւններ կը գտնուին, սակայն փորձառութիւնն ալ կը սորվեցընէ որ ժամանակին մէկ մասը հանգստութեան տալու է ։ Ան կենդանիները և այն մարդիկ՝ որ եօթը աւուրց մէկը աշխատութենէ կը հանգչին, դժուարութեան աւելի դէմ կը դնեն ․ և մէկ տարուան մէջ շարունակ ամէն օր աշխատողներէն առաւել գործք կը կատարեն ։ Այս գլխուն մէջ Աստուածաշունչին այս բանին վրայ տուած խրատները պիտի քննենք ․ Նախ՝ օրուան դրութիւնը ․ Երկրորդ՝ պահելու կերպը ։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

### Յաղագս դրութեան Շաբաթու ։

Շաբաթի վերաբերեալ խօսք ․ Նախ՝ կը գտնուի Ծննդ․ Բ․ 1—3 ։ «Ու երկինքը ու երկիրը և անոնց ամէն զարդը կատարուեցան ու Աստուած իր ըրած գործքերը վեցերորդ օրը կա-

տարելով՝ եօթներորդ օրը իր ըրած ամէն գործքերէն հանգչեցաւ"։

Արդ՝ այս պարբերութիւնը կը սորվեցընէ թէ՝

Ա. Աստուած ինք հաստատեց շաբաթը, և օրհնեց ան օրը։

Բ. Ոչ միայն նախածնողաց համար եղաւ շաբաթը, այլ բոլոր մարդկային ազգին համար։

Գ. Աստուած օրհնեց, այսինքն մարդուս մասնաւոր օրհնութեան համար օր մը բրաւ զանիկայ։ Որբեց զանիկայ, այսինքն, հասարակ օրերէն զատեց սրբազան գործածութեան համար։

Դ. Օրէնքին բնութիւնը ընդհանուր է։ Աստուած սրբեց օրը։ Գործքը մասնաւոր ժողովուրդի մը չվերաբերիր, այլ բուն իսկ օրուան։

Ե. Օրը ընտրուելուն նպատակն ալ ընդհանուր է։ Հանգստութեան համար է նէ, բոլոր մարդիկ հանգստութեան կարօտ են։ Բարոյական կրթութեան համար կամ կրօնական գործոց գործածութեան համար է նէ, բոլոր մարդոց առ հասարակ հարկ է.

Ակնարկութիւններ կան որ օրէնքը դրուելէն առաջ ալ շաբաթ օրը Սուրբ կը պահուէր։ Ա. Ծննդ. Դ. 3։ "Ու եղև յետ աւուրց եբեր Կայեն", յետ աւուրց՝ ընդհանրապէս շաբաթ օրուան կը վերաբերի, այսինքն, շաբթուան վերջին օրը։

Բ. Կ'երևի թէ Նոյ ալ շաբաթներու բաժանումն կը նայէր։ Ասիկայ յայտնի է աղաւնին ղրկած ժամանակին միջոցէն։ Ծննդ. Ը. 10-12։

Digitized by Google

«Եւ Նոյ ջրհեղեղէն եօթը օր առաջ մտաւ տապանին մէջ»: «Ու եօթը օրէն ետքը քառասուն օր և քառասուն գիշեր անձրև պիտի ղըրկեմ աշխարհիս վրայ, ու իմ ստեղծած ամէն բաներս պիտի ջնջեմ աշխարհիս երեսէն: Ու Տէր Աստուած ինչ որ պատուիրեց Նոյին, բոլորը կատարեց Նոյ: Նոյ վեց հարիւր տարեկան էր՝ երբոր ջրհեղեղ եղաւ աշխարհիս վրայ: Ու ջրհեղեղին համար Նոյ տապանը մտաւ, ու իրեն հետը մտան իր տղաքը, կինը, ու տղոցը կնիկները: Ու ամէն սուրբ և անսուրբ անասուններ՝ ու սուրբ և անսուրբ թռչուններ՝ ու գետնի վրայ սողացող ամէն սողուններ՝ զոյգ զոյգ մտան Նոյին հետ տապանը՝ արու և էգ՝ ինչոր որ պատուիրեր էր Աստուած: Ու եօթը օրէն ետքը ջրհեղեղ եղաւ աշխարհիս վրայ»: Ծննդ. Է. 4—10:

Շաբաթին երկրորդ յիշատակութիւնը եղաւ Իսրայէլացւոց Եգիպտացւոց երկրէն ելլելէն քիչ ժամանակ ետքը: «Ու վեցերորդ օրը պէտք եղածին կրկնապատիկը ժողվեցին՝ ամէն մէկը երկերկու չափով, ու ժողովուրդին բոլոր իշխանները Մովսէսին քովը եկան, ու պատմեցին անոր: Մովսէս ալ ըսաւ անոնց Տէր Աստուծոյ խօսքը աս է որ՝ վաղը Տէր Աստուծոյ սուրբ շաբաթն է»: Ելց. ԺԶ. 22, 23:

Այս պարբերութեան վրայ կը ծանուցանեմ. «Նախ՝ որովհետև այս բանը օրէնքը գրուելէն առ-

առաջ ալ կար, վասնորոյ օրէնքէն դուրս պարտք մըն է։

Երկրորդ՝ Մովսէս անանկ դրութեան մը պէս կը խօսի շաբաթի վրայ, որ իրենք գիտցած ըլլալու էին. և ան օրուան դէպքը՝ Մովսէսին այն զրուցքը իրենց բոլորովին նոր բան մը չէր։ Կը յանդիմանէ զանոնք չգիտցող ըլլալնուն համար, թէպէտև առաջուց բան մը չէր խօսեր շաբաթին վրայօք։

Ժամանակը եօթը օրերու բաժանելը ամէն հին ազգաց մէջ ընդհանուր է։ Ասիկա կը ցուցընէ թէ բոլորը մի և նոյն աղբիւրէն ընդունեցին այս դրութիւնը. թէպէտև զանիկայ կրօնաւոր կերպով պահելը կամաց կամաց զանց առնուած է։ Բոլոր այս բաներէն կրնանք մակաբերել թէ շաբաթը 'ի սկզբան տրուած է մարդկային ազգին, և թէ Եբրայեցիք օրինաց դրութենէն առաջ շաբաթը իբրև սուրբ օր կը պահէին և թէ նախկին դարերուն մէջ այս կանոնը ընդհանուր էր։

## Մովսիսական Շրջան։

Օրէնքին դրութեանը ժամանակը՝ շաբաթը պահելու համար պատուէրը այս խօսքերովն էր։ "Յիշէ շաբաթ օրը, զանիկայ սրբելու համար։ Վեց օր պիտի աշխատիս ու բոլոր քու գործքերդ պիտի ընես, բայց եօթներորդ օրը Տէրոջը քու Աստուծոյդ շաբաթն է"։

Digitized by Google

"Այն օրը պիտի չաշխատիս ոչ դուն, ոչ քու որդիդ, ոչ ալ դուստրդ, ոչ արու ծառադ, ոչ աղախինդ, ոչ արջառներդ, ոչ ալ քու դուռդ եղող օտարականը, վասնզի վեց աւուր մէջ Տէրը երկինքը ու երկիրը ծովը և բոլոր անոր մէջի եղածները ստեղծեց և եօթներորդ օրը հանգչեցաւ: Ասոր Տէրը եօթներորդ օրը սրբեց և օրհնեց զանիկայ": Ելք Ի. 8—11:

"Յիշէ շաբաթ օրը՝ որ սուրբ պահես զանիկայ: Վեց օր գործէ, ու քու ամէն գործքերդ ըրէ: Եօթներորդ օրը՝ քու Տէր Աստուծոյդ շաբաթ օրը, գործք չգործես դուն ալ՝ քու տղադ ալ՝ ու աղջիկդ ալ՝ ծառադ՝ ու աղախինդ՝ եզդ ու էշդ, ու քու ամէն անասուններդ. քու հիւրդ՝ ու քովդ կեցող պանդուխտը: Վասն զի վեց օրը ստեղծեց Աստուած երկինքը՝ ու երկիրը՝ ու ծովը՝ ու անոնց մէջի ամէն բաները, ու եօթներորդ օրը հանգչեցաւ: Անոր համար Տէրը օրհնեց եօթներորդ օրը, ու սրբեց զանիկայ": Շաբաթը իբրև հանգստեան օր մը ըլլալէն զատ, կրօնական գործքեր ընելու ալ մասնաւոր օր մըն է: "Վեց օր գործ գործուի, բայց եօթներորդ օրը հանգըստեան շաբաթն ըլլալով՝ սուրբ ժողով է. բնաւ գործ պիտի չգործէք. Տէրոջը շաբաթը պիտի ըլլայ ձեր բոլոր բնակութեանցը մէջ": Ղեւտ. ԻԳ. 3:

Հրէայք այսպէս կը բռնէին շաբաթը Առաքելոց օրը: "Ինչու որ Մովսէս ալ առջի նախնիք-

Digitized by Google

ներէն հետէ ամէն քաղաքի մէջ զինքը քարոզողներ ունի՝ և ժողովարաններու մէջ ամէն շաբաթ օր կը կարդացուի": Գործ. ԺԵ. 21:

Արդ որովհետև նախ՝ այս կանոնը տասը պատուիրանաց օրինաց կը վերաբերի, որոնք ամէնը առհասարակ պարտաւորիչ են: Երկրորդ՝ որովհետև տուած պատճառները առաջին դրութեան համար եղած պատճառներուն հետ նոյն է: Եւ երրորդ՝ որովհետև մարգարէութեանց մէջ իբրև Աստուծոյ բարոյական օրինաց մէկը նշանակուած է, վասնորոյ կը հետևցընենք թէ անփոփոխելի պարտք մըն է շաբաթի պահպանութիւնը:

## Յաղագս Քրիստոնէական Շաբաթու կամ Կիւրակէի:

Եթէ բոլոր մարդիկ պարտական են շաբաթը սուրբ պահելու, միայն սա հարցումը կը մնայ ընել թէ Քրիստոնեայք ի՞նչու եօթներորդ օրուան տեղը շաբթուան առաջին օրը սուրբ կը պահեն: Ասիկայ առաքելոց և նախնի Քրիստոնէից օրինակներէն կը սորվինք:

Առաքելոց գրուածքներէն կ'իմանանք թէ նախկին քրիստոնեայք սովորութիւն ունէին՝ Աստուծոյ երկրպագութիւն մատուցանելու, և Տէրոջը ընթրիքը տօնախմբելու համար ժողվուելու: "Աստի դուք մէկտեղ կը ժողվուիք Տէրոջը տունը ձեզի հաց ուտելու տեղ չէ": Ա Կոր. ԺԱ. 20:

Digitized by Google

Եւ այս ժողովքը շաբաթին առջի օրը կ՚ըլլար ։ «Ամէն մէկշաբթի օրերը ձեզմէ ամէն մէկերնիդ իր քովը թող դիզէ ինչ որ յաջողի»։ Ա Կորն. ԺԶ. 2 ։

Յայտնութեան գրուած ատենը այս օրը արդէն ան անունը առած էր. եւ անկէ հետէ է այս անունովը կը կոչուի ։ «Եւ կիրակի օրը այսինքն տէրոջը օրը հոգին իմ վրաս եղաւ»։ Յայտ. Ա. 10 ։

Ուրեմն Սուրբ Գիրքէն հաստատ վկայութիւն ունինք թէ Առաքելոց ժամանակի Քրիստոնէից՝ առ Աստուած երկիրպագութեան և աղօթից օրը՝ Կիրակի օրն է, չէ թէ Հրէից Շաբաթը ։

Սուրբ Հոգիէն ներշնչեալ Առաքեալ մը այս օրը Տէրոջը օրը կը կոչէ, այսինքն չէ թէ մերն է, այլ Աստուծոյ. և պէտք չէ որ մեր հասարակ գործքերնուս տանք զանիկայ, այլ Անոր՝ որ իր առաքելոց ձեռօքը օրը փոխեց. և մեզմէ կը պահանջէ որ զանիկայ Սուրբ պահենք ։ Ուրիշ վկայութիւն փնտռելու կարօտ չենք՝ թէպէտև այս ժամանակէն հետէ բոլոր նախնի քրիստոնէից մէջ այս աւուր համար շատ ծանօթութիւններ կան ։ Նախնի քրիստոնեայք շատ բան խօսեցան առաջին օրը իբրև Տէրոջը յարութեան օրը ըլլալուն ։ Այս օրը իբրև կրօնական երկիրպագութիւն ընելու օր այնպէս ընդհանուր կը պահուէր, որ Հռովմայի դատաւորները անգամ ծանօթ էին, և մէկ մարդու մը քրիստոնեայ ըլլալը յայտնելու մէկ գլխաւոր միջոցն էր ։ Արդ ներշնչեալ անձանց

օրինակը բաւական է ցուցնել թէ այս օրը սուրբ պահելը Աստուծոյ ընդունելի է։

Մանաւանդ՝ որովհետև Առաքեալները, և ժամանակակից քրիստոնեայք սուրբ կը պահէին, վասն որոյ անոնց օրինակին հետևելու բարոյական պարտականութեան տակ ենք. և ևս առաւել՝ երբոր եօթներորդ օրուան տեղը առաջին օրը բռնելով՝ սահմանադրութեան նպատակին աւելի աղէկ կը հասնինք։

Հարցմունք։

1. Ի՞նչ ըսել կ'ուզես շաբաթը դրական օրէնք մըն է ըսելով։

2. Նախ ի՞նչ խօսքի մէջ յիշուած է շաբաթ բառը։

3. Ի՞նչու կը կարծենք թէ բոլոր մարդկային սեռին դրուած է։

4. Շաբաթը սրբել ըսելով ի՞նչ կ'իմանանք։

5. Ի՞նչ պատճառներ ունինք շաբաթը Մովսէսէն առաջ ալ պահուելուն։

6. Շաբաթը անապատին մէջ առաջին յիշուելուն կերպէն ի՞նչ կը սորվինք։

7. Ո՞րն է օրինաց մէջի պատուէրը որ կը հրամայէ շաբաթ օրը սուրբ պահելու։

8. Իբրև հանգստեան օրէն զատ, ի՞նչպէս կը պահէին հրեայք։

9. Սուրբ Առաքելոց՝ այն օրը սուրբ պահելուն կողմանէ ի՞նչ օրինակ ունինք։

Digitized by Google

10. Նախնի և այնուհետև եղած քրիստոնէից օրինակները ի՞նչպէս են։

11. Եթէ ազատութիւն ունենանք կամ առաջին օրը կամ եօթներորդ օրը պահելու, իբրև քրիստոնեայ՝ ո՞ր օրը պահել պիտի ուզենք։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Բ

Կիրակին այսինքն Տէրունական օրը պահելու եղանակը։

Ա. Կիրակին սուրբ պահելու օրէնքը կ'արգիլէ բոլոր մարմնաւոր և մտաւոր աշխատանքները։ "Վեց օր պիտի աշխատիս ու բոլոր քու գործքերդ պիտի ընես, բայց եօթներորդ օրը քու Տէր Աստուծոյդ շաբաթն է, ան օրը գործ մը պիտի չգործես"։ Միայն այն բացառութիւնները ունի այս օրէնքը, որ մեր Տէրը ըրաւ, այսինքն կարևոր ողորմութեան գործքեր։ Պէտք է որ թէ՛ մարմնաւոր և թէ մտաւոր սովորական գործքերու ետևէ չըլլանք. ո՛չ ալ ճամբորդութիւն ընելու ենք ան օրը. Աստուած զանիկայ իրեն համար ընտրեց՝ զատեց։

Բ. Այս օրէնքը նաև կ'արգիլէ բոլոր ծառաներուն և տղոցը աշխատանքը՝ մէկ խօսքով ձեր խնամքին յանձնուածներուն բոլորին աշխատանքը թէ՛ տղայ թէ՛ ծեր թէ՛ ծառայ և թէ տէր։ Ա-

Digitized by Google

մենքս ալ նոյն յարաբերութիւնները ունինք առ Աստուած։ Նա իրաւունք չունինք այն ժամանակը մեզի սեպհականել, որ Աստուած արդէն իրեն սեպհականած է։

Մանաւանդ՝ ան որ ընտանեաց գլուխ է, պարտական է նայիլ՝ որ բոլոր իր խնամքին տակ եղողները աշխատանքէ դադարին ու այն օրը սուրբ պահեն։

Գ. Կ'արգիլէ նաև կենդանեաց աշխատանքը։ Անոնք ալ մեզի հետ նոյն իրաւունքը ունին այն աւուր հանգստեան։

Դ. Պատուէրը հանգստեան համար է։ Ասոր ինչպէս որ հարստութեան համար ժամանակ անցընելը կ'արգիլէ, անանկ ալ զբօսանքի համար ժամանակ անցընելը կ'արգիլէ։ Ինչպէս որ այդ ժամանակը աշխատութեամբ անցընելը կիրակին սուրբ չպահել է, անանկ ալ տեսութեան երթալը, ճամբորդութիւնը, կամ կառք, կամ ձի, կամ նաւ հեծնալը կամ որ և իցէ զբօսանքով անցընելը կիրակին պղծել է։

Ընդ հակառակն՝ Օրէնքը կը հրամայէ որ այն օրը Սուրբ պահենք, այսինքն չէ թէ միայն հանգիստ ընենք, այլ զանիկայ սրբենք և կրօնական գործքերով զբաղինք. ինչպէս՝

Ա. Սուրբ Գիրք կարդալ, մտածութիւն ու առանձին աղօթք։

Բ. Պատանիներուն և մեզի յանձնուածներուն մասնաւոր կրթութիւն տալ կրօնագիտութեան մէջ

Ուստի մեր ընտանեացը մէջ այս պարտականութեան վայելուչ կարգ կանոն դնելու ենք ։

Գ. Ընկերական երկրպագութիւն, որ Մովսիսական և միանգամայն քրիստոնէութեան անտեսութեան տակ այս աւուր պարտուց երևելի մասը սեպուած է ։ Կիրակին շաբթուան մէկ եօթներորդն է, այսինքն, ամբողջ օր մը ։ Ուստի բոլոր օրը Աստուծոյ նուիրելու ենք ։ Ան աւուր որ և իցէ մասը աշխատանաց կամ զբօսանաց մէջ անցընել, կամ ոչինչ ու աշխարհային խօսակցութիւններ ընելը կամ կարդալը Աստուծոյ այս պատուէրը եղծել է ։ Եկեղեցին սկսելուն ու վերջանալուն հետ չսկսիր ու վերջանար կիրակին, հապա բոլոր օրը կը տևէ ։

Դարձեալ՝ բոլոր մարդկային ազգին համար սահմանուած է ։ Թէ՛ քաղաքական պաշտօնատարները և թէ օրէնսդիրները. թէ հասարակ ժողովուրդը՝ թէ հարուստը և թէ աղքատը, թէ ազատը և թէ գերին միօրինակ այս պարտքին տակն են ։

Մանաւանդ եկեղեցականները որոնց պարտքն է ոչ միայն աւետարանը քարոզել, այլ անոր պատուիրանացը հնազանդութեան օրինակ մը տալ՝ Տէրոջը օրը սուրբ պահելով ։ Նաև իրենց մասնաւոր պարտքն է Տէրոջը օրուան օգուտները ցուցընել. և զանիկայ սուրբ պահել ստիպելու են և յանդիմանելու են զանիկայ աւրողները՝ թէ՛ հարուստ ըլլայ թէ՛ աղքատ, թէ՛ երևելի և թէ՛ նուաստ ։ Այս օրը Սուրբ պահելը ազգի մը մէջ առ հասարակ զանց առնուիլը յայտնի վկայութիւն է թէ

Digitized by Google

ան ազգին մէջ քրիստոնէութիւնը ալ հաստատ ապականած է, և մոլութիւնը տիրած է։

Մէկը չկայ որ այս պարտականութենէ ազատ ըլլայ. տղոց ալ նոյն պատուէրը կայ։ Ինչպէս որ չափահաս մարդիկ կիրակի օրը Սուրբ չպահելով Աստուծոյ դէմ կը մեղանչեն, այնպէս ալ տղաքը խաղալով կամ որ և իցէ կերպով Աստուծոյ դէմ կը գործեն։ Պատանեաց մտքերուն վրայ տպաւորել կ'ուզեմ մասնաւորապէս այս խօսքերը։ Մէկ պատանի մը մոլի ըլլալուն առաջին պատճառը կիրակին չպատուելն ու կրօնական պարտքերը զանց առնելն է։ Ո՛չ կը գտնուի որ կիրակին պղծող պատանի մը անառակ ու մոլի մարդ մը չըլլայ։ Ուրեմն թող պատանիները որ և իցէ պարագաներու տակ կիրակին սուրբ պահեն ու արիութեամբ խորշին անանկ ընկերութենէ, որ սուրբ օրը պղծել կը յօժարին։

Հարցմունք։

1. Կիրակի օրը ի՞նչ գործք գործելու ենք։

2. Գիտցուք թէ հարկաւոր գործք մը շաբաթու մէջ զանց առինք, կիրակի օրը կրնա՞նք ընել այդ գործը։ Ինչո՞ւ։

3. Գիտցուք թէ կիրակի օրը ուրիշը աշխատցընեմ. յանցանքը որո՞ւ է, իմ՝ թէ անոր։

4. Կիրակի օրը ուրիշ օրերուն չափ հոգ տանելո՞ւ ենք խոհակերութեան համար։ Ինչո՞ւ։

5. Կենդանիները ի՞նչ բանի կրնանք գործածել կիրակի օրը ։

6. Կենդանիները կրօնքը չեն գիտեր, ուրեմն ինչո՞ւ կիրակի օրը աշխատելու չեն ։

7. Ինչո՞ւ կիրակի օրը զբօսանք պիտի չընենք, որովհետեւ ան ալ տեսակ մը հանգիստ է, ու մըտաց ալ կ'ազդուրէ ։

8. Աստուած ի՞նչ մեծ դիտաւորութիւնով տուաւ կիրակին մարդոց ։

9. Կիրակի սուրբ պարտքերը ի՞նչպէս բաժանելու ենք ։

10. Պատանիներն ալ ծերերուն պէս պարտակա՞ն են կիրակին սուրբ պահելու ։

11. Ուղի՞ղ բան է որ պատանիները կիրակի օրը խաղան կամ իրենց զբօսանացը վրայ խօսին կամ սնոտի գրքեր կարդան կամ ասդին անդին շրջին ։ Ինչո՞ւ ։

12. Ինչո՞ւ համար եկեղեցւոյ մէջ չեղած ժամանակնիս կամ ծնողքնիս մեզ չտեսած ժամանակն ալ պիտի չընենք այս անվայելուչ բաները ։

13. Օրէնսդիրներուն արժա՞ն է կիրակի օրը ժողովլիլ ու օրէնք դնել ։

14. Գիտցուք թէ ընկերներէդ մէկը որ գիտէ սուրբ օրուան պարտականութիւնները ու տակաւին զանց կ'ընէ · ի՞նչ համարում կ'ունենաս անոր վրայ ։

15. Բնաւ տեսա՞ծ ես բարի տղայ մը կամ աղջիկ մը որ կիրակին չպահէ ։

Digitized by Google

16. Պատմէ. կիրակին ինչպէս պիտի անցընես, առաւօտէն սկսելով մինչև երեկոյ։

## ԳԼՈՒԽ Ը

## ՍԷՐ ԱՌ ՄԱՐԴ

Մարդուս առ Աստուած ունեցած պարտուցը վրայ խօսեցինք երէկ, հիմա պիտի խօսինք ան պարտուցը վրայ որ մարդ՝ առ մարդ ունի։ Այս պարտքերը երկուքի կը բաժանի, Ա. պարտականութիւն փոխադարձութեան։ Բ. պարտականութիւն բարեսիրութեան։

### Պարտականութիւն փոխադարձութեան։

Այս պարտականութիւնը զանազան խորհրդածութեամբ կը բացատրուի։

Ա. Երբոր Աստուծոյ մարդկային ազգին ընծայած պարգևներուն վրայ կը նայինք, Անոր պարգևած երջանկութեան միջոցներուն մէջ շատ զանազանութիւն կը տեսնենք։

Մէկ մարդ մը մէկալէն առաւել զօրաւոր է կամ միւսէն տեսքով է. որը կիրթ ախորժակ ունի, որն ալ կենդանի երևակայութեան տէր է։ Նա այս ինչ մարդը շատ հարստութիւն ունի, և անոնց նման բազմաթիւ։ Ուրեմն այս կողմանէ

Digitized by Google

մարդոց մէջ հաւասարութիւն չկայ։

Բայց ուրիշ կողմանէ բոլորն ալ հաւասար են. որովհետև Աստուած իր ուզածին պէս այս պարգևները ամենուն բաժներ է, և ամենուն իրաւունք տուեր է, որ որչափ որ կրնան նէ անոնցմէ երջանկութիւն հանեն, միայն թէ իրենց ընկերին երջանկութեանը արգելք չըլլան։ Այս կողմանէ, այսինքն ճարդ՝ առանց ուրիշին երջանկութիւնը խափանելու իր երջանկութեան իրաւունքը գործածելու կողմանէ, բոլոր մարդիկ միօրինակ հաւասար են։

Այս բանը ընտանի օրինակով մը բացատրենք։ Դիցուք թէ իմաստուն և պարգևատու ծնողք մը իւր տղոցը բնաւորութիւնները աղէկ գիտնալով անոնց սովորութեանցը և բնաւորութեանցը համեմատ զանազան պարգևներ կու տայ։ Մէկուն տուն, երկրորդին երկիր, երրորդին ստակ և միւսին դաստիարակութիւն։ Իւր դիտաւորութիւնը յայտնապէս այս է, որ ամէն մէկը իւր ընդունածէն իւր մասնաւոր երջանկութիւնը հանէ։

Բայց պարգևներուն զանազանութիւնը բնաւ մէկուն իրաւունք մը չտար որ, իւր եղբօրը ունեցածին խառնուի կամ անոր երջանկութեան միջոցը խանգարէ։ Նաև եթէ հայրը մէկուն շատ տայ ու մէկալին քիչ, այս ալ պատճառ մը չէ որ ան որ շատ պարգև ընդունեց բռնութեամբ և հարստահարութեամբ իր պարգևները ևս աւելնել ջանացընէ։

Արդ՝ փոխադարձութեան կանոնը մեզի կը սորվեցընէ, որ բոլոր մեր փարմունքներուն եւ ընթացքներուն մէջ այս որոշումը ընենք։ Այս օրէնքը կը պատուիրէ որ՝ ինչպէս որ մենք Աստուծոյ մեզի պարգեւած երջանկութիւնը առանց արգելքի վայելել կ'ուզենք, անանկ ալ թողունք որ ուրիշներն ալ Աստուծմէ ընդունած երջանկութիւննին առանց արգելքի վայելեն։ Մեր զգայարանքները, անդամները, խորհուրդները, ստացուածքը, համբաւը ուղածնուս պէս գործածելու իրաւունքը կրնանք պահանջել, եթէ ուրիշին վնաս չհասցընենք։ Նոյն պարտական ենք, որ ուրիշները իրենց իրաւունքը գործածելէն չխափանենք։ Եթէ ընդհակառակը գործելու ըլլանք, թէ որ մեր երջանկութիւնը յառաջ տանելու համար՝ մեր դրացիին իրաւունքը խափանենք որ Աստուծմէ ընդուներ է, փոխադարձութեան կանոնը կ'աւրենք։ Այս պարտականութիւնը Սուրբ Գրոց մէջ այս պատուիրանքով կը պարտաւորէ զմեզ, "Դու ընկերդ քու անձիդ պէս սիրէ"։

Մեր Տէրը բարի Սամարացիին առակովը կը սորվեցընէ մեզի, թէ ընկեր ըսելով ով պիտի իմանանք. թէ օտար ազգէ, թէ անծանօթ, այսինքն, որ եւ իցէ մարդ ինչ եւ իցէ պարագաներու տակ որ ըլլայ՝ մեր ընկերն է։

Բայց, "Մեր ընկերը մեր անձին պէս սիրել" խօսքէն ի՞նչ կ'իմացուի։ Եթէ հարցուի թէ մեր անձը ի՞նչպէս կը սիրենք։ Կը պատասխանենք թէ

ամէն մարդ կ՚ուզէ որ Աստուծմէ ընդունած եր-
ջանկութիւնը առանց նեղութեան վայելէ. և եթէ
այս իրաւունքը խափանուի շատ կը վշտանայ: Այս
կերպով կը սիրէ մարդ իւր անձը. և այս նոյն
կերպով պարտական է իւր ընկերը սիրել, այս-
ինքն, նոյն փափաքը ունենալու է որ իւր ընկերը
անխափան և անվիշտ նախախնամութեան ընծա-
յած պարգևը վայելէ, ինչպէս որ ինքը կը վայե-
լէ: Եւ ինչպէս որ իւր իրաւունքին խափանմանը
վրայ կը ցաւի, նոյնպէս ցաւելու է ընկերին իրա-
ւունքին խափանմանը վրայ:

Ասանկով ինչպէս որ իւր իրաւունքը կորսնցը-
նել չուզեր, ճիշդ նոյնպէս ալ ընկերին իրաւուն-
քին կորուստը ուզելու չէ: Իւր ընկերին իրա-
ւունքը՝ բուն իւր իրաւունքին պէս սեպելու է, այ-
սինքն, իւր ընկերը իր անձին պէս սիրելու է:

Նոյն կանոնը ուրիշ տեղ ալ ուրիշ կերպով
գործածուած կամ գրուած է: “Ուստի ամէն բան
որ կ՚ուզէք թէ մարդիկ ձեզի ընեն, դուք ալ ա-
նոնց անանկ ըրէք”: Մատթ. է. 12: Ըսել է որ,
գիտնալու ենք թէ ուրիշներուն իրաւունքին վրայ
ունեցած նկատումնիս որքան փափուկ է. և տա-
կայ կը գիտցուի՝ երբոր խորհելու ըլլանք թէ որքան
նուրբ և մանրամասն նկատումով կ՚ակնկալենք ու-
րիշներէն մեր իրաւանցը վրայ: Բայց աս կանո-
նը ևս յառաջ կ՚երթայ: Կը պարտաւորէ որ ամէն
մարդ այնպէս վարք մը սկսէ առանց ուրիշին դէպ
՚ի իրեն ցըցուցած վարքը նկատելու: Եթէ դան-

գատ ընենք թէ-դէպ ի մեզի ունեցած փոխադարձութեան կանոնը աւրեց մեր ընկերը, այս կանոնը կը հրամայէ, որ այդ միասին հատուցումը պահանջելէն առաջ մենք անոր հետ փոխադարձութեան սկզբունքին վրայ գործենք : Ամէն մարդկային կը տեսնէ թէ ; եթէ այս պատուէրին հընազանդին, վրէժխնդրութիւնը պիտի դադրի . և բոլոր անիրաւութիւնները դիմացինին վրայ թողելով անոր առջին շարունակ արդարութեան օրինակ դնելով անիկայ ինքզինքը արդարացնելու պատճառ պիտի չունենայ : Ասանկով ասանկ ընթացք մը երկրէն բոլորովին կը հրաժարեցընէ յանցանքը ու բռնութիւնը :

Բոլոր ըսածներէս յայտնի կ'իմացուի թէ այս կանոնը ընդհանուր է . բոլոր մարդիկ կը պարտաւորէ որ և իցէ պարագաներու տակ որ ըլլան : Հզօրին ու տկարին, հարուստին ու աղքատին, պատանիին և ծերին միօրինակ կը վերաբերի : Աստուած ո՛րքան շատ պարգև կու տայ մեզի այնքան մեծ պատճառ կայ որ մեր վիճակին գոհ ըլլանք և ուրիշներուն օգուտները յառաջ տանելու ջանանք :

Եթէ Աստուած մեզի առատօրէն պարգևած է, արդարև այս պատճառ մը չէ որ աղքատը զրկենք՝ անոր հետ այնքան առատօրէն չվարուելուն համար : Ու ասիկայ ինչպէս որ մարդոց՝ անանկ ալ ազգաց կը վերաբերի :

Ազգ մը որ ընկերին ձեռքէն խաղալիք մը կամ

Digitized by Google

ինչ և իցէ բան մը կ՚առնէ՝ անկէց զօրաւոր ըլլալուն համար, կամ խաբէութեամբ կ՚որսայ այն բանը անոր ձեռքէն անկէց մեծ և խելացի ըլլալուն համար, այս կանոնը կ՚եղծէ, ինչպէս որ մարդ մը տուն կողոպտելով կամ ձի մը յափշտակելով:

Նաև այս կանոնը ինչպէս որ անհատից անանկ ալ ամբողջ ազգերու կը վերաբերի. այսինքն, այս կանոնը մարդոց տրուած է իբրև մարդ՝ որ և իցէ պարագաներու մէջ:

Ազգերը պարտական են ուրիշ ազգաց իրաւունքները սիրել իրենց իրաւունքներուն պէս, և անոնցմէ՝ իրենց անոնց ցըցուցած վարմունքէն առաւել բան պահանջելու իրաւունք չունին:

Թէ որ ամբողջ ազգ մը հարստահարութիւն ընէ, սուտ խօսի, կամ խաբէութիւն ընէ, ևս առաւել չարութիւն է. ինչու որ շատ վնաս կ՚ընեն և մեծապէս կ՚ապականեն մարդոց բարոյականը: Ու այսպիսի չարութեանց համար ժողովուրդը և միանգամայն իշխանները Աստուծոյ դատաստանին առջևը պատասխանատու պիտի ըլլան:

Վերջապէս, որովհետև ամէնքս ալ Աստուծոյ ստեղծածներն ենք, և ամէնքս ալ միօրինակ անոր պաշտպանութեանը տակն ենք, անոր համար՝ ան որ փոխադարձութեան կանոնը կ՚աւրէ, ոչ միայն մարդոց առջևը՝ այլ Աստուծոյ առջևն ալ յանցաւոր է:

Մեր ընկերին արդարութիւն ընելու պարտական ենք՝ ոչ միայն մեր ընկերը ըլլալուն համար,

Digitized by Google

այլ Աստուծոյ արարածներ ըլլալուն համար ալ, և Աստուած այնպէս պատուիրելուն համար։

Արդէն, առանց պարծք մը ընելու թէ պատանի ըլլայ և թէ ծեր, թէ մէկ մարդ մը թէ ազգ մը, անծ յանցանք է, որովհետև առ Աստուած ունեցած պարտականութիւնը խանգարել է, և Ան՝ անհրաժեշտ հաշիւ պիտի բերէ հանդերձեալ աշխարհին մէջ, թերևս այս աշխարհիս մէջ ալ։

Հարցմունք։

1. Աստուծոյ այլ և այլ մարդոց ընծայած պարգևներուն մէջի տարբերութիւնը գիտցած բաներէդ քանի մը օրինակով ցուցուր։

2. Այս տարբերութիւնը իրաւունք մը կու տա՞յ մէկուն որ ուրիշը զրկէ՝ Աստուծմէ տուած պարգևէն։ Բացատրէ օրինակով մը։

3. Բացատրէ այս կերպ օրինակներով. ինչպէս՝ մէկը ուրիշէ մը մեծ երկիր ունի, կամ մէկը ուրիշէն զօրաւոր է. կամ ազգ մը ուրիշ ազգէ մը պատուական խաղաղք ունի։

4. Ո՞վ է մեր Հայրը և ո՞վ կու տայ մեզի բոլոր բաները իր ուզածին պէս։ Ասկէց ի՞նչ մակաբերութիւն պիտի ընենք։

5. Բացատրէ՛ ինչ ըսել կ'ուզես փոխադարձութեան կանոն ըսելով։ Եւ ցուցուր օրինակով թէ՝ եթէ անոր հնազանդ ըլլաս նէ ինչ կերպով կը գործես։

Digitized by Google

6. Բարի Սամարացիին օրինակը կրկնէ՛ ։

7. Քրիստոս ի՞նչ սորվեցընել կ'ուզէ աս առակովը, մանաւանդ՝ ի վախճանի տուած պատուէրովը ։

8. Ընկերդ անձիդ պէս սիրելու օրինակ մը տուր ։

9. Բացատրէ՛ օրինակով մը թէ ի՞նչ կը հասկընաս այն պատուէրովը որ կ'ըսէ, «Ինչպէս որ կ'ուզէք որ մարդիկ ձեզի ընեն, դուք ալ անոնց այնպէս ըրէ՛ք» ։

10. Դիտցուր թէ մէկը քեզի հետ գէշ կերպով վարուեցաւ, դուն ի՞նչպէս վարուելու ես անոր հետ երբոր կ'ուզես որ դիմացինդ վարքը ուղղէ ։

11. Կ'զգաս որ ուրիշներուն քեզի հետ վարուիլը գէշ է. այս զգացումը քեզի ի՞նչ կը սորվեցընէ ուրիշին հետ վարուելու վրայօք ։

12. Եթէ Աստուած քեզի ուրիշներէն աւելի մեծ զօրութիւն և հարստութիւն ու գիտութիւն տուեր է, այս բանը քու վրադ ի՞նչ պարտականութիւն կը դնէ որ ուրիշ անձանց ընես ։

13. Մէկ ազգ մը որ ուրիշ ազգերէն զօրաւոր և իմաստուն է, Աստուծոյ անոնց տուած շնորհքները խափանելու իրաւունք մը ունի՞ ։ Ինչո՞ւ ։

14. Դիտցուր թէ փոխադարձութեան պարտականութիւնը զանց առնենք, Աստուծոյ դէմ մեղք է. ինչո՞ւ ։ Բացատրէ՛ տեսնեմ ։

# ԳԼՈՒԽ Բ

## Անհատական ազատութիւն և զանիկոյ խօսանելու եղանակը։

Ըսի թէ ամէն մարդ Աստուծոյ իրեն շնորհած երջանկութիւնը ուզածին պէս վայելելու իրաւունք ունի, միայն թէ անանկ գործածէ որ իր ընկերին իրաւունքին վնաս չտայ։ Այս պարգևներուն մէջ են մեր անդամները, մտաւոր կարողութիւնները, և խղճմտանքը։ Այսինքն մենք ամենքս ալ իրաւունք ունինք մեր մարմնաւոր և մտաւոր բոլոր կարողութիւնները և խղճմտանքը գործածելու մեր ուզածին պէս՝ միայն թէ ուրիշին արգելք չըլլանք՝ իր ունեցածները գործածելու իրաւունքը խափանելով։ Ամէն մարդ իրաւունք ունի իր աչքը, ձեռքերը և ոտքերը գործածելու իր երջանկութիւնը յառաջացընելու համար՝ եթէ ուրիշներուն վնաս մը չընէ։

Ամէն մարդ իրաւունք ունի իր ուզածը սորվելու և ճշմարիտ սեպածը խօսելու, և յարմար ու վայելուչ սեպած եղանակաւ երկրպագութիւն ընելու Աստուծոյ, միայն թէ այս բաները առանց ընկերին իրաւունքները խափանելու ընէ։

Այս բանին բացատրութիւնը միայն անոնք են որ ծնողաց և զաւակաց յարաբերութենէ կ՚ել-

Digitized by Google

լեն ։ Նախ՝ ծնողքը պարտական է իւր տղան հոգալու, և անոր գործքերուն համար պատասխանատու է. անոր համար անոր գործքերուն տիրելու իրաւունք ունենալու է ։ Եւ քանզի ինք համար պիտի տայ Աստուծոյ՝ իւր զաւկին բարոյական և իմացական կրթութեանը համար, վասնորոյ իրաւունք ունի կարգադրելու թէ ինչ պիտի կարդայ և ինչ կրօնական կրթութիւն պիտի առնէ իր զաւակը ։

Երկրորդ՝ ծնողքը իրաւունք ունի իրեն համար աշխատցընել մինչև որ չափահաս ըլլայ զաւակը, և ինքզինքը պաշտպանելու կարող ։

Ծնողքը այս իրաւունքը կրնայ ուրիշի մը յանձնել, ինչպէս աշակերտութեան վիճակի մէջ ։ Բայց ծնողքը իր իրաւունքը, և իշխանութիւնը ուրիշին կրնար տալ միայն այնքան ժամանակ, որքան ժամանակ որ իւր իշխանութիւնը կը տևէ, այսինքն մինչև չափահաս ըլլայ զաւակը ։

Ծնողաց՝ զաւկի վրայ ունեցած այս իրաւունքը կը դադրի երբոր զաւակը չափահաս կ՚ըլլայ, և այս երկուքն ալ՝ որքան որ բնական օրէնքը կը սորվեցընէ, իբրև մարդ՝ հաւասար իրաւունքով իրարու հետ կը վարուին ։

Ընձնական իրաւունքը կեղծի նախ՝ անհատից ձեռօք, և երկրորդ ընկերութեան մը կամ ժողովուրդի մը ձեռօք ։

Digitized by Google

## ՅՕԴՈՒԱԾ Ը

Իշխանաց կամ իշխանութեան անձնական ազատութեան անհատից ձեռքէ։

Այս խափանումներուն առաջինն՝ անխղճական կերպը ընտանեկան ծառայութիւնն է։*

Ընտանեկան ծառայութիւնը այն կարծեացը վրայ հիմնուած է, թէ մարդ մը դրամ վճարե-լով իրաւունք կ'ունենայ մէկու մը ֆիզիքական և մտաւորական կարողութիւնները գործածել, և բարոյական կարողութեանցը տիրել։ Այս կը ցուցնէ թէ մէկ մարդ մը իրաւունք չունի իր անձ-նականները խելքը՝ և ... բայց կարողութիւնները գործածել իր երջանկութեան յառաջադիմու-թեանը համար՝ նոյնպէս մարդս ուրիշին երջանկու-թեանը յառաջ տանելու համար։ Նաև կը ցուցնէ թէ մարդ մը այս իրաւունքը ոչ միայն մէկ մարդու մը վրայ ունի հապա բոլոր հասարակ որ կրնայ գիտել։

Սակայն Աւետարանին և թէ բնական կրօնքին կա-նոնները միօրինակ այս տեսակ ծառայութեան դէմ են։ Աւետարանին պատուէրը այս է թէ «Սիրո

---

*) Ստրկութիւն և ծառայ. բառերը բուն որոնց նշանակութեամբը գործածած ենք հոս. որ ազատու-թիւն և ազատաւոր բառերուն հետ չփոխել պէտք չէ. ... որ ծառայութեան դէմ խօսուած է կա-ռավարութեան պաշտօնեայ պարտաւորութեան ալ։

ընկերդ քու անձիդ պէս պիտի սիրես"։ Այս կա-
նոնին միտքը որոշեն ցուցընենք.

Որդ այս կանոնը յայտնապէս ծառայութեան
դէմ է, եթէ չենք կրնար ցուցընել թէ ան որ
ծառայ է մեր ընկերը չէ։

Ամէն մարդ պիտի ընդունի որ՝ եթէ այս կանոնը
բանուէր՝ ծառայութիւնը [illegible] չէր-
նար, թէպէտև երկայնութեամբ ժամանակ մը անէ։

Եթէ ըսուի թէ Հիւս. Ամերիկայի ծառայու-
թիւնը կը ճանչնար, կը պատասխանենք թէ ան
ժամանակը Հիմնադրած Հետ բարեկամութեամբ խօսուած
էր. [illegible] Ամերիկայի այս-
ծառ. լեզուք Թոդուլ ու Հիւս. Ամերիկայի երկրով՝
այս բանը [illegible] Հանեալ. Հիւս. Ամերիկ-
եան [illegible] ուզածներէն ալ կը նեղէր. բայց Ամե-
րիկ... կ'արգելէ։

Եթէ ըսուի, թէ Պետք Ամերիկայի չարգիլեր
ծառայութիւնը, կը պատասխանենք թէ Ամերի-
կացիք [illegible] կանոնը [illegible] եթէ բանուի
ծառայութիւնը ալ [illegible]։ Ամերիկացիք
այս բանը [illegible] ընելու մէջ [illegible]
[illegible] Հանեալ [illegible] ըսել
խաղաղութիւն է։

Թէպէտև բնական կամ յայտնեալ կրօն-
քը բնաւ չհրամայեր ծառայականութեան և
գերեվարութեան, սակայն ծառայ գործածելը
կամ գերի առնելը այլ և այլ երկիր Հաստա-
տութիւն գտած ըլլալուն պատճառաւ, փոխելու է ցու-

ցրնել, թէ [illegible] և [illegible] համ [illegible] գեղեցիկ-
րան պարապը [illegible] ինչ. [illegible]

[illegible] նութիւններուն իրաւունքը ճանչնալ. զորս [illegible]
[illegible]

[illegible]

Թէ որ ծառայն կարող չէ [illegible] հոգալու, ան ատենը տէրոջը պարտքն է ծառային օգնել ու զանիկայ կրթել։ Նոյնպէս [illegible] ըսելէն ետքը՝ Տէրոջը պարտքն է վերյիշեալ կերպով գործելը։

[illegible] Հրամանին դէմ չեղած [illegible]

[illegible] մամ [illegible] թէ [illegible] քերան պէս կը հասցանէ. [illegible]

[illegible] Պետէ՝ որ փրկեց [illegible] սերպենք առ Աստուած. Այս [illegible] [illegible]

[illegible] ... [illegible] բարի ընծայով մէկ հոգւոյն բարութեան ընծայու ենք. Ինչ որ [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

3. [illegible]

4. [illegible]

5. [illegible]

Digitized by Google

Հասկընայ և իւր ընկերին իրաւունքը իրենին պէս սիրէ ։

6. Գրքի առնելը իրաւո՞ւնք է ։

7. [illegible] ճանաչութիւնը [illegible] Աստուածաբանին մէջ ներառած են, միջի օրինաւո՞ր է ։ Ինչո՞ւ ։

8. Արդեօք թէ [illegible] ես, [illegible] ինչ ընել պարտաւորեալ եմ [illegible]

9. Գիտցուք թէ ճանաչն այնպէս [illegible] է մեր հող առնել չգիտեր, որ ինչ է [illegible] ընկերային իրաւունքները չկրնար պաշտպանել, ինչ ընելու է ։

10. Գիտցուք թէ ամբողջ առ իր իր օգտին համար, և միաբանութեան օրէնքը կատարելու համար, գերկարութեան յանցաւոր այնոր ըլլա՞ ։ Ինչո՞ւ ։

11. Գիտցուք թէ ծառայ ես, քու պարտքդ ինչ պիտի ըլլայ, [illegible] և առ Աստուած ։

12. Գիտցուք թէ գերութիւնը չար բան է, այս մեզի պատճառն է որ գերի առնողներուն [illegible] խօսքեր գործածենք ։ Ինչո՞ւ ։

13. Գիտցուք թէ գերութիւնը չար բան է, այս խրատո՞ւնք է, որ գէշ խօսքեր գործածենք կամ որ [illegible] բան ընենք, որ անոր և ծառային իրաւունքին թեթևացնեն կը գործեն ։

# ՅՕԴՈՒԱԾ Բ

## Ընդհանուր խորհրդածութիւն անհատական ազատութեան ընկերութեան վրայ

Ընկերութիւնը անհատներէ բաղկացած բազմութիւն մըն է որ մէկ տեղ կու գան ու այս ինչ օրէնքներով կառավարուելու կը միաբանին: Ինչպէս, ընտանիք մը ընկերութիւն մըն է՝ ծնողաց դրած զանազան օրէնքներով կառավարուած: Մարդիկ ընկերութիւններ կ'ընեն, ինչպէս փիլիսոփայական կամ մարդասիրական ընկերութիւններ զանազան գիտութիւններ հաստատելու և կատարելու համար: Ազգերն ալ ընկերութիւններ են անհատներէ բաղկացած, ու այս ինչ օրէնքներուն տակը մտած՝ այս ինչ կամ այն ինչ գիտութիւնները կատարելու համար:

Արդէն ըսինք թէ Աստուած մարդուն այս ամէն մարդու երջանկութեան միջոցները տուաւ, և ամէնուն ալ միօրինակ իրաւունք տուաւ որ անոնցնով այս գործածեն զանոնք՝ միայն թէ իրենց ընկերին երջանկութեանը վնաս չհասցնեն: Ասոր համար՝ որչափ ժամանակ որ անմեղութեամբ կը գործածեն, ամէնքն [illegible] չեն. Իսկ եթէ մէկը այս անմեղ գործածութեանը խափան կ'ըլլայ, բռնաւորութիւն և հարստահարութիւն է:

Բայց յայտնի է թէ ընկերութիւն մըն ալ անհա-

Digitized by Google

ափ մը նման խափանման համար՝ արգելք կրնայ ըլլալ Ինչպէս ընտանիքը մը կամ որ եւ իցէ միաբանութիւն մը կրնան [illegible] մէկ կամ [illegible] զանազան հասարակ [illegible] ; [illegible] ալ [illegible] որ [illegible] մեծ ընկերութիւն [illegible] միաբանութիւն [illegible] կ'ընէ մէկ կամ քանի մը [illegible] [illegible] : Այսպիսի ամենայն օրէնքներ կը դնեն որ դիւրացնեն անոնց երջանկութիւնը կը խափանեն, ու առանց հասարակութեան մէջ կը գործեն :

Երբոր մարդիկ կը միանան ու ազգ մը կը կանան, այն ինչ [illegible] կը [illegible] որ օրէնք դնեն, ու պէտք կ'ըլլան : [illegible] անոնց [illegible] կառավարութիւնը : Այս անձինքը օրէնսդիր են . եւ երբոր ի միասին կը ժողովին կ'ըսուին խորհուրդ, ժողով կամ օրէնսդրութիւն : Եւ անոնք որ [illegible] [illegible] ; [illegible] եւ այլն : Ասոր՝ հասարակութիւնը [illegible] որ կառավարութեան [illegible] կը [illegible] ալ են, ժողովուրդին ալ ; [illegible] է :

Ամէն [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կը [illegible] [illegible] ու [illegible] : Եւ [illegible] [illegible] [illegible] է [illegible] [illegible] [illegible] հասարակութիւն է :

[illegible] [illegible] հասարակ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] :

Ա. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կը [illegible] [illegible]

յանցանքի, կամ բոլոր [illegible] [illegible] գործեց պէտք, երբեմն [illegible] [illegible]:

Բ. Երկրորդ մեղքը, [illegible] [illegible] [illegible] քննութեան [illegible] [illegible] [illegible] որ մեր [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] տաւ գրաւ, չէ, կամաւոր [illegible] [illegible] անձին դէմ: Եւ [illegible] կամաւոր [illegible] [illegible] դին, [illegible] եւ [illegible] [illegible] տապարտութիւն կը [illegible] եւ [illegible] փոխանակ հատուցանէ:

Գ. Երրորդ մեղքը՝ արգիլեալ ազատ տեղը եր-թալէն եւ ուրիշ գործը ընելէն՝ առանց ուրիշին կամս մը տալու: Այսպէս է երրորդ մեղքը կ'արգիլուի երկիրը ձգել երթալէն, կամ այն ինչ երկրին մէջ վաճառականութիւն ընելէն: Ազատութեան բոլոր այս խափանումները Աստուծոյ եւ [illegible] չեն ազ-գերութեան մէջ կը գտնուին:

Երկրորդ՝ ընկերութիւնը անհատին մեծ ա-զատութեան, որ արգելք կ'ըլլայ: Ա. Առաջին իր ուզած բանը ըսելու [illegible] [illegible]. Գործնական երկիրներուն մէջ [illegible] եւ [illegible] [illegible]: Գիրքը եւ շատ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կը: Բ. Երկրորդ մեղք կ'արգելուի [illegible] Հրապարակական [illegible] [illegible] [illegible] դնելը: Այսպէս [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ցին [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Հրապարա-կէ: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Digitized by Google

[illegible]

[illegible]

ընկերին վնաս չտայ ։

Ընկերութիւնը սա իրաւունքը կը խափանէ ։ Ա․ Ներքոյ Ռուսաց եկեղեցականութեան ընելու կերպը կ'արգիլէ, որ ուրիշներուն բնաւ վնաս չունի ։ [illegible]

[illegible]

Չորրորդ՝ ընկերութիւնը [illegible]

[illegible] ընկերութիւնը իրաւունք [illegible]

[illegible]

[illegible] բաւուերներէն : [illegible]

[illegible]

5. Վանի մը երկիրներուն մէջ թագաւորներուն [illegible] երբոր մեռնին կը թաղուին [illegible] մէջ բանտը կը դնեն . ասիկայ [illegible] է . Ինչո՞ւ :

6. Գիտցուք թէ մեռած [illegible] հայ որ մարդասպան է , բայց փառք մը չի կրնար [illegible] ըլլալու . զանիկայ բանտարկել ու սպաննել [illegible] է . Ինչո՞ւ :

7. Կան երկիրներ որոնց մէջ մարդիկ [illegible] են [illegible] երկրորդ որ թէ որ [illegible] մեծ օգուտ կը քաղեն . այս իրաւո՞ւնք է . Ինչո՞ւ :

8. Ինչո՞ւ համար կառավարութեան գլուխը չէ ցուցըներ ժողովուրդին թէ ինչ օրէնքներ կարգուելու են :

9. Պետրոս և Յովհաննէս հրեաներէն ծեծ կերան Յիսուս Մեսիան է ըսելնուն համար . այս ինչո՞ւ համար չար բան էր :

10. Գիտցուք թէ մէկը գիրք մը հրատարակէ մարդիկը համոզելու որ իրենց ընկերները կողոպտեն և սպաննեն . ներելի՞ է այս գործքը : Ինչո՞ւ :

11. Գիտցուք թէ հռովմայեցի ազգերը երբեմն քրիստոնեայ ազգերուն երկիրը պատճառ չըլլան ու իրենց գիրքերը հրատարակելն ու իրենց սուտ երկրպագութիւնը ընեն . [illegible] այս բաները :

12. [illegible] երկրպագութիւնը [illegible] չէ՞ որ [illegible] Աստուծոյ երկրպագութիւնն ըլ-

Digitized by Google

[illegible] ։ Եթէ նկկրպագութիւն [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ։

13. Կառավարութիւնները որոնց մէջ մարդիկ ազատութեան չէն վերապահած, նոյն ատեն կրօնքին ազատութեան [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] բան է ասիկայ ։ Ինչո՞ւ ։

14. Ոճրագործներէն [illegible] [illegible] մարդիկ կրօնական [illegible] Հանիր [illegible] [illegible] [illegible] բա՞ն է ։ Ինչո՞ւ ։

15. Մարդիկ իրենց կրօնքին վրայ ունեցած կարծեացը Համար աքսորելը իրաւունք է և քանի՞ է ։ Ինչո՞ւ ։

## ԳԼՈՒԽ Գ

## ՍՏԱՑՈՒԱԾՔԻ ՎՐԱՅ

## ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

Ստացուածոց իրաւունքին [illegible] [illegible] ։

Ստացուածոց իրաւունքը՝ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] է, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

նենգոյ մարդ մը, իրաւունք ունի զգուշանալու պէս գործածելու, և մենք իրաւունք չունինք անոր իրաւունքին խառնըւելու, թէ որ մեզի չարիք չհասցնէ։ Նայց մարդ մը իրաւունք չունի իր ձեռքն իր ընկերին վարմունքը կերպարանելու. Ամէն իրեն ըլլալը և ուրախութիւն պէս գործածելու իրաւունք ունենալը ինքզինքը չարագործելու. Որ խորհինք թէ ինչ կերպով մենք կու գայ սահմանուած իրաւունքը։
- Կրկին՝ ազգայնակա։

Բ. Աստուծոյ անհիշտակելս պարտքերնիս։

Երբոր Աստուած կենդանութիւնը մը տուաւ որ է իշէ տարօրինակի համար, և այն աւարկին իր շարժն դըրաւ. և ուրիշ քանոնական եակ մը չկայ որ իր պահպանութեան համաձայն, կերպար առնել և արդարացնել պէս գործածել՝ միայն թէ ան Աստուած Ա.յսա. ըստեղծում ունեցած պարտականութիւննեն տարածանէն դուրս չերթալ։

Այս օրէնքներին վրայ հիմնուած է ամէն և անմիջակ երկիրներ մնալու, վայրենի օրերը որսալու, վայրենի պտուղ քաղելու, գետերուն կամ ովկիանոսին մէջ ձուկ բռնելու, կամ որ և իցէ այս տեսակի բաներ ընելու իրաւունքը։

Գ. Չէզոք աշխատութեանը։

Եթէ կարր մը երկիր ունենամ և իմ աշխատութեամբս ցորեն հասցընեմ, այն իմ աշխատութեամբս եղած ցորենը իմս է։ Այնպէս նէ թէ երկիրներուն ընդհանուրին ալ մէջը աշխատիմ, այն վաստակը ուրիշին տալու պարտք չունիմ, ...

Ներքու իրաւունք ունիմ ։ Ինչպէս երկրին գործածու-
թեանը բաժնելին իրաւունք ունիս, նոյնպէս ինձ ալ
խառնուելու ։ Այս է վարկերին բնութիւնը ։

Ներկայից՝ անուղղակիս ։

Ա. Փոխադրութեամբ ։

Եթէ բան մը ունենամ, զանիկայ ուրիշի մը տալու թեամբ
ուզածիս պէս գործածելու իրաւունք ունիմ ։ Եւ ե-
թէ յարմար սեպեմ, ուրիշ բանի մը հետ կը փո-
խադրեմ ։ Եւ որովհետեւ իմ ընկերս ալ նոյն իրա-
ւունքը ունի, մենք մեր ունեցածը կրնանք փոխա-
դրել՝ եթէ երկու կողմին հաճին ։

Բ. Ընծայով ։

Ինչպէս որ իրաւունք կրնամ տալ եւ ուրիշին ալ
անոր փոխարէնը մը առնլով իրաւունքս կ'ընդունիմ իմ
ստացուածքս, այնպէս ալ եթէ ուզեմ առանց հա-
տուցման կու տամ՝ այսինքն ձրիաբար պարգեւատրութեամբ,
զիջել կամ երախտագիտութեամբ ։ Այս ալ ըն-
ծայուածքին հատուցանուն իրաւունք կու տայ ։

Գ. Կտակաւ ։

Ինչպէս որ կենդանութեանս ժամանակ իրաւունք
ունիմ ստացուածքիս վրայ, ուզեմ կը փոխադրեմ,
ուզեմ առանց փոխարինի կու տամ ։ նոյնպէս կրնամ
ուրիշին կրնամ տալ այն դաշինքովը որ մեռնելէս
ետքը ստացուածքիս տէր ըլլայ ։

Դ. Վաստակաւորութեամբ ։

Որովհետեւ մարդիկ շատ անգամ առանց վարձի
բաներ կը մշակեն, անոր համար կարգ մը գործեր
կը շահին որ իրենց ստացուածքը կ'ըլլայ մշակելովը ։

դէս կանամիջի մարդ մը կ՚ուզէ որ իր ստացուածքը իր կնոջը ու տղոցը մէջ բաշխուի. կամ եթէ մէկը կին և զաւակներ չունի նէ՝ իր ամենէն մերձաւոր ազգականներուն մէջ։ Անոր համար այս սկզբունքներուն վրայ ժառանգութեան օրէնքներ հաստատուած են։ Այս ալ հաստատուն իրաւունք մը կու տայ ստացուածքի։

Ե. Սահմանելով։

Եթէ մէկը առանց իրաւունքի ստացուածք ունի, բայց եթէ ոչ ոք անկէց աղէկ իրաւունք չըկրնայ ցուցընել, ան մարդը անխռով տիրող է։ Այս ինքնին յայտնի է. վասն զի ան որ կ՚առնէ այն ստացուածքը ան մարդէն առանց լաւագոյն իրաւունքի՞, ուրիշն ալ զինքը անկէց շուտով պիտի զրկէ։ Եւ այսպէս շարունակ հակառակութիւն պիտի ըլլայ, ու յաւիտենական պիտի տեւէ առանց օգտակար հետեւանքի մը։ Ասոնցմէ ամփոփելով ստացուածքին իրաւունքը ՚ի սկզբան ձեռք կը ձգենք կամ Աստուծոյ անմիջապէս պարգեւովը կամ մեր ձեռքին աշխատութեամբը. Իսկ առաջ կամ փոխադրութեամբ՝ կամ ընծայով կամ կտակով կամ օրէնքով հաստատուած ժառանգութեամբ։

Բայց ստացուածքին տէրը փոխելու բոլոր կերպերուն մէջ ալ տէրոջը հաճութիւնը հարկաւոր է, որ այս փոխադրութիւնը բարոյապէս ուղիղ ըլլայ։

Իսկ վերջապէս բոլոր որ մէկը ունեցած ստացուածքին հաստատ իրաւունք չունենայ, այսու ա-

Digitized by Google

Մնացածին այսպիսի դէպքին մէջ ամփոփապէս ծանուցուած ալ բաւական միտս է ; և մէկը չկրնար՝ առանց անկէ՝ նէ անկէ աղէկ իրաւունք չորոշելն :

## Հարցմունք :

1. Ի՞նչ իրաւունքով անտառներուն մէջէն եղջերու կը բռնես կամ՝ ուրիշ կենդանի կ'որսանես :

2. Ի՞նչ իրաւունքով քու դաշտ կողքէդ քեզի կը գրաւես ու կը մշակես :

3. Ո՞ւր յառաջ բերած արքառներդ ի՞նչ իրաւունքով իբրև քու ստացուածքդ կը սեպես ;

4. Փոխադրութեամբ եղած ստացուածոց իրաւունքը բացատրէ, ու օրինակով մը ցուցուր :

5. Ինչո՞ւ համար մարդիկ իրաւունք ունին իրենց ստացուածոց՝ իրենց մահուընէն ետքը ինչ ըլլալը կարգադրելու :

6. Գիտցուր թէ մէկը ձի մը ունի, ու երկնը չէ՝ բայց չեմ գիտեր ալ թէ ճշմարիտ տէրը ո՞վ է. կրնա՞մ առնել ձին անկէ : Ինչո՞ւ

7. Համբաւ զանազան կերպերը. և օրինակներ տուր, որոնցմով արդարապէս և իրաւամբ ստացուածքի տէր կ'ըլլուի :

Digitized by Google

## ՅՕԴՈՒԱԾ Թ

*Ստացուածոց իրաւունքը եղծանող կամ աւրող կերպեր ։*

Ստացուածքին իրաւունքը ինչպէս որ ըսինք մէկ բան մը ուզածնուս պէս գործածելու իրաւունքն է՝ առանց ուրիշին իրաւունքը խափանելու ։

Այս իրաւունքը ազատ և հաստատուն է ։ Միայն թէ մարդ իր ստացուածքը այս պայմաններով գործածէ, մէկը իրաւունք չունի անոր խառնուելու ։ Եւ այս իրաւունքը բոլոր ստացուածքին կը վերաբերի ։ Ինչպէս որ բոլորը առնելու մէկը իրաւունք չունի, անանկ ալ մէկ մասը առնելու իրաւունք չունի ։ Խնձոր մը յափշտակելն ալ, ձի մը յափշտակելն ալ, հասարակաց վերաբերեալը՝ կամ մէկ մարդու վերաբերեալը առնելը՝ մի և նոյն կերպով իրաւունքի դէմ է ։

Դարձեալ՝ ըսինք թէ առանց տէրոջը յօժար հաճութեանը ստացուածքին տէրը փոխուիլը իրաւունք չէ ։ Եւ այս հաճութիւնը իրօք իրաւունքով եղած ըլլայ՝ եթէ անիրաւութեամբ առնողին զանազան շարժառիթներէն ստիպուի տէրը ։ Եթէ ինծի ստակ չտալուն համար մահ սպառնամ մէկուն, առաւել ստակ տալ կը հաճի քան թէ մեռնիլ ։ Բայց աս արդարութիւն չէ ։ Եթէ սխալ պատմութիւն մը ընեմ ու ատանկով խաբեմ զանիկայ, անարդարութիւն է. մէկը յափշտակութիւն է, միւսը խաբէութիւն ։

Եւ ընդհանրապէս ստացուածքին տէրը փոխ-

Digitized by Google

ուխը բարոյականապէս սխալ կ՚ըլլայ՝ երբոր առնո-ղը տէրոջը կամքը կ՚որսայ անարժան և անփոյթե-լուչ միջոցով : Ուստի ստացուածոց իրաւունքը կ՚եղծի, նախ՝ առանց տէրոջը գիտնալուն առնելով, այսինքն գողութեամբ : Յանցանքը չթեթևնար տէ-րը ատոր վրայ հոգ չունի, կամ թէ անոր պիտանի չըլլար, կամ հակառակութիւն ոյժի չունենայ ըսե-լով : Պարզ հարցումն այս է՝ թէ տէրը համաձայ-նութիւն ունի՞. եթէ չունի՝ գողութիւն է :

Երկրորդ՝ ստացուածքը առնելով բռնի հաճու-թեամբ, այսինքն աւազակութեամբ : Եւ կերպը մարդոց վրայ տիրել ու հարստահարել, ու ստի-պել է որ կամ մնալը կամ մահը ընտրեն կամ ստացուածքնին տան : Որովհետև այս բանը իրա-ւունքի չափազանց աւերմունք մըն է և կեանքը միշտ վտանգի մէջ կը ձգէ, շատ երկիրներու մէջ յետին չարութիւն սեպելով մահապատժի պատիժ կու տան :

Երրորդ՝ խաբէական կերպերով հաճութիւն տալով, այսինքն խարդախութիւնով : Եսիկայ երկու տեսակ է : Մէկ մը երբոր փոխարէն մը չըլլայ . ինչպէս երբոր մուրացկան մը սուտ պատ-ճառներով ստակ կ՚առնէ :

Մէկ մըն ալ երբոր եղած փոխարէնը արժան եղածէն տարբեր է, կամ երբոր ստացուածք առ-նողը տէրոջը կամքը կ՚որսայ խաբէական գործ-քերով :

Եւ որովհետև ստացուածքին օրէնքները այս

Digitized by Google

կերպով շատ կ'աւրուին, և պատահելով շատ ուրիշ ճամբաներ յառաջ կու գան, վասն որոյ ըստ բնա-կանին պիտի խօսինք տօր վրայ ։

Եւ երեք մասերու պիտի բաժնենք ։

Ա. Երբոր հաղորդումը նիւթական և փոխադրութիւնը անուղղակի է ։ Բ. Երբոր փոխարկէնը նիւթական է և փոխադրութիւնը սահմանեալ ժամանակաւ ։ Գ. Երբոր փոխարկէնը աննիւթ է ։

Հարցմունք ։

1. Ունեցածիդ ո՞րքանը կրնաս վայելել ։

2. Ստացուածքիդ ո՞րքանը կրնայ առնել մէկը առանց քու հաճութեանդ ։

3. Դուն ո՞րքան կրնաս առնել ուրիշէն առանց իրեն հաճութեանը ։

4. Հասարակաց կամ անհատի ստացուածքը առանց հաճութեան առնելը տարբերութիւն կ'ընէ՞ ։

5. Թէ որ մէկը սպառնալիքով մը կ'ստիպեմ որ ինծի ստակ տայ, այս ի՞նչ տեսակ մեղք է ։

6. Սուտ խօսելով ստակ առնեմ նէ, ինչ մեղք գործած կ'ըլլամ ։

7. Տէրը բնաւ չիմանար ըսելը՝ բաւական պատճառ է պարտէզէ մէջէն անցնելու ատենդ պտուղ փրցնել ։ Ո՞վ պիտի իմանայ ։

8. Եթէ մէկը քեզմէ իր ստացուածքը պահէ նէ ; ընդդիմութիւն ընելու՞ ես ։

9. Գտածունք ամէն բաները թէ՝ ուրիշ անձ մը

Digitized by Google

ընդդիմութիւն չըներ իր ստացուածքը առած ա-տենն :

10. Մեծ եղբայրը պզտիկէն բռնութեամբ խըն-ձոր մը առնելու ըլլայ նէ, ի՞նչ գործք կը գործէ :

11. Տղայ մը ուրիշ տղի մը թռուցիկը առնէ փախչինէ, ի՞նչ գործք կը գործէ :

12. Աղջիկ մը ուրիշէն ասղանոցէն ասեղ մը առ-նէ նէ առանց անոր իմանալուն, ի՞նչ գործք կը գործէ :

13. Եթէ մէկը ընտանիքս հիւանդ է ըսելով դեղի համար դրամ առնէ ու ընտանիքը հիւանդ չըլլայ, ի՞նչ մեղք կը գործէ :

14. Գիտցուք թէ մէկուն զմելին մը ծախես ա-ղէկ է ըսելով, որն որ գիտես թէ առաջին ան-գամ գործածելուն պիտի կոտրի. ի՞նչ գործք կը գործես :

## ՅՕԴՈՒԱԾ Գ

Ստացուածոց օրէնք՝ երբոր փոխարէնը նիւթական է և փոխադարձութիւնը դեռողական. կամ գնողի ու ծախողի օրէնք :

Այս բանին մէջ օրինաց բնութիւնը կը հաս-կցուի երկու կողմի իրարու ունեցած վերա-բերութեան վրայ խորհելէն : Ան որ օխա մը շաքար կ'ուզէ կամ կանգուն մը կտաւ, չկըր-նար գործածութիւնը երթալ ու գնել : Անոր համար իրեն օգուտ է որ մէկուն տայ ստակը՝

Digitized by Google

ղը ձերթելայ իրեն համար ապահով պէտք, եւ պատա-ճառն պաշտէ որ երբ կամ որչափ ուզէ նէ, ներկայ պատրաստ ըլլալ անկէ :

Այս բանը վաճառականները յանձն կ'առնեն ընե-լու : Անոր համար շատ անգամ ապրանքներու կը տեղեկանայ՝ եւ իր սակերը ու ժամանակը զանազան գիներու ծախելու կ'անցընէ : Իւր սակիկայ երկու կար-գին օգտակար է : Վաճառականները պէտք է որ ուշիմ ըլլայ եւ շատ խելք գործածէ իր յաճա-խորդներուն օգտուելու համար . եւ յաճա-խորդը պարտաւոր է վաճառականին ժամանակին խելքին ու ծախքին համար վարձք փոխարէն մը տալ :

Ասոր նման վաճառականը պարտաւոր է որ անձին ապրանքը իր արժէքովը վաճառէ : Եթէ ինք ճարպիկ եւ գործունեայ չըլլալով վատ ապրանք առեր ու խաբուեր է, իրաւունք չունի գէշ ապ-րանքը աղէկի գնով վաճառելու իր անուղ առնե-լուն համար : Յանցանքն իրն է, եւ հետեւանքն ալ ինք կրելու է :

Եթէ արժան ապրանք մը գնեց նէ, իրաւունք ունի իր ուշիմութեանը օգուտը քաղելու՝ աղէկ ապրանքին գնովը ծախելով : Իսկ եթէ ուշիմ չէ, պէտք է որ վնասը քաշէ՝ չէ թէ անզգուշութեան վնա-սը ծախելով, հասարակ արժան գնով ծախելով :

Այս բաներէն զատ մէկ բացատութեան մը [illegible] գինը ապրանքները կ'առնէ [illegible] յանձն առնե-լով [illegible] (ապահովութիւն) մը մը [illegible]

տալ աղէկութիւնը կամ գեղեցկութիւնը համար խօսք մը չընտրել ։ Բայց ան ատենն ալ կը հասկցուի թէ՝ ամէն մարդ իրեն համար կը գտնէ և կ'որոշէ , ու ըստ այնմ գին կու տայ ։

Երկրորդ՝ փոխանակականը ու միայն ծախելու պատրաստական է՝ հարկաւ առաջարկեան գինովը ծախելու պատրաստ է ։ Եւ այս կերպով ծախելու պատրաստական ըլլալը անկէց յայտնի է որ՝ կը ջանայ ամէն մարդ համոզել թէ այնպէս կը վաճառէ ։ Եւ առաջարկեան գնով ծախելու պատրաստութիւնն ալ անկէց յայտնի է որ , եթէ իր ձեռքի ապրանքներուն գինը իջնայ , համեմատ կ'ըլլայ որ ապրանքներուն պէտք վար գնով ծախէ , չէ նէ մէկը իրմէ առաւելագոյն չըներ ։ Որովհետեւ եթէ վար գնով ծախելով՝ մէկալը կը քաշէ , անոնք ալ բարձր գնով կրնայ ծախել՝ եթէ գինը վեր ելլէ ։ Եթէ առակաւ մը ալիւրը հինգ ամսէկան առնեմ , ու ալիւրին գինը շատ ամա-լէ ալ իջնայ , չորսի ծախելու եմ ։ Եւ եթէ եօթը ամսէկան ելլէ , եօթնի ծախելու եմ՝ առանց նայելու ինծի քանիի գալը ։

Երրորդ՝ առակայն ծախողը խօսանալով չունի որ գնողին կամքը , որուն զանազան անձնավայելութեան համաձայնութիւնով ։ Կրնանք չունի որ գնողին յօժարութեան , փափաքներուն ; կամ ազատութեանը բաղդէ ։ Եւ կրնանք չունի որ փոխանակելու ապա-րանքին առաւելութեանց կամ աւելութեանը փո-խանակ առնել՝ ապրանքութիւնը յարմար ըլլալ՝ քանի թէ հիմա այս ապրանքը գնել և ն. Ապա կը

բաւական չունի գնողին չափահաս ցուցակին, ան-փարժ կամ փոխատուէր ըլլալէն օգուտ հանելու իս-րենց, ու թեւլարելու որ շատ տանի, կամ թանկ գնով ծախելու և անտանելի ընթացքներ բանելու որ ընդհանրապէս խելացի կոչուած վաճառականները կը գործածեն ։

Չորրորդ՝ այս յիշեալ խաբէութը անխնայ նոյն արդարութեամբ և նոյն զօրութեամբ գնողին ալ կը վերաբերին ։ Ինչպէս կողմէն ալ հաւասար պայմա-նաւորութեանց տակ են ։ Վաճառը պարզապէս և ծախողին վայելուչ վերաբերեալ մը՝ առոք ալ խաբեութեանը, ժամանակին, օգտին և վնասներին համար ։ Ըսել է ծախողին մէջը որոնելու առա ծանօթութիւններով կամ անտանելի քանելով որ անանցանելի մարդիկ շատ անկարող կըլլան գնե-լու ապրանքներուն արժէքը վար իջեցնել կ՚ու-զեն ։

Ասոնց է այս խօսքերուն դէմ պատասխանել որ, եթէ մարդիկ այս կերպով գործեն, իրենց ըն-տանիքը չեն կրնար ապրեցընել ։ Ըսել է աղքատ ըլլալ քան թէ անիրաւութեամբ գործել և Աս-տուծոյ անհնազանդ գտնուիլ ։

Ըսկեց 'ի դառն յայտնի է որ՝ եթէ երկու կողմէն ալ մի և նոյն կերպով գործեն, իրար խա-բելով յաջողելէն եւս լաւագոյն պիտի յաջողին երկուքն ալ ։ Այլ դարձեալ եթէ մէկը կը ջանայ զիս խաբել, անիրկայ անոր հետ արդարութեամբ չվարուելու պատճառ մըն է ՚ի մէջ թէ գանկրկայ վարուելու ։

Digitized by Google

Հինգերորդ՝ առևտրականութիւնը ընդլայնած կը ծածկուի երբոր գինը կը կարենն երկու կողմանէ, և ուր՝ այնուհետև վաճառքը ծախուած կ՚ըլլայ և բոլոր վընասն ու շահը գնողին վրայ է, եթէ պայման ըրած չէին որ վաճառքը պիտի փոխադրէ վաճառողը: Իսկ եթէ պայման եղած է՝ ան ատեն վաճառողին կ՚իյնայ ամէն ինչ վնաս որ պատահի նախ քան փոխադրութիւն: Եթէ նաւ մը ածուխ առնելով, ու ամբարները գարնան ծովը թափին, ածուխին կորուստը իմս է: Բայց եթէ ածուխը նաւէն մինչև տուն խոնաւելու պատճառով, և ածուխը ծանրանալ միջոցին ինէ, վնասը ծախողը կը քաշէ:

Վեցերորդ՝ գինը պարտական է ծախողին խնամելէ իր ապրանքին գնոյն բարձրանալը. եթէ առանց խնացնելու կը գնէ, խաբէութիւն կ՚ըլլայ: Առաջոյ ծախողին ամէնաթեական եթէ դրացինէս ապրանքին գինը բարձրանայ՝ քանի որ իր ձեռքն է, օգուտը իրն է, ինչպէս որ առաջուածքը իրն է: Ինչպէս որ գինքը առաջուածքէն զրկելու իրաւունք չունիմ՝ նոյնպէս ալ անոր օգուտէն:

Յայտնի բան է որ առևտրոյ մէջ այս սկզբունքները բոլորովին զանց կ՚առնուին: Այս խանդարեն այս սկզբունքները՝ երբոր մարդիկ գէշ ապրանքը աղէկ է ըսելով կը ծախեն. ինչպէս գինիին մէջ ջուր խառնելով կամ սովորական ծանրութիւնէն շատը պահանջելով, կամ բամբակ կտաւը ամէնիս կասուր տեղ ծախելով: Անօգուտ է այս չարութիւններուն ընդհանուր է ըսելով ծածկել

Ջանացէ՛ք երբեք ընդհանուր չափաւորութիւնը՝ մարդկու-թիւնը առաքինութեան կը դարձնէ։

Նաւաստեաց որդիքն է որ պիտի ըլլան, և հաց ձեւով կամ ջանի հացի այդ նիհարոց անհնազանդ է։ Նաւաստեաց ամէն մարդ կը դարձնէ իրեն այս-մէկ դատան։

Հարցմունք։

1. Խոնարհութիւն մը բանաւոր ըլլաս նէ, ինչ շատ ըլլալու է վրադ։

2. Ազատասէրնեն մը ընկերութեան ինչ գա-գաններ կ՚ընէ։ Ասացուածք։

3. Քանի՞ կ՚առնես ասեղները։ Ինչու եթէ Ընդղէա երթաս անոնք գնելու համար՝ քանի՞ կ՚ըլլայ քեզի։

4. Եթէ քիչ մը չուխայ առնես ու հիւսուած ըլլայ, աղէկ է ընելով ծախելու իրաւունք ունիս։ Ինչո՞ւ։

5. Ըսենք թէ պճուղղէն վաճառք առիր վնասուած կարծելով՝ ու տեսար որ աղէկ է, վնասուածի գին ծախելու պարտակա՞ն ես։ Ինչո՞ւ։

6. Գիտցուք թէ մէկը խանութէդ գայ ու վաճառքիդ գինը չգիտնայ, ուզած գինդ կրնա՞ս պահանջել։ Ինչո՞ւ։

7. Ըսենք թէ մէկը խանութէդ գայ բան մը գնելու, իրաւունք ունի՞ս որ կեղծես թէ հիմա այս վաճառքը քիչ է, աղէկ կ՚ըլլայ որ շատ առնես ըսելով։

8. Գիտցա՞ք թէ այս ինչ քաղաքին՝ վաճառա-կանի մը գրեմ որ ինծի ցորեն բերէ, և ճամբուն նաւը կորսուի. Պատահի՞ պիտի քաշէ։ Դի-ցուք թէ դաշինք ըրեր որ երկիրը փոխառութեան վրայ պիտի ըլլայ. անտարակոյս ո՛վ կը քաշէ վնասը։

9. Ըսենք թէ լսեմ որ պատերազմ պիտի ըլ-լայ, և գիտեմ որ ալիւրին գինը երկու անգամ պիտի բարձրանայ, իրաւունք ունիմ երթալ ա-լիւր առնել առաջին գնոյն վրայ՝ այս ինքը չըլլար մարդէ մը։

10. Մարդիկ շուտով թէ կամաց կամաց հա-րուստ պիտի ըլլան, եթէ արդարութեամբ գոր-ծեն։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Գ

### Սորվածքի ժամանակաւոր փոխառութիւն կամ փոխադրութիւն

Մարդ շատ անգամ ուրիշին ստացուածքը գոր-ծածելու կը կարօտի։ Այս ժամանակաւոր գոր-ծածութեան համար իրաւացի փոխարէն մը ըն-լու պարտական է։ Դրամին գործածութեան հա-մար վճարուածը՝ կ'ըսուի տոկոս կամ վաշխ, և ուրիշ ստացուածքի գործածութեան համար վճար-ուածը՝ կ'ըսուի շահ կամ վարձք։

Digitized by Google

Այս հաղորդակցութեան գլխաւոր միջնորդները հեռաձայններն են ։ փոխ առնողը կը վճարէ նախ գործածութեան համար. Երկրորդ՝ փոխանցի համար ։

— Դրամի գործածութեան համար ։ Ստացուածքներէն ոմանք աւելի օգտակար են . այսինքն, առաւել շահու յարմար բերքերու յարմար են քան թէ ուրիշները ։ Մէկ երկիր մը ուրիշէ մեծատար հանքը յարմար կըլլալ, և մէկ և նոյն ստացուածքը մէկ ժամանակէ մը ուրիշ ժամանակ մը աւելի յարգ կ'ունենայ ։ Երբոր շատ մարդիկ կ'ուզեն փոխառնուլ երկիր բռնել, ան ատենը վարձքը խոշորանալ շատ կ'ըլլայ ։ Իսկ երբոր քիչ մարդու երկիր բռնել և շատ երկիրներ անմշակ մնան, ան ատեն հարկավարձքն ալ քիչ կ'ըլլայ ։

Երկրորդ՝ փոխանցի համար ։ Երբոր մէկը իր ստացուածքը ուրիշին կու տայ, շատ յայտնի է որ այս ինչ պարագաներու մէջ իր ստացուածքը անպատ կ'ընդունէ, քան թէ ուրիշ պարագաներու մէջ ։ Երկիր մը վարձու տալը նաւ մը վարձու տալէն քիչ վտանգաւոր է ։ Նոյնպէս որքան որ այս վտանգը կը պակսի կամ կ'աւելնայ, նոյն համեմատութեամբ ալ հատուցումի խոստումն կ'աւելնայ և կը պակսի ։ Ասոր փոխադարձութեան մէջ այս երկու բաներուն նայելով կ'ըլլայ ։

Փոխադրութիւնը երկու տեսակ կ'ըլլայ ։ առանձ և ուրիշ ստացուածքի ։ Առաջին փոխադրութիւն ։ Ա ։ Փոխանակութեան պարտաւորած է իր ստացուածքին գործածութիւնը ։ և ուրիշին փոխանցումին համար.

յարմար և վայելուչ համաձայնութիւն պահել չափա-հանցել ։

Բ. Պարտական է փոխառութեան միջոցը չափաւոր ։ Փոխառութեան կանոններին ալ անկարող կատարելոց վրայ կ'երթան ։

Գ. Փոխառողը պարտական է իրաւացի հատուցում մը ընել՝ ինչպէս որ միւսը ըրաւ, և նոյն ալ պարգևելով է փոխառութեան միջոցը կամ կանխապաս՝ անվայելուչ և արտաքինուոր միջոցներ բանեցընելով ։

Դ. Աստուածային վաճառքին համար ալ փոխարէն կ'առնէ ոեւէ ։ Փոխառութեան վրայ տուած բանը դաշինքին մէջ չեղած վաստակներու մէջ ձգելու իրաւունք չունի ։ Ուստի՝ իրաւունք չունի վաճառքի և անիրաւ առևտրոյ մէջ գործածել տուած դրամը ։ Եթէ գործածէ, տոկոսն փոխառողներու գործածած կ'ըլլայ ։

Դրան երբեմն իր տէրը հարցնելու է չվարուելուներու համար, և իր գործքերուն մէջ նոյն ուշադրութիւնը գործածելու է ։

Ե. Փոխառուն պարտական է ըստ դաշնադրութեան ճիշդ ժամանակին հատուցանել ։ Եթէ կը պահանջուի որ ճիշդ խոստացած տարին հատուցանէ, և ճիշդ խոստացած ժամանակին վճարէ ։ Ապա թէ ոչ դաշինքը կ'աւրէ ։

Ճ. Յարմար անկարող իրեն եղած և թէ պարտական մը թէ ալ անկարող է ։ Բաղդաւորութեամբ վճարել չէ՞ հատուցանելու ։ Կրնայ չէ ։ Եթէ պարտքը վճարէ

նակ վճարելու միջոց մը ունենայ։ Կարելի է ըսել թէ ասիկայ պարտականը նեղել և բռնադատել է։ Բայց կը հարցնեմ թէ ասոր հակառակ սկզբունքն ալ պարտատէրոջը զրկանք ընել չէ՞. մէկ կողմի իրաւունքը միւս կողմի իրաւանց հաւասար ըլլալու չէ՞ն։

Փոխառութիւն, կամ ի վարձու տալ։

Ասոր սկզբունքներն ալ արդէն պատմածնուս նման են։

Ա. Փոխատուն պարտական է որքան որ կը հասկընայ՝ փոխառուին դիտաւորութեան յարմար բան տալ։ Այսինքն, եթէ փոխ առուած բանը ներքին կամ փոխառուին չգիտցած պակասութիւնը ունի նէ, իմացընելու պարտական է։

Եթէ ձի մը վարձու տամ օրը քառասուն մղոն ճամբորդելու համար, և գիտեմ որ իմ ձիս միայն երեսուն մղոն կրնայ երթալ, խաբէութիւն ըրած կ'ըլլամ։

Եթէ տուն մը վարձու տամ և գիտեմ թէ մօտերը վնասակար տեղ մը կայ կամ որ և իցէ պակասութիւն մը ունի, ու չեմ իմացըներ, խաբէութիւն է։ Որովհետև ստացուածքին արժէքին կորուստը իմս է, անոր համար իրաւունք չունիմ ան կորուստը ուրիշին հետ փոխադրելու։

Բ. Փոխառուն իրաւունք ունի որ փոխ առուած բանին գործածութեան վտանգին և անկատարութեան կամ յարգութեան պատճառաւ և անոնց

համեմատ վարձք առնէ, և այս ալ արդէն բա-ցատրուած սկզբանց վրայ կ'երթայ :

Գ. Փոխառուն պարտական է ուրիշին ստացուածքին վրայ այնպէս հոգ տանիլ որպէս թէ իւրն է, և դաշնադրութեան մէջ յիշուած վտանգներէն ուրիշ վտանգի մէջ չձգէ : Նաւ վերոյիշեալ սկզբունքին վրայ՝ վարձքը տալու պարտական է : Երկու կողմէն ալ իրաւունք չունին մէկզմէկ որսալ զանազան շարժառիթներով :

Դ. Փոխառուն պարտական է փոխ առած բանը սահմանուած ժամանակին և պայմանադրեալ կերպով հատուցանել :

Եթէ տուն մը վարձքով բռնեմ տարուան մը համար և անկէց ելլելէս առաջ անանկ մեռնեմ որ տանը վարձքին կէսը պէտք ըլլայ նորոգելու, մեծ խարէութիւն ըրած կ'ըլլամ : Ասիկայ բոլորը հատուցանել, և ետքը կէսը գողնալ է :

Այս հարկաւոր հարցումն կայ թէ՝ եթէ փոխառուին ձեռքը եղած ժամանակը ստացուածքին վնաս մը պատահելու ըլլայ նէ, վնասը ուր՝ կ'իյնայ. Այս բանը այս սկզբունքին վրայ կ'երթայ :

Ա. Եթէ ստացուածքը սահմանուած վտանգներուն մէջ գործածուած ժամանակը վնասուի, վնասը փոխատուին կ'իյնայ. Ինչու որ անանկ սեպելու է թէ՝ կանխատես եղաւ այն վտանգին, և անոր համար փոխարէն մը ընդունեց :

Բ. Եթէ սահմանուած վտանգներէն դուրս վնաս մը պատահի՝ պէտք է որ փոխառուն բա-

չէ վնասը ։ Եթէ ձի մը բազմահոգութեամբ նայուի, և երկու կողմանէ յանձնառու եղած վտանգի մը մէջ մեռնի, վնասը փոխատուին է . և եթէ անհոգ և անխնայ վարելովս մեռնի, իմ է վնասը ։ Նոյն պարտական է որ աղէկ ձի մը տայ, և ես ալ պարտական եմ որ օրինաւոր կերպով գործածեմ ։

Գ. Նոյն սկզբունքները կը պահուին եթէ անակնկալ շահ մը ելլէ ։ Եթէ այս շահը դաշինքին մէջ կայ նէ, փոխատուին է . և եթէ չկայ նէ, իրաւունք չունի անոր շահը ինքը առնելու ։

Եթէ երկիր մը բռնեմ, թէ՛ ցորենին գինը բարձրանայէն և թէ երկրագործութեան մէջ ունեցած վարպետութենէս եղած օգուտներուն իրաւունք ունիմ՝ առանց աւրիշ հատուցում մը ընելու ։

Բայց եթէ ածուխի հանք մը ելլէ, իրաւունք չունիմ անկէց գործածելու, ինչու որ այն միաքով չբռնեցի երկիրը ։

Փոխանակագրութիւն ։

Մինչ ենթակայ են ստացուածքները կորսուելու կամ հրդեհով կամ փոթորիկով, որ կ'ըսուի վտանգ ։

Երբոր մէկը միւսին համար ապահովագրութիւն կ'ընէ ։ դաշինք կ'ընէ որ այս ինչ գումար ստակի համար վտանգը իր վրան առնէ ։ Ինչպէս, իմ

տունս այրելու ենթակայ է . իմ դրացիներս կ'ըսէ թէ, եթէ տարին քսան տալէր տալու ըլլաս, տանը արժէքը կու տամ եթէ այրի: Եթէ Չինաստան կամ ուրիշ տեղ մը նաւ մը խրկելու ըլլամ, ապահովագրողին սակ կու տամ, և ան ալ դաշինք կ'ընէ որ եթէ նաւը վնասուի կամ կորսուի, նաւին արժէքը պիտի տայ:

Այս կ'ըսուի ապահովագրութիւն: § Մարդիկ որ կը միաբանին տուները և նաւերը ապահովագրելու, կ'ըսուին ապահովագրութեան ընկերութիւն: Իսկ ան որ ուրիշին ստացուածքը կ'ապահովագրէ, կ'ըսուի ապահովագրող:

Իսկ այս բանին մէջ կանոնը պարզ և յստակ է:

Ստացուածքը ապահովագրութեան տուողը պարտական է գիտցած ամէն պայմանները՝ որ դաշնագրերով վտանգին կը վերաբերի, ապահովագրողին խմացընել: Այսինքն, ստացուածքը՝ ո՛րքան որ տեղեակ է, ըսածին կամ ծանուցածին պէս ըլլայ. և վտանգներն ալ ըսած վտանգներէն աւելի կամ տարբեր պիտի չըլլայ:

Եթէ ուրիշ վտանգներու այս ստացուածքը, ապահովագրողը անպարտ է. և եթէ ստացուածքը կորսուի՝ արժէքը չհատուցաներ, միայն թէ ապահովագրութեան համար առած սակը ետ կու տայ: Եթէ վնասը դաշնագրերով պայմանով պատահի, ապահովագրողը պարտական է դաշնագրութեան խոստացածին պէս՝ ճիշդ և կատարեալ հատուցում մը ընել:

· Աշխարհագրութեան գրոյ վրայ շատ խօսք ընել հարկ չէ ։ Սահմանները և պարագաները անթիւ են, վասնորոյ ամէն վտանգի և ամէն պարագաներու համար երկու կողմէն յատուկ պայմանադրութիւններ ընելու են ։

Հարցմունք ։

1. Յանձնարկի ընելով ինչ բան կ'ուզես ։ Օրինակ մը տուր ։

2. Օրինակով ցուցուր թէ ինչ ըսել է գործակցութեան համար միաբանել ։ երկրորդ, վաճառի համար միաբանել ։

3. Գիտցուր թէ երկու տուն ունիս և մէկը միւսոյն բնակելու համար վարձու կու տաս ։ Միւսն ալ վառի դնելու համար ։ Որուն համար շատ վարձք կ'առնես ։ Ինչու ։

4. Գիտցուր թէ մարդ մը տանիդ շատ կարօտութիւն ունի ։ Ինչու համար ապահովանքը, երկարադամ նաեւ վարձք չես առներ ։

5. Հաւատաք չափերու համար ինչու օտարականներուն մէջ ըսէր հաստատութիւնը չեն, որ ատենները շահուն յարմարութեան ։

6. Գիտցուր թէ տուն մը չինելու գործի ունիս, բայց ինչ չափի կարելով ինչու տուն մը չեմ կրնար չինել այս ատենս ։

7. Ընկերական ատեններուն վճարելու խոստ-

մոմիքով. և եթէ հեռանայ այդ ձիւք մէջէն, հաստատարմութիւն է։

8. Եթէ մէկուն ստակ պարտական եմ, և օ- րէնքը չպարտաւորեր զիս զայն հատուցանեմ, ա- սու ամենայնիւ տալու պարտաւորի՞ն եմ թէ չէ։

9. Ըսենք թէ անանձկ կառք մը վարձու առի որ՝ ճամբան գիտի կորսուի, այս արդարութի՞ւն է։ Ինչո՞ւ։

10. Եթէ ձի մը բռնեմ ու անանձկ անհոգու- թեանը վարեմ ղամփկայ՝ որ մեռնի, այս արդա- րութի՞ւն է։ Ինչո՞ւ։

11. Մեղքէք այնչափ հոգ կը տանի՞ն փորձով բռնած սպասաւորքին վրայ՝ որչափ որ իրենց սա- տացուածքին վրայ կը տանին։ Արդարութիւն է. սակայն։

12. Ինչպէս մոռնել կրթալու հանցանք մը բռնել ու տալու մեզոն պատժել և մեռնի, մեղքը ո՞վ կը- քաշէ։

13. Ձի մը բռնել կառքի լծելու համար, ա- պա կը լծել կենդանին, և մեռնի նա, մեղքը ո՞վ կը քաշէ։

14. Եթէ տուն մը բռնեմ տարուան մը հա- մար, և տարին չլրացած մէկ նոր բոլոր մը վար- ուի՝ որ տանը արժէքը կրկնապատիկ բարձրանայ, ա- պատասխանե՞ն եմ աւելի վարձք տալու։

15. Ըսենք թէ մ՝ ... պատահած ... թեան գրես, ինչ ընելու ես։

16. Ըսենք թէ ... տանը ...

զինուորը ենթակայ է ու մինչեւ պարտականին, եւ երբոր ապահովութեան դրել կ'ուզես :

ԲԳ. Ապահովութեան դիւանը բոլոր ծեծ այրե- րուն հող չամբխանէ, հրաւէրներ է և խնչոն :

## ԳԼՈՒԽ Ե

Փոխադրութիւն, երկաթ ճանապարհը Կիլիկիոյ մէջ :

Հոս քննելու բաներնիս ապրանքաց փոխադրութեան և անձանց վրայ է :

Ասորոց շատ մեծ ազգային ծովեզերեայ աշխարհակալու- թիւնը կը հասնի. երկաթէ ճանապարհներ, երկաթէ այժմեան ձեռք առեւտրոյ գործոց մէջ փոխադրու- թիւնը այս է. մէկ կողմէն ապահովութեամբ ժամա- նակին; և միւս կողմէն ապահովութեան տալ : Նաւարկութիւն է նոյն կամ մեծ առնելու մա- խարէն մի պահանջէ, կամ միւս դաշինք ընկերու- թեան իւր պարտքը չկատարէ :

Ա. Տէրը պարտական է իւր փոխադրութեան առ- ժամ հասուցանել մի տեղ : Այսպէս այս հասու- ցումն ապրանքը սահմանելու մէջ շատ կը փո- փոխի, անոր համար երկու կողմէն ասպետաց պա- հանջք ըլլալու են :

Բայց բանին մէջ ինչպէս որ ուրիշ որ կերպ փո- խադրութեան կամ առեւտրոյ մէջ, երկու կողմէն ալ ապահովութեան մէկ գանձագին չափաւորութեամբ է.

անփոփոխ միջոցներով, երբոր տղաքներ կամ խօ-սելէն :

Տէրը ինչ որ դաշինք ըրաւ, տալու պարտական է ամբողջ, և ճիշդ ժամանակին : Խաբեղծ. աշխա-տաւորներուն վարձքը ուշացընելէն առաւել ա-նիրաւութիւն չկայ, ինչու որ օրէնքով առնելու միջոց չունին :

Այսպէս կ'ըսէ Սուրբ Գիրքը : Յակ. Ե. 4 : «Ահա ձեր արտերը հնձող բանուորներուն վարձքը՝ որ դուք պահեցիք, կ'աղաղակէ, ու հնձողներուն բողոքը զօրութեանց Տէրոջը ականջներուն հա-սաւ» :

Աս վերջապէս ամէն պարտական է որ դաշնա-դրութիւնով երաշխաւորուած պայմանաւորութիւն չպա-հանջէ ապօրինաւորապէս, և մարդկային առողջութեա-նը և բարոյական պատկառութիւններուն հոգ տանի : Անիրաւութիւն է մարդիկ իրենց ֆիզիկական կա-րողութենէն աւել աշխատցընելը, որով մաշւոր և կործանական յարատեւութեան միջոցներէն կը զրկուին : Նաև այն դիտելու է որ, երբոր աշ-խատ դաշինքներ կ'ըլլան, չափ անգամ ինչպէս աշ-խատցընողին անձին կամ աշխատողին ազատութե-նէ յառաջ կու գան : Ասանկ գիւղացի մէջ յան-ցանքը անոնց մէջ բաժնուելու է :

Բ. Ընդ հակառակն ստպատակ պարտական է աշխատողը իր պարտաւորութիւնը : Ա-նե արիւն օգտին հակառակ գործածելու դաշինք ըս-բած ժամանակը ծախսելու, անգործութեան հատուկ-,

ցութեամբ, կամ իր պարտքը չեղած որ և իցէ կերպով անցընենք, գողութեան չափ յանցանք կ՚ընէ :

Որքան որ խոհեմութիւն է աշխատաւորին իրաւանց վարձքը չհատուցանելը, այնքան խաբէութիւն է ստակ առնել չըրած բանին համար :

Եւ. Դարձեալ, որովհետև տէրը չէ թէ սպասաւորին մարմինը կ՚զբաղեցընէ, հապա միտքը և բանականութիւնը՝ անոր համար սպասաւորը պարտական է իր ամենէն աղէկ ջանքը ընել իր տէրոջը շահին յառաջադիմութեան համար : Եթէ այս հոգը չունենալով ստացուածքը վնասուի, սպասաւորը կրելու է վնասը : Լոկ արդարութեան նայելով դաշնադրութիւն ընելու սկզբունքները ասոնք են :

Սակայն Աւետարանին բարեսիրութիւնը ևս առաւել կը սորվեցընէ : Երկու կողմին ալ կը սորվեցընէ որ իրենց վիճակը մասնաւոր պատեհութիւն մը սեպեն իրարու բարի գործելու : Այս բանը կը յորդորէ տէրը, սպասաւորին վիճակը կրցածին չափ երջանիկ ընել՝ առանց դաշինքը նկատելու. և սպասաւորը կը պարտաւորէ իրեն յանձնուած պաշտօնին այնպէս հոգ տանիլ, որ դաշնադրութեան մէջ բառով չկրնար ծանուցուիլ : Ասանկով երկու կողմէն ալ շարունակ մարդասիրութիւն, և բարերարութիւն պիտի ըլլայ իրարու, որով երկու կողմին ալ

քաղցրական ողջախոհութեանը նպաստաւորութիւն մը կ'ըլլայ, և երջանկութիւններն աստիճանաւ յառաջ կ'երթայ:

Ամէն երկրի մէջ տէր և սպասաւոր բաժնուելուն անպիտան անհաճութիւն մը կը ցուցնեն մարդիկ: Մարդ մը ինչ աստիճանաւ որ ուրիշը վարձու կը բռնէ, այնքան տէր և իշխան է. և մէկը ինչ վիճակի մէջ որ ուրիշի ծառայութիւն կամ սպասաւորութիւն կ'ընէ, այնքան ծառայ կամ սպասաւոր է:

Աստի ամէն մարդ զանազան բաներու մէջ միանգամայն սպասաւոր և տէր է: Ուրեմն ինչո՞ւ այս յարաբերութիւնները ցուցնող բառերը ատելի պիտի ըլլան: Պատիւը և անպատուութիւնը ծառայ կամ տէր ըլլալը և չըլլալը չէ, հապա մէջը գտնուած վիճակին պարտականութիւնը հաւատարիմ կերպով 'ի գործ դնելն է:

Հարցմունք:

1. Ինչո՞ւ մարդ երբեմն սպասաւորի կը կարօտի:

2. Դաշինք ընելու ժամանակ ինչ սկզբունք պիտի բռնեն երկու կողմէն:

3. Աղքատի հետ ունեցած գործքերնուս հարուստի հետ ունեցածներնուս առաւել բազմահոգ ըլլալու ենք թէ անհոգ:

4. Գիտցուք թէ մարդ մը կ'աշխատցընէ վարձկան մը օրը տասն և ութը ժամ, վարձկանին ալ

համեստութեան ու սակաւապիտութիւնը, յանցանքն ու-
րանն են։

5. Մանուկը թէ բարեկամը մէկ որը վերջ փառք կ'ուզէ
խաղալ, սատակ մեռնի՝ վստահ անոնցմով ինքնակոչիւն
ունի։

6. Եթէ վարձքով առեղ մը կրկնես, և դուն
փողերըները կարճես ու խաղես, ամբողջութիւնն է։

7. Եթէ մտածելու կարգերուն գաղափարի ան-
ցընելու ինչ պիտի ըլլայ քու վարձքդ։

8. Եթէ ձեռքդ մը շինես ուրիշի մը, և ան-
հոգութեանց և զանցառութեանց պատճառի, վն-
նասը ո՞վ պիտի կրէ։

9. Գործակալներ դուրս գալով տեղակալներ մինչ-
նալով կոտրել ու պարտաւորիլ մի։

10. Ի՞նչ ըլլալը պիտի և պատասխան ըլլալը ան-
հրաժեշտութիւն է։

11. Ի՞նչ բանի կարելի համարումն ունենա-
լու երկու մարդոց վրայ։

## ԳԼՈՒԽ Դ.

### Մասնաւոր օրինաւորութեան։

Երբոր համայնք մը թէ ի՞նչ է մշակելիք մարդուն
օրինաւորութիւնը, մի նեղանայ, մտածելով կրնայ, ուն-

ցած կարծիքնիս կը զօրացնենք . այսինքն՝ կը մտա-ցը , հմտութեանցը , հանճարին , բարոյական սկզբ-բանցը որպիսութիւնը ։ Առաջնորդութիւնը խնայումները . հաւաք , կ՚ըսենք թէ տանիկ կամ ա-նանկ տաղանդ , կամ այնպէս սկզբունքներ կամ պահպանութիւններ կամ ազնուութիւններ ունի ։

Նոյն՝ յայտնի է որ բուն որպիսութիւնը մեծն ստացուածքէ յառաջ է ։ Մեր նախկին վիճակին եր-ջանկութեան աղբիւրն է , և այժմեան վիճակին եր-ջանկութեան համար ալ ունեցած [illegible] յու-սերնուս միակ հիմն է ։

Սատի բանականութիւնը մեզի կը տօրմեցնէ թէ՝ ամենէն մեծ ազատը որ մարդուն կրնանք ընել , անոր բարոյական որպիսութիւնը յառաջացնելն է . մա-ֆիզիկական կարողութիւններ . ինչ ամենէն մեծ վնա-ս որ կրնանք հասցընել մէկուն՝ անոր բարոյականը խանգարելն է . [illegible] ։

Փոխադարձութեան օրէնքը կ՚արգիլէ զմեզ՝ որ և իցէ պատճառաւ կամ որ և իցէ կերպով ուրի-շին թէ բարոյական և թէ մտաւոր որպիսութիւն-ները վնասել . ըսել է թէ զանիկայ չար ընելու չենք ։

Սուրբ Գրոց մէջ շատ ահարկու սպառնալիքներ կան անոնց դէմ՝ որ ուրիշը թուլքը կ՚ապականեն ։ « Ով որ այս պզտիկներուն [illegible] պզտի-կը զանց կ՚ընէ ու անանկ կը սորվեցընէ մարդոց , երկնքի արքայութեան մէջ [illegible] կոչ-ուի ։ [illegible]

բազորդ կը կոչուի, վասն զի Իսրայէլին մեղք գործել տուաւ։ Աստուած իւր ահարկու բար-կութիւնը Ռոբովամի վրայ թափեց. ինչու որ իւր չարութեամբը երկիրը ապականեց։ Տէր Յիսուսի փարիսեցւոց-տուած վէրքը այս էր. «Ին-չու որ դուք ծով ու ցամաք կը շրջիք նորա-հաւատ մը ընելու համար, և երբոր կ'ընէք, ձեզմէ տասը անգամ աւելի գեհենի որդի կ'ը-նէք»։

Մարդուս քարոզական ուղղափառութիւնը զանազան կերպով կրնանք վնասել։

Ա. Իրենց քարոզական սանձերը անկարգացը-նելով։ Կրօնական սկզբունքը մոլութեան դէմ ամենէն մեծ սանձն է։ Ան որ Քրիստոնէական սկզբունքներուն զօրութիւնը տկարացընելու բա-ներ կ'ընէ, կամ կրօնքին վրայ հարևանցի խօսելով, անտարբերութեամբ Սուրբ օրը չպա-հելով, Սուրբ Գիրքը կամ ուրիշ վարդապե-տութիւնները ծաղր ընելով, կամ ծնողաց դէմ անհնազանդութիւն գրգռելով, միշտ այս մեղաց տէրն է։

Բ. Մարդոց չար կիրքերը շարժելով։ Ան մարդն ալ այս մեղքը գործած կ'ըլլայ՝ որ վնա-սակար գիրքեր և անառակ պատկերներ կը հրա-տարակէ, կամ չար և պիղծ խօսակցութեամբ ու-րիշներուն միտքը չար խորհուրդներով կը լեց-նէ։ Նոյն մեղքը կ'ընէ այն որ ուրիշները կը նեղէ, անոնց բարկութիւնը կը գրգռէ, կամ

Digitized by Google

չարութեան կամ վրէժխնդրութեան կը թելադրէ. վասն զի այս՝ կերպով՝ ալ ուրիշները գէշ սովորութեան տէր և մոլի կ'ըլլանք։

Գ. Նոյն մեղքը գործելու ուրիշ կերպն ալ ան է որ՝ մարդոց չար ախորժակներուն կ'օգնենք։ Նոյն յանցանքին տէրն անոնք են, որ ոգեղէն ըմպելիքներ խմել կը սորվեցընեն կամ խմելու կը թելադրեն, կամ կը խմցունեն։ Յաւալի բան մըն է որ շատերը իրենց ապրուստ կը գտնեն՝ պատանիները չարութեան առաջնորդելով, և անանկ ամբարշտութիւններ մշակելով, որ վերջապէս անառակութեան և մոլութեան կը տանին։

Ուրեմն միշտ յիշելու ենք թէ, ոչ խօսք կամ գործք կամ վարք կամ գրութիւն, կամ զբօսանք անմեղ կրնայ ըլլալ, որուն բնական հակումը կամ ազդեցութիւնն է այլոց բարոյականը ապականել, այսինքն է՝ զանոնք չարացընել։

Հարցմունք.

1. Մարդուս որպիսութիւնը ըսելով ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

2. Ըսէք բարոյական որպիսութեան օգուտը ի՞նչ է, վնասը ի՞նչ է։

3. Ի՞նչ ներգործութիւն կրնանք ընել ուրիշին բարոյական որպիսութեանը, և ի՞նչ կերպով կրնանք ընել ...

Digitized by Google

4. Ի՞նչ ներգործութիւն ընել պարտական ենք ուրիշներուն բարոյական որպիսութեանը. օրինակ մը տուր։

5. Ուրիշներուն ըրած բաներնուս համար Աստուած մեզ պատասխանատու պիտի սեպէ՞։

6. Ըսենք թէ տղայ մը ուրիշը կը թելադրէ որ կիրակին չըռնէ, ի՞նչ մեղքի տէր կ՚ըլլայ։

7. Եթէ մէկը ուրիշին սորվեցընէ ծնողաց վըրայ անարգութեամբ խօսիլ, ի՞նչ մեղքի տէր կ՚ըլլայ։

8. Եթէ տղայ մը ուրիշ տղու մը յիշոցք ընել սորվեցընէ, ի՞նչ մեղք գործած կ՚ըլլայ։

9. Ըսենք թէ տղայ մը ուրիշը կը նեղէ և կը տանջէ բարկացընելու համար. ի՞նչ մեղք գործած կ՚ըլլայ։

10. Ըսենք թէ տղայ մը դինովցուցիր կատակի համար. ի՞նչ մեղք գործած կ՚ըլլայ։

11. Դիցուք թէ մէկը օրինակով կամ խօսակցութիւնով կ՚առաջնորդէ զուրիշը որ չարութիւն ընէ, ի՞նչ մեղք գործած կ՚ըլլայ։

12. Ի՞նչպէս գիտես թէ Աստուած անառակները սաստիկ պիտի պատժէ։

13. Եթէ գտնենք որ մեր ընկերները մեզ չարութեան կ՚առաջնորդեն, ի՞նչ ընելու ենք։

14. Մեր ամենէն չար թշնամիները որո՞նք են։

Digitized by Google

# ԳԼՈՒԽ Ե

## Համբաւ կամ Անուն ։

Նախընթաց գլխուն մէջ խօսեցանք մարդուս բարոյական ուղղութեանը վրայ ։ Մարդու մը բարոյական ուղղութիւնը որ կողմանէ ըլլայ նէ, բնականապէս անոր համեմատ համարում մը կը բերէ իրեն վրայ մարդոց մէջը ։ Ինչպէս՝ եթէ մարդ մը միշտ ճշմարիտ կը խօսի, մարդիկ պիտի համարեն թէ ճշմարտախօս է, այսինքն ճշմարտախօսութեան համբաւ կ'ունենայ . կամ եթէ միշտ արդար ըլլայ, մարդիկ անոր համեմատ համարում մը կ'ունենան . այսինքն արդարութեան համբաւ կ'առնէ, նոյնպէս ալ ուրիշ բաներու մէջ ։

Արդ՝ այս համարումը որ մէկը առած է, շատ յարգի և մեծագին ստացուածք ձեռք ձըգած է ։ Ամէն մարդու գործի մէջ յաջողութիւնը իր վրայ եղած համարումէն կախում ունի ։ Ո՞վ պիտի գործածէ անանկ մարդ մը, որ ստախօս և գող ճանչցուած է ։ Ուստի ուրիշին անունը կոտրելը, անոր ամենէն մեծ անիրաւութիւն ընել և անխուժելի վնաս մը հասցընել է ։ Ինչպէս որ ուրիշի դրամը յափշտակելու իրաւունք չունինք, անանկ ալ ուրիշին համբաւը կոտրելու իրաւունք չունինք ։ Մինչև

անգամ եթէ ունեցած Համբաւին արժանիք մը չէ, էր, Համբաւը կորսնցնելու [illegible] դժուարին է։ [illegible] անվիրաւոր [illegible] այս բանը մեծ [illegible] որ առա– [illegible] կը փնտռէ յաջողութիւնը, կամ [illegible] մը [illegible] խոստումներ՝ եթէ [illegible] չունենք։ [illegible] ալ [illegible] Համբաւը [illegible] ամենամեծ [illegible] եւ– զածէն առաւել ունենալ՝ եթէ [illegible] եւ [illegible] պարտքն մը չունենանք ընկերին։

Մեր բանին վրայ [illegible] այսպէս են. Մատթ. Է. 1–5. "Մի՛ դատէք, որ չդատուիք. [illegible] Եւ ինչո՞ւ քու եղբօրդ աչքին շիւղը կը տեսնես, ու քու աչքիդ մէջի գերանին չես նայիր":

Յակ. Դ. 11. "Մի՛ բամբասէք մէկզմէկ, եղբայրներ. ան որ իր եղբայրը կը բամբասէ, կամ իր եղբայրը կը դատէ, օրէնքը կը բամբասէ, ու օրէնքը կը դատէ. Հապա թէ որ օրէնքը դատես, ալ օրէնքը կատարող չես, հապա դատաւոր":

[illegible] Սուրբ գիրքը [illegible] ամենա– [illegible] մէջ [illegible] [illegible] մէջ [illegible] չարախօսութիւնը [illegible] [illegible] Չարախօսութեան [illegible] ինչու որ ստախօսութեան վրայ [illegible]

ուրիշէ առնել ։

Ա. Արգիլեալ ենք մարդոց չար գործքերը հրապարակելու առանց հարկաւոր պատճառի ։ Առանց հիմնաւոր պատճառի ըսած կ՚ըլլանք, երբոր անխտրաբար չար գործքերը կը հրապարակենք կամ կը պատմենք առանց բան մը և իրեն պատճառի կամ դատարկ հետաքրքրութենէ ընելու կամ խօսիլ սիրելու կամ նախանձութեան կամ չարութեան կամ վրէժխնդրութեան պատճառաւ ։

Բ. Արգիլեալ ենք մարդոց գործքէն ընդհանուր հետեւութիւններ հանել, որովհետեւ այս բան չար գործքերէն կ՚ելլէ ։ Մէկ կ՚ուզէ որ միայն մէկ գործքով մը դատուի ։ Մէկ կամ երկու գործքը բաւական չէ այս մարդը աղէկ է ըսել տալու. Քանզի որ գործք մը անխոհեմութեան փաստ չէ գործողին մտադրութեանը չարին ։ Այնպէս որ անխոհեմութիւն է մէկուն առածը հանել իբրև բոլոր առաքինութեան դէմ՝ առաքինութեան դէմ գործք մը կատարելը ։

Գ. Արգիլեալ ենք դատելու, այսինքն առանց բաւական պատճառի ուրիշին գործքերուն չար շարժառիթ տալու ։ Առանց բաւական պատճառի դատել, ինչ որ կան անկասկած գործքեր ունին անկանոնելի է բարի շարժառիթ մը հանել ։ Մինչև պահպանել այսպէս դիտաւորութեան մէջ ամէն է միայն գործքը պատուելի. ու երբ հարկաւոր է յայտնել, կ՚ըսենք որ մարդ ինքը խորհի շարժառիթին վրայ ։

Digitized by Google

Այս կանոնը կը սորվեցընէ մեզի նախ՝ անվայելուչ շարժառիթ մը չընծայել, ուր որ կարծիք կրնայ ըլլալ թէ գործքը ան մէկ շարժառիթէն յառաջ չեկած ըլլայ։ Երկրորդ՝ բայց սեփած գործք մը ըլլայ չար շարժառիթով եղած սեպելու չենք՝ թէ որ բաւական կամ յայտնի ապացոյց չունինք։

Այս բանին արդար եւ պատշաճ ըլլալը յայտնի կ՚ըլլայ երբոր բանը բուն մեզի դարձընենք։ Այն ուրիշ կանոն մը որով կ՚ուզենք որ գործքերնիս քննուին։

Գ. Իրաւունք չունինք ուրիշներուն համբաւ մը պակսեցընելու՝ խեղկատակութեամբ՝ ծաղրաբանութեամբ անուններ կանչելով, նախատական ածականներ տալով, կամ որ և իցէ միջոցով՝ որով անոնց նախատինք կու գայ։ Արդարացի չէ այսպէս ընելով մէկու մը ընել՝ չեմ ուզեր կոր ընել։ Գիտենք որ վնաս կ՚ընէ; և այս բաւական է մեզ յանցաւոր ընելու։ Օրէնքին ալ, պատուիրաններին ալ շատ տարբեր պիտի խօսին երբոր Սուրբ Գրոց բառերը յիշենք։ Մատ. ԺԲ. 37։ "Ինչու որ քու խօսքերէդ պիտի արդարանաս, և քու խօսքերէդ պիտի դատապարտուիս"։

Ուղէկ ըսաւ Հայրապետս մը թէ բաւ. Համբերութեամբ մօտիկ քննելու չենք, և բնաւ կրնալու չենք անանկ բաներուն, որ կ՚Աստուած անպատճառ կ՚ընեն, մեր բայց կը խանգարեն կամ մեր ընկերը կը վնասեն։

Հիմա փորձենք թէ որ պարագաներուն մէջ վնա-սակար ճշմարտութիւններ խօսելու արգիլեալ չենք։ Ասոնք են.

Ա. Հասարակաց արդարութեանը պաշտպա-նելու և յանցաւորները հալածելու համար. Ան որ ընկե-րութեան մէջ եղած յանցանքը կը ծածկէ, ին-քն ալ հաղորդ կ՚ըլլայ անոր յանցանքին։ Վասնզի դիպուածի մէջ նշմարանքն ենք պահելու քաղա-քական պաշտօնատարին իմացընել որ յանցաւո-րը քննուի ու պատժուի։

Բ. Ընկերները պաշտպանելու համար։

Երբոր գիտեմ թէ այս մարդը ան մարդուն վնաս մը պիտի հասցընէ, և եթէ վնասուելու մարդուն իմացընելովս վնասէ կ՚ազատի, պարտա-կանութիւնս է որ իմացընեմ։ Բայց միայն այս կերպով, թէ ինչ որ գիտեմ զայն հաստատեմ՝ և միայն այն, և ան ալ անմեղը պաշտպանելու միտքով։

Գ. Իրեն յանցաւորին օգտին համար։

Երբոր ուրիշին շատ գործքերը գիտենք, և ուրիշ մէկը կայ որ չգիտեր այս բաները, ինչպէս՝ ծնողք մը կամ խնամակալ մը, որ եթէ գիտնան նէ, կամ իշխանութեամբ կամ խրատով կ՚ար-գիլեն այն չար գործքերը, պարտական ենք հար-կաւոր եղած ծանուցումները տալ անոնց։ Աս-կէ կ՚երեւի թէ մեծ անարդարութիւն ընել է ա-տիկա։ Կը անփութութեան մէջ, որ ատանց անոր շատ տղայք կ՚ապականին կոր։ Ծնողք մը

չար շնորհակալ մ՚ըլլայ այն պարտականութեանցը աշխա-
տողներուն՝ օգտակար գործերը կ'ընեն, կ'ընծայընէ։

Դ. Ընկերական պարտաւորութիւն ունինք որ, պէտք ընկերներուն չար գործերը հրապարակենք. բայց պարտականութիւն ալ ունինք որ անոնց հետ ան- մեղներու պէս վարուինք։ Եթէ Աստուծոյ նախախ- նամութիւնը այս անգլեկութիւնը մեզի տուած, օրի- նաւոր է զանիկայ մեզի համար գործածել, կրնանք և պարտական ենք չար ընկերէ փախչիլ, իր յան- ցանքները միայն մենք գիտնալով։

Հարցմունք։

1. Բարոյական որպիսութեան և համբաւոյն մէջ եղած տարբերութիւնը ի՞նչ է։ Օրինակ մը տուր։

2. Օրինակ մը տուր, բարի համբաւին յարգը և վատ համբաւին վնասը ցուցընելու համար։

3. Ինչո՞ւ մարդուս համբաւը ինչպէս իր ստաց- ուածքը՝ իրենն է։

4. Ինչո՞ւ երկու ընկեր մէկ տեղ նստելու և ուրիշներուն վրայ գիտցած չարութիւններուն վը- րայ խօսելու չեն։

5. Եթէ անգամ մը մէկը բարկացած տես- նեմ, իրաւունք ունի՞մ մակաբերել թէ միշտ բար- կացող է։

6. Իրաւունք ունիմ հրատարակել թէ զանիկայ բարկացող է, և իրաւունք ունիմ, անոր աղէկ յատկութիւնները ծածկելու՝ թողլով, որ բար- կացող է։

7. Եթէ մէկը տառապեալ ըլլայ, իրաւունք

ունիմ պարծանքի համար կ'ընեմ կոր ըսելու ։

8. Ըսենք թէ մէկը ինծի ուղղութեան ընկեր-ջուզեր, կրնա՞նք ունիմ առաջ է ըսելու ։

9. Ի՞նչ վնաս կ'ընէ մէկը ծառը ընկերին և անոր նախատական անուններ կանչելէն՝ թէ ներ-կայ եղեր է թէ հեռու ։

10. Ըսենք թէ գիտենք որ մէկը ձի մը գողցեր, տէրոջը իմացընելու պարտակա՞ն ենք ։

11. Եթէ գիտնամ որ մէկը ընկերութեան եւ-բեւելի օրէնքին մէկը կը կոտրէ, պարտակա՞ն եմ ծածուկ պահել ։

12. Եթէ ըսելու պարտական ըլլամ, որո՞ւն ը-սել պէտք է ։

13. Դիցուք թէ անիրաւ մարդ մը բարեկամիս մէկը խաբել կ'ուզէ, իմ պարտականութիւնս ի՞նչ է ։

14. Ըսենք թէ բարեկամիս ըսի, անձէն մար-դու ըսելու պարտակա՞ն եմ ։

15. Զրպարտութենէն ի՞նչ տարբերութիւն ունի ասանկ բան մը ։

16. Եթէ տղայ մը կամ ժիշոցք ընէ կամ սուտ խօսի կամ գողութիւն ընէ կամ գէշ խօսքեր գոր-ծածէ, ծնողացը իմացընեմ նէ զրպարտութիւն ըրած կ'ըլլամ ։

17. Վայելո՞ւչ է ուրիշներուն հրապարակել ։

18. Եթէ ուրիշներուն չար գործքերը ծանու-ցանենք, ի՞նչ շարժառիթով ընելու ենք, որ մեր գործը անմեղ ըլլայ ։

19. Ըսենք թէ գիտենք, որ այս մարդը չար է, թէպէտեւ անոր վըրայ պիտի չխօսինք, ապիրշ բան մը ընելու ենք։

## ԳԼՈՒԽ Զ.

### Ճշմարտախօսութիւն։

Ճշմարտախօսութիւնը ճշմարիտը խօսելն է նոյն դիտաւորութիւնով։

Ճշմարտախօսութիւնը անցեալ կամ ներկայ ժամանակի կը վերաբերի, ինչպէս կը հաստատեմ թէ երէկ անձրեւեց կամ հիմա կանձրեւէ կոր։ Ապառնի ժամանակին ալ կը վերաբերի, ինչպէս՝ երբոր կը խոստանամ թէ մէկուն այսչափ դրամ պիտի տամ։

Երբոր մէկ խօսքի մը բացայայտ յանցանքը կամ անմեղութիւնը քննենք, միշտ խօսողին դիտաւորութիւնը նայելու ենք։

Եթէ մէկը իրօք ճշմարիտը ըսել կ'ուզէ, առանց խօսուածներուն յանցանքէն ազատ է թէպէտեւ սխալմունքի մէջ իյնայ։

Եթէ իր միտքը խաբել է, յանցաւոր է, թէեւ պէտք կրնայ ըլլալ որ իր խօսքը ճշմարիտ ելլէ։ Սակայն ճշմարտախօսութիւնը երկու կը բաժանի. Ա. պատմականութիւն, Բ. խոստմունք և դաշինք։

Digitized by Google

## ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

### Օրէնք :

Ճշմարտախօսութեան օրէնքը այս բանին մէջ կը պահանջէ թէ՝ երբոր բան մը զրուցենք՝ դիմացինին ալ ճիշդ մեր միտքին գաղափարը տանք. ուրիշ խօսքով՝ ծանուցանենք ճիշդ մեր հաւատացածը :

Այս բանին վրայօք Սուրբ Գրքին խօսքերը պայծառ են : Առակ. ԺԳ. 13 : "Քու լեզուդ չարութենէ պահէ, ու շրթունքներդ նենգութիւն խօսելէն" :

Յովհ. Ը. 44 : "Դուք ձեր հօրմէն Սատանայէն էք, ու ձեր հօրը ցանկութիւնները կ'ուզէք ընել. անիկայ սկիզբէն ի վեր մարդասպան էր, և ճըշմարտութեան մէջ չկեցաւ, ինչու որ անոր ներսի դին ճշմարտութիւն չկայ. երբոր անիկայ ստութիւն խօսի, իրեններէն կը խօսի. քանզի անիկայ ստախօս է և անոր հայրը" :

Յայտ. ԻԱ. 8. 27 : "Իսկ երկչոտներուն [illegible] ... ստախօսներուն [illegible] : Նաև օրինակ Անանիայի [illegible] ... Գեհեզիին [illegible] Դ Թագ. Ե : 20—27 և Անանիայի ու Սափիրային [illegible] :

Ճշմարտախօսութեան օրէնքը կ'արգելէ [illegible]

ըլլալը գիտցած բաներնուս, փոխ, իբրև ճշմարիտ խօսիլը: Այսպէս մ'ըլլայ երբոր որ և իցէ պարա-գաներուն մէջ խօսելու դիտաւորութեամբ կը խօ-սինք.

Երկրորդ՝ ճշմարիտ ըլլալը չգիտցած բանին վը-րայ իբրև ճշմարիտ խօսիլը: Երբոր խօսք մը իբրև ճշմարիտ կը խօսինք, և սակայն չենք գիտեր թէ ճշմարիտ է, մեր գիտցածին պէս զրուցած չենք ըլլար, որ է ստախօսութիւն.

Օրինակի պատճառաւ մէկն է ըսել թէ սուտ ըլլալը չէի գիտեր: Բայց թէ որ բոլոր գիտցածդ այնչափ էր, պէտք էր անիկայ իմացու-նէիր ու հակառակ գաղափար չհաղորդէիր դիմա-ցինիդ: Ուրեմն ըսես թէ ճշմարիտ ըլլալը չգիտցած բաներնուն վրայ բնաւ պէտք չխօսի՞նք. բնաւ կար-ծիք պէտք չտա՞նք: Անտարակոյս՝ պէտք խօսինք, բայց ան ատեն իբրև կարծիք պէտք խօսինք, ու չէ թէ իբրև ճշմարիտ:

Երրորդ՝ ճշմարտութիւնը անանկ կերպով մը կամ այնպէս պարագաներով յայտնել կամ զրու-ցել՝ որով ուրիշին սխալ խորհուրդ մը կ'իմացը-նենք: Անիկայ զանազան կերպով կրնանք ընել: Ա. Պարագաներէն ոմանք չափազանցելով: Բ. Պարագաներէն ոմանք պակսեցնելով: Գ. Պա-րագաներէն ոմանք չափազանցելով և ոմանք պակ-սեցնելով: Գ. Բանը եղածին պէս զրուցելով, բայց անանկ ձևով որ ունկնդիրը ուղիղը չհաս-կընայ, ու սխալ կարծիք ունենայ: Այնքան

թէ պարոն Ա.ը պարոն Ն.Բ-ի սենեակը մտաւ և դուրս ելածին պէս Ն.ը նայեցաւ որ ժամացոյցը սենեակէն գողցեր են, ես բնականապէս անանկ կարծիք մը կու տամ թէ Ա.ը գող էր։ Եթէ ափկայ սուտ կարծիք մը տալու դիտաւորութեամբ զրուցեմ, ստախօսութեան յանցաւոր եմ, թէպէտև ուրիշ բան մը չզրուցեցի, այլ միայն եղած դիպուածը զրուցեցի։ Ե. Արտաքին ստութիւնը դիտմամբ ուրիշին սուտ խորհուրդ տալն է, եթէ խօսքերու կամ բառերու տեղ ձայնի եղանակներով, նայուածքով կամ մարմնոյ շարժմունքով ուրիշին սուտ կարծիք տանք նէ, ստախօսութիւն է։

Եթէ ճամբորդ մը ինծի հարցնէ թէ այս ինչ քաղաքը ո՞ր կողմէն կ'երթան, և ես ալ մատովս սխալ ճամբայ մը ցուցնեմ, իբրև խօսքով եղած ստախօսութիւն է։ Զ. Այս օրէնքը մեր առ մարդիկ ունեցած յարաբերութեամբ եղած կենակցութեան կը վերաբերի։ Կ'արգիլէ ծնողքը իրենց զաւակացը սուտ խօսելէն, ուսուցիչները իրենց աշակերտներուն, և աշակերտները՝ իրենց ուսուցիչներուն։ Մեծը՝ պզտիկին, պզտիկը՝ մեծին՝ և իրարու. գնողը՝ ծախողին և ծախողը՝ գնողին. ուրէնսդիրները՝ իր կողմին եղողներուն և հակառակորդներուն կողմին. մէկ խօսքով՝ պարտականութիւնը ընդհանուր է, և մարդ մէկ դի չկրնար ձգել թէ բնական և թէ օրինօք յարաբերութեանց մէջ. որ մարդիկ մէկզմէկու ունին։

Մէկ ընկերին ճշմարիտը իմանալու իրաւունքը

Digitized by Google

ճանչնալը պատճառ է որ բանը չհասկընանք, բայց պատճառ չէ որ սուտ խօսինք ։

Եթէ մէկը անիրաւ պահանջմունք մը կ'ընէ մեզմէ, իրաւունք ունինք խնդիրքը չկատարելու, բայց զինքը խաբելու բնաւ իրաւունք և պատճառ չունինք ։

Ճշմարտութեան քաջ նկատումը ունենալու սովորութեան հարկաւորութիւնը անճառելի է. Ասոր՝ կատակի մէջ, զբօսանքի համար, և զրոյցքին զօրութիւն տալու համար դիպուածները չափազանցելու համար սուտ խօսելէն շատ գէշութիւն կ'ըլլէ ։ Ան որ կատակի մէջ սուտ կը խօսի, շատ ուրիշ ժամանակն ալ պիտի խօսի, և վերջապէս սովորութեամբ ստախօս կ'ըլլայ ։ Ամէն մարդ ամէնէն չնչին քաներու մէջ անգամ թող ճիշդ և անվրէպ ճշմարտախօսութիւն պահէ, և շատ պիտի իմանայ որ ուրիշ ո՛ և իցէ առաքինութեան մշակութիւնը անկէ աւելի իշխանութիւն կամ ազդեցութիւն չկրնար ունենալ թէ իր անձին վրայ և թէ ուրիշներուն գործքերուն վրայ ։

Եթէ այս այսպէս է, որչափ չարութիւն է ուրիշներուն ստախօսութիւն սորվեցընելը ։ Ծնողք և մանկավարժները ( [illegible] ) երբեմն ժամանակաւոր և չնչին բաներու համար առասպել զրոյցներով կը վախցընեն ։ Ասանք ալ տղոց կամ աշակերտաց կը պատուիրեն թէ՛ ստութեամբ եկողներուն ըսէ որ տունը չեն, քանի որ տունը

նստած էին. Հրէշտակներ ու փառաւորեալներ մար-
սաւորաց կը պատուէին որ առևտրոյ մէջ տաս-
խային։ Սանկ անձինք Սատանայ ինչպէս պա-
տարկաններ պէտք, ու Քրիստոնէութեան համար, որ
կը հաղցնեն իրենց խնամքին յանձնուածներ-
րուն։ Սանկ անձինք ինչպէս կրնան վստահ
ըլլալ Թէ անոնք՝ որոնց բուն իրենք գիտմամբ
ստախօսութեան կը վարժեցունեն, զիրենք ալ պիտի
չխաբեն։

Հարցմունք։

1. Ճշմարիտ խօսելու է ըսելով ինչ ըսել կ'ուզես. օրինակ մը տուր։

2. Օրինակ մը տուր որ մէկը ճշմարիտը չը-խօսիր, ու պակասին ստախօս չսեպուիր։

3. Օրինակ մը տուր որ մէկը ճշմարիտը կը խօսի, ու ստախօս է։

4. Ճշմարտախօսութիւնը ինչու զրոյցէ և խոստմանէ կը բաժնի։

5. Երբոր բան մը կը զրուցենք, ինչպէս գիտենք Թէ ստախօսութեան յանցաւոր չենք։

6. Պետրոսին օրինակը կրկնէ։

7. Անանիային և Սափիրային գիպուածները զրուցէ։

8. Ասոնցմէ ինչ կը սորվինք։

9. Գիտնալով կրնա՞նք խաբել ուրիշը՝ առանց ստախօսութեան յանցաւոր ըլլալու։

10. Ճշմարիտ ըլլալը չգիտցած բաներնիս զրուցելը ինչո՞ւ ստախօսութիւն է ։

11. Զափազանցութիւնով եղած ստութեան օրինակ մը տուր ։

12. Պակսեցընելով եղած ստութեան օրինակ մը տուր ։

13. Երկուքը մէկէն եղած ստութեան օրինակ մը տուր ։

14. Օրինակ տուր մէյմը եղածին պէս զրուցուած բան մը, բայց անանկ ձեւով մը, որ ստա խորհուրդ ունենայ մտիկ ընողը ։

15. Առանց խօսքի եղած ստութեան օրինակ մը տուր ։

16. Ի՞նչ է որ քանի մը աշակերտներ վարժապետը խաբել միաբանին, մինչեւ չափը որքան, որ եթէ վարժապետը աշակերտները խաբէ ։

17. Ընկերները կը քննե՞ն մարդ ստու խօսելու սովորութիւն ունենալուն համար ։

18. Պատմէ մէջ տուն խօսքը [illegible]

19. Դնենք թէ մէկը քեզի կը հրամայէ որ սուտ մը խօսիս ; ընելու պարտաւո՞ր ես ։

20. Դնենք թէ մէկը կը հրամայէ որ մէկ մը խաբես, եւ դուն ալ հնազանդիս, ասիկա հրամանն Դատաստանին առջեւ քեզի կ'արդարացընէ՞ ։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Բ

### Խոստմունք և պայմանք :

Ա. Խոստումներ : Խոստումները մեր գիտակցութեամբ ցոյցն է անանկ կերպով մը, որ կամաւ ուրիշին անձնկալութիւն կու տանք : Ճշմարտախօսութեան օրէնքը կը պահանջէ որ մեր գիտակցութիւնը միշտ եղածին պէս իմացնենք : և ինչպէս որ՝ որ և իցէ բանի համար սուտ խօսելու ազատութիւն չունինք, անանկ ալ այս բանին մէջ :

Մեր գիտակցութիւնը պէտք է յայտնենք ուրիշին անձնկալութիւն տալէն առաջ պէտք է որ կատարենք : Ասիկա խօսքով խոստացող պարտական է իր խոստումները կատարելու անանկ կերպով, որ գիտէ թէ խոստմանը ընդունողը հասկցաւ : Պատիկը պարտական ենք կամքով ուրիշին տուած անձնկալութիւննիս կատարելու : Այսպէս խոստումները ոչ խոստացողին իմացածին պէս է, ... որ ընդունողն ուրիշ բանի ըրի, և ... ուրիշ ըլլալը. ոչ ալ խոստումներ ընդունողին հասկցածին պէս է, վասն զի մարդոց անձնկալութեանը սահման չկայ : Այլ պարտականութիւնը ինչպէս որ ըրի, կամաւ ուրիշին տուած անձնկալութիւնը կատարել է :

Սուտ խոստման մէջ ալ, ինչպէս որ խօսքով,

ամենքին ալ գոհելով, շողոքորթելով եւ գեղեցիկ կը խոստանանք ։ Ճշդիւ մէջ թէ որ մէկը նշանացի խօսք, ըսելով խօսածի պէս է, ու պարտական է խոստմունքը կատարել ։

Յարմար կը սեպենք որ հոս անդր քանի մը կերպ յիշենք, որոնց մէջ խոստմունքները չեն պարտաւորեր ։

1. Երբոր խոստմունքին կատարումը անկարելի է ։ Մեր կարողութիւններէն բոլորովին վեր եղած խոստմունքներնիս կատարելու պարտական չենք ։ Բայց թէ որ այս անկարելութիւնը առաջուց գիտենք, խաբերայ եւ ստախօս ենք, եւ պարտական ենք մեր խոստմունքը չկատարելէն եղած վնասը հատուցանելու ։

2. Երբոր կատարումը ապօրինաւոր է ։ Պարտական չենք հանգամանօք պարտականութեամբ արգիլուած բանը կատարելու ։ Բայց թէ որ դեռ խոստմունք չըրած ապօրինաւոր ըլլալը գիտենք կամ կրնանք գիտնալ, եւ խոստմունք ընդունողը չգիտեր, խաբէութիւն կ՚ընենք եւ պարտական ենք որ խոստմունքը ընդունողին վնասը քաշենք ։ Իսկ թէ որ գործքին ապօրինաւոր ըլլալը գիտէ, այն պարտականութեան տակ չենք ։

Եթէ ջանանք քննել ուրիշի հետ յանցանակցութիւն ընելու, պարտական եմ իմ խոստմունքս եղծանել ․ բայց խոստմամբ պարտական չեմ որ այն մեղքին շահերուն տանիլը անոր վճարեմ ։

3. Խոստմունքը ընդունողը երբոր եղած

մտածելու թիւնը [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] պարտաւորած [illegible]
Եթէ Պ. Մ. Ն.ին ըսէ թէ, Պ. Ն.ին մը [illegible]
[illegible], մինչ չունենալով [illegible] Ն.ը իմացընէ այնը, և
եթէ Ն.ը [illegible] ըսէ [illegible] Մ.ին [illegible]
ման, Մ.ը պարտաւորած չէ ձեռնտուլ:

Եթէ Մ.ը Ն.էն խնդրէ որ իմացընէ Պ.ին, Մ.ը
ան ատենը պարտաւորած է որպէսզի իր բերանովը
ըսած է:

Դ. Խոստմունքը շարադրութեան, երբոր խոստ-
մունքին պատճառը [illegible] սուտ ըլլէ: Եթէ
մուրացկանի մը իր վիճակին պատմութիւնը ստուգ
ենթադրելով տալ խոստանամ, և թէ որ իմանամ
որ պատմութիւնը սուտ է, պարտաւոր չեմ խոստ-
մունքս կատարելու:

- Կանոն են գլխաւոր կէտերը որոնց մէջ խոստ-
մունքը շարադրութեան: Խոստմունքը կատարելէն
ետքը անյարմարութիւնները չկատարելու պատճառ
չեն: Ուստի խոստմունք ընելու շատ զգոյշ ըլլա-
լու ենք, և բնաւ խոստմունք ընելու չենք առանց
բաւական խորհելու: Իրաւ ընդհանրապէս անոնք որ
շատ դիւրին են խոստմունք ընելու, քիչ են խոստ-
մունքը կատարելու շատ ճիշդ [illegible]:

Բ. [illegible] Պարտքերը [illegible] խոստ-
մունք է [illegible] պարտաւորեալ [illegible] ոչ
միայն բանը ընել, [illegible] որ [illegible] իմացընե-
ալ այն ինչ [illegible] Պարտքերը [illegible]
րը, [illegible] պարտաւորութիւն [illegible], և

բացատրութեան կերպերը նոյն են խառնման մէջ եղածներուն հետ. տարբերութիւնը միայն այս է թէ, ասոր մէջ մէկ մասնաւոր դաշինք մը խառնուած է, որով երկու կողմին պարտականութիւնները սահմանուած և որոշուած են։ Ասոր դաշինքը ըլլալէն ետքը՝ քանի որ մէկ կողմը կը կատարէ իր պարտքը, միւս կողմն ալ պարտական է կատարելու։ Բայց թէ որ մէկ կողմը կը դադարի՝ միւս կողմն ալ ազատ է, դաշինքին հարկաւոր պայմանը պակսելուն համար։ Այս մանաւանդ ան կողմը որ կը դադրի իր դաշինքը կատարելէն, պէտք է որ իր դադարելովը եղած վնասները քաշէ։

Այս ընդհանուր կանոն մըն է։ Սակայն մէկ բացառութիւն մը կայ՝ որ յիշելու արժանի է։ Այն դաշինքներ՝ որոնց պայմանները Աստուծմէ սահմանեալ է. ինչպէս են ամուսնութեան և քաղաքական ընկերութեան դաշինքները։ Ասոնց մէջ մէկ կողմին զանցառութեամբը միւսը ազատ չէ, եթէ Աստուծոյ ցուցըցած պատճառները չպատահին։ Այս ճշմարտախօսութեան եղած պարտականութիւնը՝ թէ՛ անհատից մէջ և ընկերութեանց մէջ նոյն է։ Ընկերութիւնը և անհատները նոյն պարտականութիւնը ունին իրենց խոստմունքը կատարելու։ Քաղաքականացեալ ժողովուրդ մը իր դաշնադրութեամբը ուրիշ քաղաքականացեալ ժողովուրդի մը և անկիրթ ժողովուրդի մը հաւատարմութեան պարտական է. ինչ-

այնպէս որ անհնարհատ, անոնց մէջ յօգուտն պիտի հասնի մէջ պարա-
պական են դիւրինքին պէտք ըսել :

— Մէկն ալ ըսէ՝ ըմբռնելու ինչ պատրաստութիւն տալ ծանծաղութեամբ ըլլայ կամ ինչ իշխանութեամբ ըլլայ թող ըլլայ, ինչպէս որ ամենայն և չար է, անանկ ալ վատ և նախատելի է :

## Հարցմունք :

1. Խոստմունքի օրինակ մը տուր և բացատրէ թէ ի՞նչ կը պարտաւորէ :

2. Խոստմունքը կատարելու պարտական ենք ըսելով ի՞նչ կ'իմանաս :

3. Զօրապետ մը քաղաք մը պաշարելով խոստացաւ որ եթէ անձնատուր ըլլան արիւն պիտի չթափէ : Անոնք ալ անձնատուր եղան, և զօրապետը զանոնք բոլորը ողջ ողջ թողուց . իր խոստմունքը պահե՞ց : Ինչո՞ւ :

4. Հերովդէս Հերովդիայի աղջկանը խոստացաւ որ ինչ որ ուզէ նէ տայ, իր խոստմունքո՞վ պարտական էր Յովհաննէս Մկրտչին գլուխը տալ : Ինչո՞ւ :

5. Ըսենք թէ ոսկի մը, որ ուրիշի զմեզ ունէր է, հարցունեմ թէ արդեօք տա՞ս թէ չէ . և անիկայ իր գլուխը չէ ըսեր նէ, ո՞ւր է . Ինչո՞ւ :

6. Դիցուք թէ մէկը անարժանութիւն երդմնախօսք տայ . ժամանակը չհասած դժկամութեամբ

ոտքը կտրի, չերթալուն համար ստախօս կ'ըլլայ ։ Ինչո՞ւ ։

7. Գիտցուք թէ Հերովդէս իրօք Յովհաննէս մկրտչին գլուխը տալու խօսք տայ. պարտակա՞ն է խոստմունքը կատարելու ։

8. Գիտցուք թէ քանի մը անձինք միացան ապօրինաւոր բան մը ընելու՝ միաբանելնին վրենք կը պարտաւորի՞ն գործը կատարելու ։ Ինչո՞ւ ։

9. Եթէ մէկը քեզի առանց հօրդ գիտնալուն ըսէ թէ հայրդ ոսկի մը պիտի տայ քեզի, հայրդ պարտակա՞ն է տալու ։

10. Եթէ բժիշկ մը խօսք տայ որ հիւանդին երթայ, խոստմունքէն ազատ պիտի ըլլա՞յ փոթորիկի կամ բարեկամներէ հրաւիրեալ ըլլալուն պատճառաւ ։

11. Որո՞նք շատ կը կտրեն իրենց խոստմունքը ։

12. Դաշինքի օրինակ մը տուր ։

13. Գիտցուք թէ քեզի խօսք կու տամ որ վաղը ժամը վեցին կառքով կը պտըտցընեմ եթէ պատրաստ ըլլաս, պարտակա՞ն եմ խոստմունքս կատարելու՝ եթէ այն ժամանակը քառորդ մը անցնելէն ետքը պատրաստ ըլլաս ։

14. Ըսենք թէ Տէրութիւնը Անգղիացւոց հետ և Պարսկաց հետ դաշնագրութիւն կ'ընէ, ո՞ր դաշինքը կատարելու առաւել պարտական է ։

15. Գիտցուք թէ երկու դաշինք ըրի, մէկը իմ դրացինիս հետ և միւսն ալ Տէրութեան հետ. ո՞րը աւելի պարտաւորիչ է ։

Digitized by Google

# ԳԼՈՒԽ Է։

## Պարտք և իրաւունք ծնողաց։

Ծնողաց յարաբերութեանց նպատակը դիւրաւ կը հասկցուի քանի մը յայտնի բաներէ։

Ա. Տղան աշխարհը կու գայ բոլորովին անպատրաստ իր պարտականութեանցը համար, զորս ապագայ կենացը մէջ պիտի կատարէ։ Քանի մը տարիէն ինքզինքը հոգալու պարտական պիտի ըլլայ, վասնորոյ մարմնական զօրութիւն պէտք է. բայց ինքը բոլորովին տկար է։ Անանկ պարգևներ կը վայելէ, որոնք ձեռք ձգելու համար շատ խելք և միտք հարկաւոր է. բայց ինքը հիմա բոլորովին տգէտ է։ Շատ փորձութիւններ զինքը պիտի պաշարեն, որոնց դէմ դնելու համար բարոյական կրթութիւն պէտք է, բայց իր բարոյական կարողութիւնները դեռ երևան ելած չեն և սկզբունքները դեռ անկազմ և անձև են։ Անոնք բոլորը մէկ օրինակով բացատրելու համար, արհեստ մը կամ պաշտօն մը առ և խորհէ թէ մէկ ամսուան կամ մէկ տարեկան մանուկ մը ինչպէս կրնայ այն արհեստին ձեռօքը ինքզինք հոգալ և ապրիլ։

Ուրեմն յայտնի է թէ մանուկը մանկութեան ժամանակ՝ օգնութեան և մօրը մշակութեան կը

կարօտի, որով ապագայ կեանքին պարտականութեանցը պատրաստ կ'ըլլայ։ Մենքնիս այս պաշտպանութիւնը և օգնութիւնը վայելեցինք, եթէ ոչ՝ ողջ չէինք մնար։ Ասան որոյ մերն ալ պարտքն է մեզմէ ետքը եկողներուն նոյն հոգը տանիլ։

Արդ՝ ծնողաց և զաւակի վիճակը այս է. ծնողքը ունի զօրութիւն, իմաստութիւն, փորձառութիւն և զանոնք տղին բարեկեցութեան, մանաւանդ՝ դաստիարակութեան համար 'ի գործ դնելու բնաւորութիւն և յօժարութիւն. և տղան է տկար, տգէտ, անփորձ. և բնութիւնն ալ այնպէս կարգադրեր է՝ որ ծնողաց կարգադրութեանը ապաւինի և վստահի։ Աստի ծնողաց բոլոր պարտականութիւնները մինակ դաստիարակութիւն բառին տակը կ'իյնայ. և ամէն բանի մէջ իրաւունք ունին, որ՝ ինչ և իցէ կերպով այս պարտականութեան կատարմանը հարկաւոր է։

## Մ. Ծնողաց պարտքը։

Ծնողաց պարտականութիւնը հետևեալ բաները կը պարունակէ.

Ա. Կերակուր և պաշտպանութիւն։ Ծնողքը պարտական է իր տղան կերակրելու ու անոր հանդերձը հոգալու՝ մինչև որ տարիքը առնէ, ու կարող ըլլայ ինքզինքը հոգալ վայելուչ ջանքով։ Ծախքին որքանութեան վրայ ծնողքը խորհելու են։ Ծնողաց վայելուչ չէ արժանէն

վար կամ վեր ծախքով պահել տղան ։ Ծնողքը նաև բնական պաշտպանն է տղին՝ պարտքն է զանիկայ վնասէն պաշտպանել և նեղութենէ ապահով ընել ։

Բ. Մարմնաւոր կրթութիւն ։

Շատերը ուշ կը սորվին առողջ և զօրաւոր մարմնոյ կազմութեան օգուտը ։ Այսպէս կազմութիւն մը մարմնական շարժումներով, բարեխառնութիւնով և մանկութեան ժամանակը հոգ տանելով կ'ըլլայ ։ Ծնողաց պարտականութիւնն է մարմնոյ կրթութեան այնպէս ընթացք մը բռնել, որ տղին մարմնաւոր բոլոր զօրութիւնները յառաջանան, դժուարութեան կրթուին և աշխատութեան համբերել սորվին ։ Եւ ասոր հարկաւոր հսկողութիւնը ամէն մարդէն առաւել ծնողքը պէտի ընէ ։

Գ. Մտաւորական կրթութիւն ։

Ըսել հարկ չէ՝ թէ մտաւոր էակի մը երջանկութիւնը որքան կախում ունի մտաւորական կըրթութենէ. և յայտնի է որ բոլոր ասանկ կրթութեան հիմը մանկութեան ժամանակ դրուելու է. ինչու որ երբոր այս ժամանակը կ'անցնի, աչ մանուկը բուն իրեն համար հոգ տանելու ժամանակին կը հասնի ։

Եւ հոս կ'ըսենք թէ ծնողքը պարտականութեան տակ է.

1. Կրցածին չափ զաւկին ասանկ կրթութիւն մը տալ, որ իր մտաւոր յատկութեանց և կարողութեանցը յարմար են ։

2. Յօրինել և կարդալ դաստիարակական կամ մեղ-կիչ ընտրել:

3. Նայել թէ ուսուցիչը իր պարտականու-թիւնները կը կատարէ՞. և ազատ քաջալերել իր ուսման մէջի օգուտները ցուցընելով, որ վայե-լուչ ջանքերը ընելու յորդորուի:

4. Նշել թէ ծնողաց պարտականութիւնը այսպէս է, այս բանը ընելու ժամանակ ծախսելու պար-տական է: Յիշելու է թէ ամէն մարդ իր պար-տականութիւնը ընելու ժամանակ ունի: Ան ժա-մանակները որ Աստուած ծնողական պարտքեր կատարելու համար զատեր է, պէտք չէ որ գործ-քի, զբօսանքի տան:

Աս ալ կ'ըսենք որ ծնողաց մէջ մէկ զարմանալի աշտութիւն մը կամ խնայութիւն մը կը տիրէ այս բանին համար: Անձերնին կ'ուրանան իրենց զա-ւակներուն ստացուածք դիզելու համար, և նոյն ժամանակին այն կրթութիւնը ստանալու համար մանր մունր ծախքերու համար տրտունջ կ'ընեն, որ առանց անոնց՝ ողջ ստացուածքները կամ ժառանգութիւնը անկատար պարգև մըն է: Հա-ռանձինք կը սեպեն թէ կրթութեան համար ամէն տեղ միօրինակ է. և միայն կը նային թէ որը քա-նի մը դահեկան աժան է: Իր շատ անգամ տղու-ղին մտաւորական մշակութիւնը և վարժութիւնը քիչ ծախք երթալու վրայ կը կայանայ:

Դ. Բարոյական կրթութիւն:

Մարդուս բարոյական բնաւորութիւնը և հաւ-

-կաւ յաւիտենական վիճակը շատ կախում ունի իր զաւկին բարոյական կրթութենէն. Այս բարոյական կրթութիւնը խրատով և օրինակով պէտք է որ տղան ծնողացը ձեռքէն ընդունէ. վասն զի ծնողքը պատասխան պիտի տայ Աստուծոյ իր զաւկին բարոյական պարտքերը ինչ կերպով սորվեցնելուն համար. Անառակ ծնողքը պարտական է.

1. Սորվեցընել տղին իր առ Աստուած և առ մարդիկ ունեցած պարտքերը, և անոր մտաց մէջ տպաւորել իրեն բարոյական պատասխանատուութիւնը: Ասիկայ պէտք է որ մասնաւորապէս տղին մտացը վրայ՝ Սուրբ Գրքէն սկզբունքներ, կանոններ և խրատներ տպաւորելով ըլլայ:

2. Որքան որ կարելի է տղին մտքէն մոլի բնութիւնները արտաքսել: Պէտք է որ հսկէ հըպարտութեան, յամառութեան, չարագործութեան, նախանձութեան, վրէժխնդրութեան, անգթութեան, բարկութեան, ստախօսութեան և անոնց ազգական մոլութեանց առաջի երևոյթներուն դէմ առնելու, և ջանայ բնաջինջ ընելու զանոնք ժամանակաւ և գործածութեամբ չհաստատուած:

3. Տղին առջին անանկ օրինակներ դնելու է, որ անոր կրթութեանցը շատ օգտակար ըլլայ: Ան ծնողքը՝ որուն օրինակը տուած կանոններուն և խրատներուն հակառակ է, թող գիտնայ որ զաւակը իր խրատները զանց կ'առնէ և օրինակին կը հետևի:

Digitized by Google

4. Որովհետև բոլոր այս շնորհքը, ինչպէս որ ուրիշ բաներու մէջ, նոյնպէս ալ այս բանին մէջ անպտուղ կ'ըլլայ՝ առանց Աստուծոյ օգնութեան, ծնողքը պարտական է որ աղօթքով Աստուծմէ օգնականութիւն խնդրելով ըլլայ։ Պէտք է որ իր տղոցը հետ և անոնց համար աղօթք ընէ։

5. Որովհետև տղին բարոյական որպիսութիւնը իր ընկերներէն մեծապէս կախում ունի, ծնողքը պէտք է որ անդադար հոգ տանի։ Թողելու չէ որ անանկ ընկերներու մէջ և անանկ տեղեր գտնուի, որով բարոյականը կ'ապականի։

6. Որովհետև ծնողքը իր ամէն զաւակներուն նոյն յարաբերութիւնը ունի, պարտական է անոնց բոլորին հետ արդարութեամբ և անաչառութեամբ վարուիլ։

## Բ. Ծնողաց իրաւունքը։

Ծնողաց իրաւունքները իրենց պարտականութեանց հաւասար են. ինչպէս որ իրենց տղոցը մարմնաւոր, մտաւորական և բարոյական կրթութեանը համար պատասխանատու են, նոյնպէս ալ այս պարտականութեան կատարմանը համար հարկաւոր եղած մարմնաւոր, մտաւորական և բարոյական բոլոր իրաւունքները ունին անոնց վրայ։

Հարկաւ ծնողքը իրաւունք ունին կարգադրել տղուն մարմնաւոր գործքերը և ծախքը՝ անոր դաստիարակութեան կերպը և տեղը, բարոյական կրթութեան տեսակը, ունենալու ընկերները. և իրաւունք ալ ունին բոլոր իրաւացի միջոցները գոր-

ճանչնալու՝ որ տղին սրտին մէջ իրեն կամքը հը-նազանդութիւն մը յառաջ բերէ։ Ծնողքը պար-տական է քաջ խորհելով և ջանքով այս իշխա-նութիւնը տղին բարեբաղդութեանը համար գոր-ծածել։ Բայց թէ որ սխալի՝ ուղղութեանը ճար չկայ. քանզի իր իշխանութիւնը ամենէն գերա-գոյն է՝ քանի որ կը տևէ։

Սակայն այս պարտականութիւնները և իրա-ւունքները մշտնջենաւոր չեն։ Տղան ժամա-նակէ մը ետքը կարող կ՚ըլլայ ինքզինքը պաշտ-պանելու, իր իմացական հաստամտութիւնները անօրինելու, իրեն համար եղած բարոյական և ուրիշ պարտականութիւնները որոշելու։ Երբոր այս կ՚ըլլայ, ծնողքին և զաւկին յարաբերու-թիւնը կը դադրի՝ որչափ որ ծնողաց պատաս-խանատուութեան կը վերաբերի։

Որովհետև ծնողաց պարտքերը և իրաւունքնե-րը տղին մանկութեան ժամանակը բացարձակ և անկախ են, և չափահաս վիճակին մէջ բոլորովին կը դադարին, վասն որոյ բնականապէս կը հետևցնենք թէ այս իրաւունքները և պարտքերը այս երկու ծայրերուն միջոցին մէջ քայլ առ քայլ կը փոփոխին. այսինքն, որքան որ տղան կը մեծնայ, ծնողաց պատասխանատուութիւնը կը պակսի և ի-րաւունքները կը տկարանան։ Կարծեմ տղոց դաս-տիարակութիւնը այս սկզբունքին վրայ պիտի կար-գադրուի. սակայն որ կերպով ընելը ծնողքը պի-տի որոշէ։

Digitized by Google

Ուսուցչին իշխանութիւնը ծնողաց ձեռքով կարգուած իշխանութիւն մըն է. վասն որոյ ծնողքին պատասխանատու է ուսուցիչը, չէ թէ տղին։ Ուրեմն ուսուցչին ու աշակերտին մէջ տեղի յարաբերութիւնը միշտ ծնողքի ու զաւկի յարաբերութիւն է։ Ուսուցիչն է գերագոյն և աշակերտն է նուաստագոյն։ Ուսուցիչը ծնողքին հետ ինչ դաշինք որ ընէ նոյն պարտականութիւնը ունի և իր իրաւունքները հաւասար է իր պարտքը, այսինքն, իշխանութիւն ունի իրեն յանձնուած գործքը կատարելու։ Այս սահմանին մէջ իրաւունք ունի հրամայելու ու աշակերտին պարտքն է հնազանդիլ։

## Հարցմունք։

1. Ըսէ տեսնեմ ինչո՞ւ է որ տղայ մը իր ծնողաց խնամքին և հոգին կարօտ է։
2. Բացատրէ այն պարագաները, որոնք ծնողաց լեցնել կուտան տղոց պակասութիւնները։
3. Ծնողքին պարտքը ի՞նչ է ընդհանրապէս։
4. Դիցուք թէ տղաքը անիրաւութեամբ չարչարուին, կռուելու ու ծեծկուելու՞ են։ Եթէ պաշտպանութեան կը կարօտին, ի՞նչ ընելու են։
5. Աղէ՞կ բան է որ ծնողք մը թողու իր տղան որ ծուլութեամբ մեծնայ, ուտէ խմէ ինչ որ և որչափ որ կ'ուզէ, ու բնաւ բան մը չսորվեցնէ անոր՝ որ անով իր ապրուստը գտնէ։ Հետևութիւնը ի՞նչ կ'ըլլայ։

6. Ուղի՞ղ բան է որ ծնողք մը իր տղան թողու որ ուզէ երթայ ուզէ չերթայ դպրատուն. կամ ուզէ սորվի՝ ուզէ չսորվի։ Ինչո՞ւ։

7. Ի՞նչ կը խորհինք այն տղոցը վրայ՝ որոնք չեն հաճիր երբոր իրենց ծնողքը կ'ստիպեն որ աշխատին, ուսմունք սորվին։

8. Ծնողք մը իրաւունք ունի՞ գիտնալ թէ իր տղան ի՞նչպէս կը վարուի, և արդեօք ժիր և աշխատասէ՞ր է ուսման մէջ, թէ չէ։

9. Դիցուք թէ ուսուցիչը սաստիկ ծանօթութիւնները ծնողքէն կը ծածկէ. աղէ՞կ բան կ'ընէ։

10. Որը շատ կարգի է, աղէկ կրթութի՞ւնը՝ թէ մեծ հարստութիւնը։ Ինչո՞ւ։

11. Եթէ ծնողք մը իր տղան մեծցընէ առանց առ Աստուած ունեցած պարտականութիւնները սորվեցընելու. աղէ՞կ է։ Ինչո՞ւ։

12. Երբոր ծնողք մը իր տղոցը հետ կը խօսի այս բաներուն վրայ, ու անոնք անհանգիստ ըլլան ու չհաճին, ի՞նչ խորհելու ենք անանկ տղոց վրայ։

13. Բարի՞ է այն ծնողքը՝ որ իր տղան կը մեծցընէ կոտրած ձեռքով, ու ջանք չըներ որ բժշկէ։

14. Ո՞րը մեծ վնաս է տղին, կոտրած ձեռք մը թէ մոլի և չար բնաւորութեան կամ ստախօսութեան և կամ գողութեան սովորութիւն մը ունենալը։ Ինչո՞ւ։

15. Ուղի՞ղ է որ ծնողք մը իր զաւակը թողու որ տարափոխիկ ախտ ունեցող տղոց մէջ երթայ։ Ինչո՞ւ։

16. Ո՞րը առաւել գէշ է, տարափոխիկ ախտ մը ստանա՞լը, կամ գէշ ու չար ունակութիւններ ստանալը։

17. Եթէ ծնողք ալ Աստուած պարտական են իրենց տղոցը վրայ այսպէս հոգ տանելու, և այնպէս իրաւունք ունին անոնց վրայ, տղոցը պարտականութիւնը ի՞նչ է։

18. Ըսենք թէ տղայ մը իր ծնողքը շատ խիստ և դաժան կը սեպէ, այս պատճա՞ռ է որ անոր չհնազանդի։ Ինչո՞ւ։

19. Գիտցուք թէ ծնողքը ու զաւակը չեն միաբանիր, ո՞րը ուղիղ ըլլալ կը կարծուի։ Ու ո՞րը իրաւունք ունի։

20. Ըսենք թէ մէկ եղբայրը քսան տարեկան է, ու միւսը միայն չորս տարեկան, ո՞րը լաւագոյն գիտէ պզտիկին յարմար եղածները։

21. Ուսուցչին՝ աշակերտին վրայ ունեցած իշխանութիւնը բացատրէ։

## ԳԼՈՒԽ Ը

Պարտականութիւնք և երախտիք տղայոց։

Զաւակաց պարտականութիւններն են

Ա. Հնազանդութիւն. այսինքն տղաք պարտական են սիրով հաւանել իրենց ծնողացը կամքին ստկա-

պէս ծնողքն ըլլալնուն համար, թող թէ՛ ծնողացը պահանջմունքը ամենայնուն ու իրաւացին ալ կ՚երեւի զուսակաց ընդհանրապէս ։ Եւ միայն խիղճը կրնայ չափաւորել աս հնազանդութիւնը ։ Քանզի՛ Աստուծոյ պահանջմունքը ծնողաց պահանջմունքէն գեր՚ի վերոյ ըլլալով, տղայ մը պէտք է առաւել Աստուծոյ հնազանդի, քան թէ ծնողացը ։ Բայց՝ մինչեւ անդամ պզտիկ դէպքերու մէջ տղան իրաւունք չունի ծնողացը դէմ դնելու. պէտք է որ Աստուծոյ հնազանդի, ու խոնարհութեամբ հետեւանքներուն ալ կրէ ։

Բ. Մեծարանք. Տղաքը պարտական են իրենց ծնողքը մեծարել, կամ ինչպէս որ Սուրբ Գիրքը կ՚ըսէ, պատուել իրենց ծնողքը ։ Մեծարել, պատուել ըսելով կը հասկընանք այնպիսի զգացում եւ վարմունք մը՝ որ պզտիկը մեծին, նուաստը բարձրագոյնին պարտական է ցուցընել ։ Տղան պարտական է իր ծնողքը անանկ պատուելու, եւ դէպ 'ի անոնց անանկ զգացումներ ունենալ, որ ուրիշ մէկուն բնաւ չընէր ։ Խորին զգացմամբ որդիական յարգութենէն պատուական ազնուագոյն եւ յարգի բան չկայ ։ Նափոլէոն իւր գերաստիճան զօրութեանը համար այնքան գովելի չէր, որքան որ իւր մայրը սիրելուն համար եղաւ ։ Նոյն սկզբունքները մեզի կը սորվեցընեն որ ծերերուն ընդհանուր յարգութիւն ցուցընենք ։

Գ. Սէր որդիական. կամ զաւակը պարտի սիրել

իր ծնողքը՝ սոսկապէս ծնողք ըլլալնուն համար ։ Ծնողաց սէր ցուցընելու ենք, ինչու որ մարդ են կամ բարի մարդ են . բայց անկէց 'ի զատ մասնաւոր սէր ցուցընելու ենք՝ ինչու որ ծնողք են ։ Սանկով պարտական ենք միշտ յարգութեամբ խօսիլ մեր ծնողացը վրայ . որքան որ կրնանք անոնց երջանկութեան միջոցները փնտռել և կատարել անոնց վրայ սէր ունենալով՝ ինչու որ մեր ծնողքներն են ։ Այս սէրը որ և իցէ պարագաներու մէջ այնպիսի գործքեր՝ որ բեռն չըներ մեր վրայ, հապա հաճութեամբ կատարել կու տայ ։

Դ. Չնաշնորհութիւն. Զաւկին պարտականութիւնն է, խնամք ցուցընել, երբոր Աստուծոյ նախախնամութեամբը հարկաւոր կ'ըլլայ իր ծնողքը պահել ծերութեան ժամանակ ։ Ան մարդը որ իր ծեր և կարօտ ծնողացը պակասութեանցը համար իր շռայլութիւնները և զբօսանքները ուրախութեամբ և հաճութեամբ մէկ դի չըձգեր, մեծ ապերախտ կը սեպուի ։ Եթէ ծնողքը աղքատ չեն, բարերարութեան և մարդասիրութեան զանազան գործքեր կան ընելու, (որոնք կատարելու կարող է տղան,) որոնք իր ծնողացը երջանկութիւնը մեծապէս կը յառաջացընեն, և ծերութեան դժուարութիւնները կը դիւրացընեն ։ Խոհուն, բարեսէր և հնազանդ զաւակ մը ուրախութեամբ կը փնտռէ այսպիսի պարագաներու մէջ որդիական սէր ցուցընելու ։

Digitized by Google

Սուրբ Գրոց մէջ շատ են և ազդու այն պար-տականութեան վրայ եղած կանոնները, որոնց մէկ քանին հոս դնենք ։

"Պատուէ՛ քու հայրդ ու մայրդ, որ քու օրերդ երկար ըլլան այն երկրին վրայ՝ որն որ քու Տէր Աստուածդ կու տայ քեզի": Ելից Ի. 12 ։ "Որդիք՝ ձեր ծնողացը հնազա՛նդ եղէք Տէրոջմով, որ այն է արժանը ։ Պատուէ՛ քու հայրդ և մայրդ, (որ առջի պատուիրանքն է խոստմունքով,) որ քեզի աղէկ ըլլայ, ու երկար կեանք ունենաս երկրի վրայ": Եփես. Զ. 1—3 ։

"Որդեակ իմ՝ քու հօրդ խրատը մտիկ ըրէ, ու քու մօրդ օրէնքը մի մերժեր ։ Քանզի անոնք քու գլուխդ՝ շնորհաց պսակ, և քու պարանոցդ՝ մանեակներ պիտի ըլլան": Առակ. Ա. 8, 9 ։ "Իմաստուն տղան իր հօրը խրատը մտիկ կ'ընէ․ բայց ծաղր ընողը՝ յանդիմանութիւնը մտիկ չըներ": ԺԳ. 1 ։ "Որդիներ՝ ամէն բանի մէջ հնազանդ եղէք ձեր ծնողքներուն․ ինչու որ այն է Տէրոջը առջևը հաճելի" ։ Կող. Գ. 20 ։

Անհնազանդներուն դէմ Աստուծոյ բարկութիւնը ։

"Անիծեա՛լ ըլլայ այն՝ որ իր հօրը կամ մօրը դէմ հայհոյութիւն կ'ընէ․ և բոլոր ժողովուրդը Ամէն պիտի ըսէ" ։ Բ Օրէն. ԻԷ. 16 ։

"Յիմարը իր հօրը խրատը կ'անարգէ․ բայց յանդիմանութեան հնազանդողը խելացի կ'ըլլայ": Առակ. ԺԵ. 5 ։

Digitized by Google

«Ա՜ն աչքը՝ որ իր հայրը ծաղր կ՚ընէ, և իր մօրը հնազանդիլը կ՚անարգէ, ձորերուն ագռաւները պիտի փորեն, ու զանիկայ արծիւներուն ձագերը պիտի ուտեն»: Լ. 17:

Աս և ասոնց նման վկայութիւններէն կը սորվինք.

1. Թէ պարտք կը դնէ Սուրբ Գիրքը զաւակաց վրայ՝ հնազանդելու իրենց ծնողացը՝ իբրև կրօնական պարտականութիւն. և թէ ան որ զանց կ՚առնէ՝ ինչպէս որ մարդոց առջևը, անանկ ալ Աստուծոյ առջևը յանցաւոր է: Սուրբ Գիրքը կը սորվեցընէ որ առ ծնողս անհնազանդութեան յանցանքը ան յանցանքներէն մէկն է որոնց համար՝ Աստուած իրաւամբ կը բարկանայ մարդոց:

2. Թէ առ ծնողս հնազանդութիւնը նուաստութիւն և ծառայութիւն չէ, բայց ամէն կերպով յարգի և բերկրալի: Մէկ շնորհալի զարդ մըն է. այսինքն, գեղեցկութիւն ալ կ՚աւելցընէ վրան՝ ինչ որ առաջուց սիրելի էր:

3. Թէ այս հրամանէն անցնողը մասնաւոր պատուհասներ պիտի ընդունի. և բոլոր դարերուն փորձերը կը վկայեն այս բանին՝ թէ մանկութեան ժամանակ ծնողաց անհնազանդութիւնը՝ չափահասութեան և ծերութեան ժամանակի անարգութեան և թշուառութեան կարապետ է:

Տղան իրաւունք ունի ակնունել թէ ծնողքը պիտի կատարեն ան պարտականութիւնները որոնց վրայ անցեալ գլխուն մէջ խօսեցանք, և թէ

իշխանութիւնը կրցածին չափ տղին օգտին համար պիտի գործածէ։ Սակայն թէ որ ծնողքը չկատարէ իր պարտքերը՝ պատճառ մը չէ որ տղան անհնազանդութիւն ընէ իր ծնողքին։ Տղին իր ծնողքը սիրելու յարգելու և պատուելու պարտականութիւնները նոյնը կը մնան, որովհետև անոնք Աստուծմէ սահմանուեցան անփոփոխ։

Պայս երկուանց և պարտուց տեղութիւնը։

Տղան պարտական է իր ծնողացը կատարեալ հնազանդութիւն ընել, մինչդեռ մանուկ է. այսինքն, որքան որ ծնողքը անոր համար պատասխանատու է, և տղան ալ իր ծնողքէն կախում ունի։ Երբոր տղան իր հոգը ինքը կը տանի, ան ատենը հնազանդութեան պարտաւորութիւնը կը դադրի։ Բայց ասկէց ետքն ալ տղան մէկը չկրնար գտնել՝ որուն խրատը այնպէս յարգի և անշահախնդիր, և ընդհանրապէս իմաստուն ըլլայ, որչափ որ իր ծնողացն է։

Յարգութեան և սիրոյ պարտականութիւնները կենացը մէջ կը շարունակեն և քանի երթայ առաւել ևս կ'աճին քան թէ կը պակսին։ Տղան քանի մեծնայ. կարող կ'ըլլայ առաւել փոխ յարգութիւն և կարեկից սէր ցուցընել, և ծնողքը քանի որ կը ծերանայ առաւել ևս խնամքի կարօտութիւն կ'ունենայ, և կը գտնէ թէ իր երջանկութիւնը յայտնապէս զաւկէն կախում ու-

նի ։ Ուրեմն աս է ժամանակը երախտագիտութիւն ցուցընելու ան բաներուն համար, որ մեր ծնողքը մեր վրայ տարին մեր մանկութեան ժամանակը, և մեր փոքրովը ցուցընել՝ անփայել և անխորհուրդ գործքերուն համար ունեցած զղջումնիս. որոնցմիլ առաջուց զանոնք վշտացուցինք ։

Անցեալ գլխուն մէջ յիշեցի որ ուսուցչին առ աշակերտս ունեցած առնչութիւնը ծնողական է ։ Հոս տեղ աս ալ կ՚ըսեմ թէ աշակերտին առ ուսուցիչ ունեցած առնչութիւնը որդիական է. այսինքն, աշակերտը պարտական է ուսուցչին հնազանդ ըլլալ նոյն սկզբունքին վրայ, և նոյն պատճառաւ որ իրեն ծնողքին կ՚ընէ ։ Ծնողքին կ՚իյնայ որոշել թէ այս առնչութիւնը որքան ժամանակ պիտի տևէ. բայց քանի որ կը կենայ, աշակերտին պարտքն է հնազանդութիւն, յարգութիւն և սէր ցուցընել ։

## Հարցմունք ։

1. Ըսենք թէ ծնողքդ տեղ մը խրկէ քեզ և ճամբան մէկը քեզի ըսէ որ չերթաս, որո՞ւն խօսքին հնազանդելու ես ։ Ինչո՞ւ ։

2. Ըսենք թէ ծնողքիդ արգիլած բանը ուրիշը ընել կը հրամայէ քեզի, որո՞ւն հնազանդելու ես ։ Ինչո՞ւ ։

3. Ըսենք թէ ծնողքդ կը հրամայէ որ Աստուծոյ չհնազանդիս, խօսքը մտիկ ընելո՞ւ ես ։

Digitized by Google

4. Ինչու լա՞ծ ես, որ տղայք իրենց ծնողա֊ցը վրայ անյարգութեամբ կը խօսին, Աստուծոյ ո՞ր պատուիրանքը կը կոտրեն :

5. Դիցուք թէ տղայ մը ծնողացը ըսածը կ'ը֊նէ, ու իրօք չսիրեր և չյարգեր և չբաղձար որ անոնց հաճելի ըլլայ, Աստուծոյ պատուէրը կա֊տարած կ'ըլլա՞յ :

6. Եթէ տղայք իրենց ծնողքը ճշմարտապէս սիրեն, հնազանդելը դժուարութիւն կու տա՞յ ա֊նոնց :

7. Ասէ ի՞նչպէս վարուելու ենք ծնողքներնուս հետ՝ անոնց ծերութեան նաև կարօտութեան ժա֊մանակը :

8. Սուրբ Գիրքը տղոց պարտուցը վրայ ի՞նչ կ'ըսէ :

9. Ասենք թէ տղայ մը ծնողացը անհնա֊զանդ ըլլայ, քանի՞ մեղք կը գործէ : Ի՞նչ են անոնք :

10. Ո՞րը աղէկ կը սեպես, ծնողաց հետ յար֊գանօ՞ք կամ առանց յարգանօք վարուիլը :

11. Դաւթին զաւկըներէն ո՞րը իր հօրը անհը֊նազանդ և անգութ էր :

12. Ի՞նչպէս պատժուեցաւ ան :

13. Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած բարի մարդ մը կը յիշե՞ս, որ իր տղաքը աղէկ չկրթելուն համար պատժուեցաւ :

14. Դիցուք թէ տղայ մը դժբաղդութեամբ չար ծնողք մը ունենայ՝ որ բնաւ իրաւունք չճանչնայ,

տղան ինչ ընելու պարտական է այսպէս ծնողքի մը ։

15. Բացատրէ թէ աշակերտները իրենց ուսուցիչներուն հետ ինչ կերպով վարուելու են ։

16. Երբոր կը տեսնաս թէ աշակերտները այսպէս կը վարուին, ինչ զգացում կ'ունենաս ։

17. Եթէ տղայք կ'ուզեն որ օրհնելի եւ յաջողի ըլլան, իրենց ուսուցիչներուն եւ ծնողացը հետ ինչպէս վարուելու են ։

# ԳԼՈՒԽ Ժ.

## ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՑ ՊԱՐՏՔ

### ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

Կառավարութիւն ։

Ըսենք թէ քանի մարդ իրենց ընտանիքովը անբնակ կղզի մը իյնան · տունք շուտով կարողութիւնէն տուներ կը շինեն, երկիր կը մշակեն, եւ գործածութեան համար ինչ եւ իցէ կենդանի կը բռնեն ։ Նաանկավ իւրաքանչիւր ընտանիք ինչ որ շինէ եւ ինչ որ արդիւնաւորէ եւ ինչ որ բռնէ բուն իրենը կը սեպուի . եւ ով որ իր ունեցածը

ուրիշին հետ կը փոխադրէ, ան ալ իրենը կը սեպուի ։ Ուրիշ խօսքով՝ իւրաքանչիւր ընտանիք իրեն համար պիտի գործէ ու ինչ որ արդիւնաւորէ իրենը կը սեպուի ։

Ասանկով երջանկութեամբ հիման ապրիլ. և թէ որ ամէն մէկը վերյիշեալ կերպով վարուի և գործէ, ոչ օրէնք հարկ կ'ըլլայ, և ոչ ալ կառավարութիւն։ Բայց ըսենք թէ սկսեն անկարգութեամբ երթալ. մէկը իր դրացնոյն ընտանիքը իրենց տանէն դուրս վռնտէ, կամ անոնց հունձքը յափշտակէ, և զանոնք սովամահ մեռցընէ ։ Եւ ըսենք թէ ուրիշ մը տեսնէ որ ատիկայ դիւրին ճամբայ մըն է, ինքն ալ նոյնպէս ընէ իրեն դրացիին ։ Հետևութիւնը աս պիտի ըլլայ թէ՝ որովհետև ոչ մէկը իր աշխատութեան պտուղը կրնայ վայելել, ուրեմն մէկը գործել և աշխատիլ պիտի չուզէ. և ասանկով կամ սովամահ պիտի կորսուին կամ թէ ամէն մէկ ընտանիք մէկ դի պիտի քաշուի և անհանգիստ և անօգնական՝ նեղութեամբ և առանձին՝ անապատին մէջ պիտի ապրին ։

Այս ուրիշ օրինակ մը տանենք ։ Ըսենք թէ զրկեալը վրէժխնդրութիւն ընելու համար, զինքը վնասողին տունը կրակը տայ. ան ատենը երկու ընտանիք պիտի ըլլան առանց տան. և այն երկուքը նոյն կերպով երթան ուրիշ երկու ընտանիք իրենց տուներէն դուրս հանեն. և այս երկուքն ալ վրէժխնդիր ըլլալով վերենք նեղող-

նորուն տուները այրեն, և տանին շարունակեն մինչև որ բոլոր տուները և ստացուածքները կորնչին։

Արդ՝ յայտնի է թէ այս ամենուն աղէկ ճամբայ մը չէ. տոր դէմը առնելու է, և ան ալ պէտք է որ 'ի սկզբան ըլլայ։ Բոլոր ժողովուրդը միաբանելու են առաջին յափշտակողին դէմ, և զինքը ստիպելու են որ գողցած կամ յափշտակած ստացուածքը տէրոջը դարձընէ, և դաշինք ընելու են 'ի միասին որ միշտ տանին ընեն այն ամենուն՝ որ գողութիւն կ'ընեն։ Նոյնը թէ որ այս կերպով չը յաջողի, կրկին միաբանելու են գողը անանկ կերպով մը պատժելու, որ դրացնոյն ստացուածքները նա տալու պարտաւորի։ Այս կ'ըլլայ այն ժողովրդեանը առաջին օրէնքը։

Այս օրէնքը գծելէն ու որոշում ընելէն ետքը, թէ հոգ տանելու և նայելու են որ մէկը իր դրացնոյն ստացուածքին և իրաւունքին չխառնուի, պէտք է որ մէկը վրէժխնդիր չըլլայ, ոչ ալ բռնութեամբ նա պահանջէ իրմէ յափշտակած բանը։

Աստի ժողովուրդը դարձեալ կանոն դնելու է որ՝ թէ որ մէկը զրկանք կրէ, միասին փոխարէնը իրենց յանձնելու է, ոչ թէ ինքն իր գլխուն իրեն իրաւունքը փնտռելու է։ Ասոր պատճառը յայտնի է. ինչու որ՝ անոնք իրմէ լաւագոյն դատաւորներ կրնան ըլլալ՝ որոշելու թէ որքան վնասուած է, և ի՞նչ փոխարէն ըլլալու է։ Լաւ կենայ

Digitized by Google

չէ որ ամէն մարդ իր դատաւորը ըլլայ . այս ալ ժողովրդոց երկրորդ օրէնք կ'ըլլայ ։

Այս երկու օրէնքները կ'ըլլան նախ՝ թէ մէկը իր ընկերին կամ դրացնոյն իրաւունքին պիտի չըխառնուի՝ որ և իցէ կերպով ։ Իսկ երկրորդ՝ թէ որ խառնուի, վնաս կրող անձը ջանալու չէ որ իր վնասին փոխարէնը անձամբ հատուցանէ, կամ իր իրաւունքները պաշտպանէ . այլ բանը բոլոր ժողովրդոց ձգելու է՝ որ անոնք վճռեն ։

Ժամանակ անցնելով այս երկու օրէնքները կրկին կը բաժանին՝ քանի որ վնասները բազմանան ։ Մէկը իր դրացնոյն երկրին մէկ մասը իրեն կը գրաւէ, և այն մէկ կերպ պատիժ կ'ուզէ ։ Մէկը ցորեկը, և ուրիշ՝ գիշերը գողութիւն կ'ընէ . մէկը բռնութեամբ տուն կը մտնէ . ուրիշ մը ձի կը գողնայ . ասոնց ամէն մէկը զանազան պատիժներ կ'ուզեն ։ Նաև՝ մէկը ուրիշին կը զարնէ կամ մէկը ուրիշին տունը կ'այրէ . ասոնք ամէնը որոշելու են, և ամէն տեսակ յանցանքը սահմանուելու են, անանկ որ անմեղը յանցաւորէն որոշուի և յանցաւորները ըստ արժանւոյն պատժուին ։

Երբոր ժողովուրդը բազմանայ, հարկ կ'ըլլայ որ օրէնքներն ալ շատնան . ան ատենը անկարելի կ'ըլլայ որ ամէն դիպուածքի համար ժողովուրդը 'ի միասին ժողովի ։ Ասանորդ՝ կը պարտաւորին որ քանի մը անձինք ընտրեն՝ որ իրենց տեղը անոնք այս գործքերուն համար ժողովին և հոգան ։

Ութ կամ տասը անձինք մէկտեղ կու գան և

խոհեմ և իմաստուն անձ մը պէտի ընտրեն և միաբանին որ անոր վճռոյն հաւանութիւն տան ։ Եւ այս ընտրողները կ'ըսուին Օրէնսդիրք · անանկ ժողովք մը կ'ըսուի օրէնսդրական ժողով ։

Օրէնքները դրուելէն ետքը երբոր վնասները տեղ կը պատահին , բոլոր ժողովուրդը չեն կրնար ժողովիլ և երկու մարդոց մէջ եղած խռովութեան դատը տեսնել ։ Ասնորոյ պիտի պարտաւորին քանի մը անձինք սահմանել , որ անոնք դատերը լսեն և ըստ օրինաց վճռեն ։ Ասանկով շատ ժամանակ կը շահուի և արդարութիւնն ալ աւելի կը հաստատուի ։ Այս անձինքը կ'ըսուին Դատաւորք և իրենց ժողովը կ'ըսուի Ատեան ։

Ասկէց 'ի զատ ուղիղը որը ըլլալն ու չարագործին պատիժը որոշելէն ետքը , վճիռը 'ի գործ դնող մարդիկ ալ պէտք են ։ Այս անձինքն ալ կ'ըսուին ոստիկաններ ։

Արդ բոլոր պաշտօնատարները , դատաւորները , օրէնսդիրները և այն մէկտեղ կ'ըսուին երկրին կառավարութիւնը ։ Ասոնք սահմանեալ անձինք են՝ որ օրէնքներ հաստատեն և զանոնք 'ի գործ դնել տան , անանկ որ մէկը իր ընկերին իրաւունքին չխառնուի . և թէ որ խառնուի պարտաւորի վնասը փոխարինելու , և իր յանցանքին պատիժը ընդունէ ։ Ուստի մարդու մը պարտքերը իբրև քաղաքացի ասոնք են ընդհանրապէս ։

1 · Ինչպէս որ ինքը հաւանութիւն կու տայ թէ մէկը իր դրացիին իրաւունքներուն խառնուելու չէ ,

անանկ ալ ինքը աս օրէնքին հնազանդելու է, այսինքն պարտական է բոլոր իր կենցաղավարութեանը մէջ ուրիշին ազատութեանը, համբաւին, ստացուածքին և ընտանեացը կողմանէ փոխադարձութեան օրինաց հնազանդիլ, կամ թէ ուրիշներուն այնպէս ընել ինչպէս որ կ'ուզէ թէ ուրիշները իրեն ընեն։

2. Եւ որ ուրիշ մարդիկ այս օրինաց չհնազանդին և զինքը վնասեն, պարտական է անձամբ հատուցումն չընել, այլ ընկերութեան ձգել, այսինքն օրինաց ատեանին յանձնելու է։

3. Որովհետև հասարակութիւն տուած է թէ օրէնսդէտք գնեն բոլոր օրէնքները, վասնորոյ պարտական է անոնց իշխանութեամբը եղած օրէնքներուն հնազանդիլ։

4. Որովհետև ինքն ալ ժողովրդոց անդամ է, որ խոստացած է ամէն անհատից պաշտպանութիւն ընել, վասնորոյ պարտական է ամէն կերպով ջանք ընել որ այս պաշտպանութիւնը ըլլայ։ Պարտական է իր ընկերին՝ թէ հարուստ և թէ աղքատ, թէ ազնուական և թէ նուաստ, բոլոր իրաւունքները պաշտպանելու ջանք ընել։

5. Կառավարութեան նպատակները կամ խորհուրդները առանց տուրքի յառաջ չեն կրնալ երթալ, որովհետև կառավարիչներուն, դատաւորներուն և այլն տեսակ հատուցանելու է՝ իրենց պաշտօնին փոխարէն. և որովհետև ամէն մարդ անոնց պաշտօններէն օգուտ ունի, վասնորոյ կամաւ ի-

Digitized by Google

իւրաքանչիւր՝ որ հարկ եղած ատենը հատուցանելու է:

Ըսածնիս աղէկ հասկըցընելու համար՝ օրինակով բացատրենք. ըսենք թէ մարդ մը քու ձիդ գողցաւ. և ոչ օրէնք կայ, ոչ ալ կառավարութիւն: Կ'երթաս ձիդ կը պահանջես բայց անիկայ չտար: Ըսենք թէ ջանալով բռնութեամբ առնես, մարդը քեզի դէմ կը կենայ և թէ որ քեզմէ զօրաւոր է, քեզ կը զարնէ և կը վնասէ, կամ դուցէ մեռցունէ զքեզ՝ որ իրեն նեղութիւն չտաս: Ատանկով ճարը չես կրնար գտնել, և հետևեալ օրը կու գայ կովդ ալ կը յափշտակէ, կամ թէ քեզ տունէդ կ'արտաքսէ, և դուն զանիկայ չես կրնար արգիլել....

Բայց ըսենք թէ կառավարութիւն և օրէնք կայ. խորհէ թէ որքան տարբեր կ'ըլլայ քու վիճակդ: Ասանկ պարագաներու մէջ օրէնք կ'ըլլայ, մարդիկ գողութիւն ընելէն արգիլելու համար. և դատաւորներ կ'ըլլան որոշելու՝ թէ արդեօք այս մարդը գողութիւն ըրաւ թէ չէ. և ոստիկաններ՝ գողը պատժելու և գողցած ապրանքը տէրոջը տալու համար:

Հիմա ըսենք թէ ձիդ գողցուեցաւ, գողին երթալուն տեղը դատաւորաց մէկուն կ'երթաս, և անոր կ'իմացընես որ այս ինչ մարդը ստացուածքըդ գողցաւ: Ինքը շուտով մարդ կը խրկէ գողին ետևէն, և բերել կու տայ: Ան ատենը դուն քուկին պատմութիւնդ կ'ընես և այն ալ իր պատմութիւնը կ'ընէ. և թէ որ հաստատես թէ ձին քուկդ

Digitized by Google

է, դատաւորը կը վճռէ որ ձիդ առնես, և գողը բանտը կը խրկէ որ՝ գողութեան պատիժը ըն-դունէ։

Հարցմունք։

1. Մարդիկ առանց օրինաց և կառավարու-թեան 'ի միասին կրնա՞ն բնակիլ։
2. Ի՞նչ պարագաներու տակ կրնան այսպէս բնակիլ։
3. Ի՞նչ բան օրէնք և կառավարութիւն հարկ կ'ընէ։
4. Ըսենք թէ մարդիկ ամէնքն ալ անիրաւու-թիւն ընեն և օրէնք չըլլայ զանոնք զսպելու, հե-տևութիւնը ի՞նչ է։
5. Օրէնքը առանց կառավարութեան օգտա-կար պիտի ըլլա՞յ։ Ինչո՞ւ։
6. Ինչո՞ւ աղէկ չէ որ ամէն մարդ իր դատաս-տանը տեսնէ։
7. Ընկերութեան երկու գլխաւոր օրէնքները որո՞նք են։
8. Օրէնսդրական ժողովք ի՞նչ ըսել է։
9. Օրէնսդրական ժողովքը ի՞նչպէս կը կազ-մուի։
10. Դատաւոր ի՞նչ ըսել է։
11. Դատաւորները ի՞նչ օգուտ ունին։
12. Ոստիկանները ի՞նչ օգուտ կ'ընեն։
13. Եթէ որ մէկը զիս վնասէ և անձամբ զանիկայ պատժեմ, երկրիս օրէնքը աւրած կ'ըլլա՞մ։ Ինչո՞ւ։
14. Ըսենք թէ մէկը յանցանք մը գործեց ինծի

Digitized by Google

դէմ․ ես ալ խուռն բազմութիւն մը ժողովեմ և իր տունը կործանեմ, օրէնքը աւրած կ'ըլլամ։ Ինչո՞ւ։

15. Ըսենք թէ օրէնք մը դրուեցաւ, և ես այն օրէնքը անիրաւ կը սեպեմ, իրաւունք ունի՞մ զանիկայ աւրելու։ Ինչո՞ւ։

16. Ըսենք թէ տեսնեմ որ խուժադուժ անձինք ժողովեր ու մէկուն վրայ կը յարձակին, թէ որ կայնիմ անդորրութեամբ դիտեմ նէ, անմեղ կը սեպուի՞մ։ Ի՞նչ ընելու եմ։

17. Ըսենք թէ չար անձինք վնաս մը ըրին, և ես կը գովեմ անոնց քաջութիւնը և իրենց յանցանքը կը պաշտպանեմ, անմե՞ղ եմ։

## ՅՕԴՈՒԱԾ · Բ

### Կառավարութեան զանազան ձեւք։

Անցեալ յօդուածին մէջ խօսեցանք ընտրական կառավարութեան վրայ։

Ընտրական կառավարութիւնն ան է՝ որ բոլոր պաշտօնատարները ժողովրդէն կ'ընտրուին․ այսինքըն, բոլոր ընկերութենէն, կամ անոնցմէ՝ որ յատկապէս այս ընտրութիւնն ընելու համար սահմանուած են։

Բայց ամէն կառավարութիւն ընտրական չէ։ Ոմանք ժառանգական են․ այսինքն, մարդ մը ժառանգութեամբ պաշտօնի կը հասնի։ Այս տեսակ կառավարութեան մէջ, թէ որ արքայն մեռնի,

իր եղբայրը կամ որդին թագաւոր կ'ըլլայ իր տեղը. այսինքն, իւր պաշտօնը կը ժառանգէ՝ ինչպէս որ տուն մը կամ երկիր մը կը ժառանգէ։ Եւ թէ որ մէկը օրէնսդիր է, իր որդին զինքը կը յաջորդէ, երբոր ինքը մեռնի։

Դարձեալ՝ կան կառավարութիւններ ալ որ ըստ մասին ժառանգական և ըստ մասին ընտրական են։ Այս տեսակ կառավարութեան մէջ պաշտօնատարաց ոմանք ժառանգական են, ոմանք ալ ընտրական։ Բայց ասոնցմէ զատ ուրիշ ձեւ կառավարութիւններ կան։ Կառավարութիւն մը կամ միապետական կամ ազնուապետական և կամ հասարակապետական կ'ըլլայ։

Միապետական կառավարութիւնն ան է՝ որ գլխաւոր իշխանութիւնը մէկ մարդու մը ձեռք տրուած է, որ կը կոչուի Թագաւոր։ Թէ որ Թագաւորը ընտրուած է, կ'ըսուի ընտրական միապետութիւն. և թէ որ ժառանգութեամբ իր պաշտօնին հասնի, կ'ըսուի ժառանգական միապետութիւն։

Կառավարութեանց ոմանց մէջ Թագաւորը իշխանութիւն ունի ուզածին պէս օրէնք հաստատելու, և իր հպատակաց ստացուածքին՝ կենացը՝ ուզածը ընելու. ասիկայ կ'ըսուի բացարձակ միապետութիւն կամ տիրապետութիւն։ Ոմանց մէջ ալ Թագաւորը այս ինչ կանոններուն մէջ կապուած է, որ անոնցմէ չկրնար անցնիլ. կամ թէ օրէնք չհաստատուած՝ ուրիշ անձանց հաւանութիւնը կ'առնէ. ասիկայ կ'ըսուի սահմանեալ միապետութիւն։

Digitized by Google

Ազնուապետութիւնը այն կառավարութիւնն է՝ որ բոլոր իշխանութիւնը քանի մը անձանց ձեռքն է ։ Ազնուապետութիւնը կամ ժառանգական է, կամ թէ նոյն ինքն ազնուապետական անդամնե-րը կ'ընտրեն՝ թէ որ իրենց մէջէն մէկը պակսի ։

Հասարակապետութիւնը ան կառավարութիւնն է՝ որ բոլոր պաշտօնատարները կամ ժողովրդէն կ'ընտրուին, կամ թէ ժողովրդէն ընտրուածներէն, ինչպէս որ ըսինք ։

Այս ձև կառավարութիւնները երբեմն պարզ են, և երբեմն բաղադրեալ կամ խառն ։

1. Ինչպէս Ռուսիայի կառավարութիւնը պարզ տիրապետութիւն մըն է՝ առանց սահմանաւոր զօ-րութեան ։ Կայսրը միայն այն խորհրդականներէն օգնութիւն կ'առնէ՝ որ ինք սահմանած է ։

2. Մեծն Բրիտանիոյ կառավարութիւնը բա-ղադրեալ է երեք ճիւղերէ. Թագաւոր, Լորտեր, ու Երեսփոխաններ ։

Թագաւորին պաշտօնը ժառանգական է, և գլխաւոր օրէնսգիրը Թագաւորն է ։

Օրէնսդրութեան երկրորդ ճիւղը Լորտերն են. ասոնք 'ի սկզբան Թագաւորէն կ'ընտրուին, և ընտրութենէ ետքը իրենց յաջորդները ժառան-գական են ։

Օրէնսդրութեան երրորդ ճիւղն է Երեսփո-խաններուն ժողովքը. ասոնք ժողովրդէն ընտրուած են՝ ինչպէս հասարակապետութեան մէջ ։

Օրէնք մը չկրնար հաստատուիլ մինչև որ այս

Digitized by Google

երեք ճիւղերը հաճութիւն չտան. այսինքն Թագաւորը, Լորտերն ու Երեսփոխաններուն ժողովները։

Ամէն այս կառավարութեանց մէջ խաղաղութիւն, ապահովութիւն և երջանկութիւն կ'ըլլայ, թէ որ պաշտօնատարները ևայլն, առաքինի և ժողովրդեան բարեկեցութեանը և երջանկութեանը փափաքող ըլլան։

Հարցմունք։

1. Ընտրական և ժառանգական կառավարութեան տարբերութիւնը ցուցուր։
2. Միապետութեան, Ազնուապետութեան և Հասարակապետութեան մէջի տարբերութիւնը բացատրէ։
3. Անսահման և սահմանաւոր միապետութեան տարբերութիւնը ցուցուր։
4. Ռուսիայի և Անգղիայի կառավարութեան տարբերութիւնը ի՛նչ է։
5. Կառավարութիւն մը ի՛նչպէս կը հարստահարէ ժողովուրդը։
6. Ժողովուրդը իրար ի՛նչպէս կը հարստահարեն։
7. Երբոր ժողովուրդը իրար հարստահարէ, ճարին ի՛նչ դարման կայ։
8. Կառավարութեան մը մէջ հարստահարութեան դէմ ամենէն ապահով կերպը ո՞րն է։

# ԳԼՈՒԽ Ը

## ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ՊԱՐՏՈՒՑ ՎՐԱՅ

### Բարեսիրութիւն ։

Մինչև հիմա ան պարտուցը վրայ խօսեցանք, որ մարդ առ մարդ ունի փոխադարձութեան սկըզբունքով. որոնցմով մարդիկ իրարու վրայ արդար իրաւունք ունին ։ Ասոնք այն պարտականութիւններն են՝ որ թէպէտև կը թողուն որ մարդիկ իրենց ուզածին պէս իրենց երջանկութիւնը փնտռեն, սակայն բոլորովին կ'արգիլեն զանոնք ուրիշները իրենց երջանկութեան իրաւունքներէն զրկելէն ։

Եթէ մարդիկ այս օրէնքին հնազանդին, աշխարհքը առաւել ևս երջանիկ կ'ըլլայ ։ Ո՛չ բռնութիւն, ո՛չ յափշտակութիւն, ոչ զրպարտութիւն, ոչ ալ որ և իցէ վնաս կ'ըլլայ. և ամէն մարդ խաղաղութեամբ ու անդորրութեամբ կ'ապրի ։

Բայց աշխարհքը այս երջանկութեան հասցընելու համար բան մըն ալ հարկաւոր է ։ Բաւական չէ որ դրացիներուն և ընկերներուն վնաս չտանք, այլ անոնց բարելաւութիւնը փնտռելու ենք, և այս օրէնքը կ'ըսուի բարեսիրութեան օրէնք ։ Զոր օրինակ. մարդս հիւանդութեան ենթակայ է, և ամէն ժամանակ հիւանդ պակաս չէ ։ Հիւանդները գործելու և իրենց ապրուստը ճարելու անգամ կարող չեն. և եթէ մէկը անոնց հոգ

Digitized by Google

չտանի՝ կը կորնչին ։ Նաև մարդս ենթակայ է փորձանքի մէջ իյնալու, և եթէ օգնութիւն չըլլայ՝ նեղութիւն կը քաշէ ։

Ո՞րքան չար գործք մըն է, երբոր կը տեսնեմ որ մանուկ մը կառքին տակը պիտի իյնայ ու մեռնի ու չեմ վազեր մէկդի տաներ՝ խորհելով թէ պարտականութիւն չունիմ այսպէս բան մը ընելու, ու չեմ խառնուիր ։ Ամէն մարդ կ՚զգայ թէ՝ թէպէտև՝ առաջ բնաւ տեսած չեմ այն մանուկը և կարելի է որ ալ պիտի չտեսնամ, սակայն իմ պարտքս է կրցածիս չափ աշխատիլ անոր օգնելու, այսինքն․ ամէն մարդ կ՚զգայ, որ ես և բոլոր մարդիկ բարեսիրութիւն ընելու պարտական ենք ։

Դարձեալ՝ ըսենք թէ մերձակայ գիւղի մը մէջ շատ մը տղաք կան՝ որ ոչ կարդալ գիտեն և ոչ ալ գրել․ և ասանկով օգտակար գիրք, մանաւանդ Սուրբ Գիրք կարդալու բոլոր հաճութիւններէն և օգուտներէն զրկուած են ։ Ու ըսենք թէ ան տեղուանքը երկու երիտասարդ գտնուին և անոնցմէ մէկը ըսէ թէ, ան տղոցը ամենևին պարտականութիւն չունիմ, ու ես իմ գործիս միայն պիտի նայիմ ։ Իսկ միւսը առանց ասանկ խորհրդածութեան դըպրատուն մը բանայ, ու զանոնք հոն ժողվէ և կարդալ ու գրել սորվեցընէ՝ անանկ որ երջանիկ և օգտակար ըլլալու ճամբուն դրուին տղաքը ։ Այս երկուքէն որը առաւել սիրելի է մեզի ։ Ո՞րը իր պարտքը կատարեց ։ Ո՞րը իր Երկնաւոր Հօրը կամքին պէս գործեց ։

Digitized by Google

Պարձեալ՝ ըսենք թէ այս տղաքները խիստ չարեն, ու պիղծ խօսքեր կ'ընեն, սուտ կը խօսին, ու գողութիւն կ'ընեն: Եթէ բարի մէկը տեսնէ ու լսէ, շատ կը վշտանայ, ու գուցէ իր պարտքը կ'ըլլայ անոնց մէջէն ամենէն մեծն ու չարը պատժել տալ: Դիցուք թէ մարդուն մէկը գիտնալով անոնց վիճակը, ինքիրեն ըսէ. Այս տղայոց քաղաքակից ըլլալովս՝ պարտքս կը սեպեմ, ասանկ չարութիւն մը դադրեցընելու համար զանոնք ամէնը բանտին մատնել. ալ ան ատեն իմ պարտքս կը լմննայ, ու ես ալ բանի մը չեմ խառնուիր. և թէ որ անոնք բանտին մէջ մեռնին, յանցանքը իրենցն է:

Բայց ըսենք թէ ուրիշ մէկը երթայ անոնց մէջ և իրենց գործքին չարութիւնը ցուցընէ և քաղցրութեամբ խօսի անոնց հետ, և անոնց սորվեցընէ բարի և առաքինի ըլլալ, և զանոնք առաքինի և բարեպաշտ անձինք ընելու աշխատի: Աս երկուքէն որը յարգելի կ'ըլլար. որը իր պարտքը կատարած կ'ըլլար. որը Սուրբ Գրոց հնազանդութեամբ գործած կ'ըլլար:

Քիչ մըն ալ յառաջ երթանք: Ըսենք թէ այս տղաքը նախատեն և անարգեն զանիկայ, իւր ստացուածքը գողնան, և երբոր իրենց բարերարութիւն մը ընելու միտքով գայ, ծաղր ընեն և կրցածնուն չափ վնաս տան: Ինքն ալ ձգէ զանոնք և երթայ, ըսելով թէ իմ ծախքովս եկայ հոս առանց հատուցման, այս տղոցը երջանիկ և առաքինի ըլլալ սորվեցընելու, և բոլոր ընդու-

նած հատուցումն մնաս, անարգանք և յափշտակութիւն է. զանոնք պիտի ձգեմ երթամ, թող կորսուին։ Կամ դիցուք թէ ըսէ, Հոգ չեմ ըներ ինչ կերպով որ կ'ուզեն անանկ թող վարուին ինծի հետ, ես պիտի շարունակեմ ձեռքէս եկած օգնութիւնները անոնց ընելու։ Որքան չարութիւն որ գործեն այնքան յայտնի կը ցուցընեն թէ կրթութեան կարօտ են. և ես ևս առաւել պիտի ջանամ որ զանոնք առաքինի և երջանիկ ընեմ։ Անոնք որքան որ զիս ատեն, ես զանոնք այնքան պիտի սիրեմ։ Արդ՝ այս երկու կերպերուն ո՞րը գովելի և արժանապատիւ է։ Եւ այս կերպերուն ո՞րը բռնող մարդը յարգելի է և սիրուն։ Ո՞րը ընենք նէ պարտականութիւննիս ըրած կ'ըլլանք։ Մեր Տէրոջը օրինակը ո՞ր կերպին նման է։

Եթէ այս բաներուն վրայ խորհինք, պիտի տեսնենք որ մեծ պարտականութեանց տակ ենք՝ ապերջանկաց, չարերուն և մեզ վնասողներուն անգամ մարդասիրութիւն ցուցընելու։ Եւ այսպէս ըլլալը մեր Տէրոջը սորվեցուցածէն յայտնի է։ Մատթ. Ե. 43—48։ "Լսեր էք որ ըսուեցաւ. "Քու ընկերդ սիրես, ու թշնամիդ ատես։ Բայց ես ձեզի կ'ըսեմ. Սիրեցէք ձեր թշնամինները. օրհնեցէք ձեզ անիծողները. բարի ըրէք անոնց՝ որ ձեզ կ'ատեն, և աղօթք ըրէք անոնց համար՝ որ ձեզ կը չարչըրկեն ու կը հալածեն. Որ ձեր երկնաւոր Հօրը որդիքը ըլլաք.

Digitized by Google

ինչու որ իր արեւը կը ծագեցնէ թէ՛ չարերուն եւ թէ բարիներուն վրայ, եւ անձրեւ կը խրկէ թէ՛ արդարներուն եւ թէ մեղաւորներուն վրայ։ Վասն զի թէ որ դուք ձեզ սիրողները սիրէք, ի՞նչ վարձք կ'ունենաք. չէ՞ որ մաքսաւորներն ալ նոյնը կ'ընեն։ Եւ թէ որ միայն ձեր եղբայրներուն բարեւ տաք, ի՞նչ աւելի կ'ընէք ուրիշներէն. չէ՞ որ մաքսաւորներն ալ նոյնը կ'ընեն։ Ուրեմն դուք կատարեալ եղէք՝ ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրն ալ կատարեալ է"։

Ղուկաս Զ. 32—36։ "Եւ թէ որ դուք ձեզ սիրողները սիրէք՝ ի՞նչ շնորհ կ'ունենաք. ինչու որ մեղաւորներն ալ կը սիրեն զիրենք սիրողները։ Եւ թէ որ դուք ձեզի բարի ընողներուն բարի ընէք, ի՞նչ շնորհ կ'ունենաք. ինչու որ մեղաւորներն ալ նոյն բանը կ'ընեն։ Եւ թէ որ անանկ մարդիկներու փոխ տաք՝ որոնցմէ յոյս ունիք առնելու, ի՞նչ շնորհ կ'ունենաք. ինչու որ մեղաւորներն ալ մեղաւորներուն փոխ կու տան, որ նոյն չափովը ետ առնեն։ Հապա սիրեցէք դուք ձեր թշնամիները, ու բարի ըրէք. եւ փոխ տուէք առանց փոխարէնի մը սպասելու. եւ ձեր վարձքը շատ պիտի ըլլայ, ու Բարձրելոյն որդիքը պիտի ըլլաք. ինչու որ անիկայ բարերար է ապերախտներուն ու չարերուն։ Ուրեմն գթած եղէք՝ ինչպէս որ ձեր Հայրն ալ գթած է"։

"Գթած եղէք" խօսքին միտքը յայտնի է, այսինքն անանկներուն երջանկութիւնը յառաջացը-



Digitized by Google

նել, որ փոխադարձութեան օրէնքով մեղմ պա-
հանջելու իրաւունք չունին և որոնցմէ հատու-
ցում մը ընդունելու ակնկալութիւն չունինք։
Մեր երկնաւոր Հօրը բարեսիրութիւնը օրինակ
առնելու ենք մեր բարեսիրութեանը։

“Գթած եղէ՛ք ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրն
ալ գթած է”։ Ասիկայ կը սորվեցնէ

Ա. Ինչպէս որ Աստուած ինք՝ առանց ամենափոքր
պարտականութեանց, բոլոր իր արարածներուն եր-
ջանկութեան անսպառ աղբիւր է, նմանապէս ալ մե-
զի պատուիրած է որ մեր տաղանդները, մարմնա-
ւոր և մտաւորական ստացուածքները մեր ընկեր-
ներուն երջանկութեանը համար 'ի գործ դնենք։
Ինչ որ մեզի շնորհուած է, չէ թէ բուն մեր
երջանկութեանը համար տրուած է ուղղակի և
գլխաւորապէս, հապա անուղղակի, այսինքն.
որ մենք երջանիկ ըլլանք ուրիշներուն երջանկու-
թիւնը յառաջ տանելով։

Բ. Աստուած իր նախախնամութեան ընդհանուր
պարգևները կ'ընծայէ առանց նայելու ընդունողին
ով կամ ինչ ըլլալուն։ “Իր արևը կը ծագեցնէ
չարերուն ու բարիներուն վրայ, և անձրև կը խրկէ
արդարներուն ու մեղաւորներուն վրայ”։ Մենք ալ
նոյն օրինակին հետևելու ենք։ Թէև մեր անձնա-
կան սէրը և մեր բարոյական յարգութիւնը արժանի
եղողներուն մատուցանելու ենք, բայց մեր ողորմու-
թիւնները բոլոր կարօտելոց շնորհելու ենք։ Ուս-
տի նեղեալները մխիթարելու ենք, տառապեալ-

ները գթալու ենք, աղքատներուն օգնելու ենք, հիւանդներուն տես երթալու ենք, տգէտները կըրթելու ենք. Հոգ չէ որքան անարժան ալ ըլլան, կամ թէ բարքերնին որքան օտար ըլլայ մեզի:

Գ. Նոյն օրինակէն կը սորվինք թէ մեր բարեսիրութիւնը՝ ընդունողին դէպ՚ի մեզի ցուցուցած զգացումներուն նայելով պիտի չըլլայ: Աստուած այնպէս սիրեց զմեզ, որ երբոր մենք մեղաւոր էինք Քրիստոս մեռաւ մեզի համար: Երբոր թշնամի էինք, իր Որդւոյն մահուամբը Աստուծոյ հետ հաշտուեցանք: Այսպէս մեր օրհնեալ փըրկիչը իր կեանքը իր ամենադաժան թշնամիներուն բարի ընելով անցուց առանց նկատելու անոնց ամենաչար անիրաւութիւնը:

Այսպէս մեզի պատուիրեալ է մեզ անիծողները օրհնել. մեզ ատողներուն բարի ընել և մեզ չարչարողներուն և հալածողներուն վըրայ աղօթք ընել:

Աստուծոյ օրինակէն զատ՝ զանազան պատճառներ կան, որոնք այս պարտականութիւնը մեր վըրայ կը դնեն, որոնց ոմանք հետևեալներն են.

Ա. Աստուած՝ մեր իրեն դէմ ըրած յանցանքներուն թողութեան պայման ըրաւ. «Վասն զի թէ որ դուք ներէք մարդոց իրենց յանցանքները, ձեր երկնաւոր Հայրն ալ ձեզի կը ներէ»: Կարդա՝ երկու ծառաներուն առակը: Մատթ. ԺԸ. 23—35: «Ասոր համար երկնից թագաւորութիւնը կը նմանի թագաւորի մը, որ իր ծառաներէն հաշիւ առնել

ուզեց ։ Ու երբոր սկսաւ տեսնել, տասը հազար տաղանդի պարտական մը բերուեցաւ իրեն ։ Բայց անիկայ վճարելու կարողութիւն չունենալով, իր տէրը հրաման ըրաւ որ անիկայ՝ և անոր կնիկը՝ ու որդիքը և անոր բոլոր ունեցածը ծախուի, ու պարտքը վճարուի ։ Իսկ ծառան անոր առջևը իյնալով՝ երկրպագութիւն կ՚ընէր ու կ՚ըսէր. Տէ՛ր՝ համբերէ՛ ինծի, և ամէնը քեզի կը վճարեմ ։ Ու ան ծառային տէրը վրան խղճալով՝ արձակեց զանիկայ, ու պարտքը շնորհեց անոր ։ Ու նոյն ծառան ելաւ, իր ծառայակիցներէն մէկը գտաւ՝ որ իրեն հարիւր դահեկան պարտք ունէր, ու զանիկայ բռնելով՝ կը խեղդէր, ու կ՚ըսէր. Վճարէ՛ ինծի ունեցած պարտքդ ։ Ուստի անոր ծառայակիցը անոր ոտքը ինկաւ, կ՚աղաչէր անոր՝ ու կ՚ըսէր. Համբերէ՛ ինծի, ու քեզի կը վճարեմ ։ Ու ինքը չէր ուզեր. հապա գնաց՝ բանտը դրաւ զանիկայ, մինչև որ պարտքը վճարէ ։ Երբոր իր ծառայակիցները տեսան եղած բաները, խիստ տրտմեցան, ու եկան իրենց տիրոջը՝ հասկըցուցին բոլոր եղածը ։ Ան ատենը անոր տէրը կանչեց զանիկայ՝ ու ըսաւ անոր. Չա՛ր ծառայ՝ ան բոլոր պարտքը ես քեզի շնորհեցի՝ ինծի աղաչելուդ համար. Ուրեմն պէտք չէ՞ր քեզի ալ քու ծառայակցիդ ողորմիլ, ինչպէս որ ես քեզի ողորմեցայ ։ Ու անոր տէրը բարկանալով՝ դահիճներուն մատնեց զանիկայ, մինչև որ բոլոր պարտքը վճարէ ։ Ասանկ ալ իմ երկնաւոր Հայրս պիտի ընէ ձեզի,

թէ որ ձեր սրտերէն չէք ներեր, ամէն մէկը իր եղբօրը, իրենց յանցանքները":

Բ. Այն առաքինութիւնները՝ որոնք մեր ընկերներուն մեզի ըրած չարիքներուն փոխարէն կը գործածենք՝ շատ գերազանց են, և մեզ երկնից թագաւորութեանը յարմար ընող սրտի սեպհական: Ինչպէս հեզութիւն, համբերութիւն և ներողամտութիւն: Այսպէս զգացում ունեցողաց է, որ մասնաւոր օրհնութիւններ խոստացուած է:

Այն առաքինութիւնները՝ որոնց համար մարդոցմէ հատուցում կ'առնենք, կրնայ ըլլալ որ մարդոց սէրէ և վախէ յառաջ գան: Բայց այն առաքինութիւնները՝ որոնց համար մարդոցմէ հատուցման ակնկալութիւն չենք ըներ, անոնք են մեր առ Աստուած ունեցած սիրոյ և հնազանդութեան յարմար և ճշմարիտ վկայութիւնը: Անոր համար է որ այս առաքինութիւնները իբրև ճշմարիտ բարեպաշտութեան ապացոյց յայտնուած են: Տես Տէրոջը վերջին դատաստանին վրայ ծանուցածները: Մատթ. ԻԵ. 40. "Որովհետև աս իմ եղբայրներուս այս պզտիկներէն մէկուն ըրիք՝ ինծի ըրիք":

Այս գիտնալու է թէ բարեսիրութեան օրէնքը մարդոց կը տարածի իբրև մարդ. այսինքն, առանց նկատելու մարդոց մէջ եղած վաղանցիկ յարաբերութիւնները: Հոգ չէ թէ ազգական եղեր և թէ օտարազգի, թէ քաղաքացի և թէ օտարական, թէ քրիստոնեայ և թէ անհաւատ-

բնաւական է որ մարդ է, և մարդ ըլլալով Աստուծոյ օրէնքովը իրաւունք ունի բարեսիրութեան կանոնին օգուտները վայելելու։ Մանաւանդ՝ զանիկայ մե- զի կապող կապերը որքան քիչ ըլլան, բարի գործ- քը եա փառաւոր կ՚ըլլայ՝ ինչու որ այսպիսի պա- րագաներու տակ է որ հատուցման յոյս չունե- նալնիս կը յայտնուի և անշահախնդիր ըլլալնուս ալ յայտնի փորձ մըն է։

Հովարդ* մարդասէրը թէ որ միայն Անգղիոյ բանտերուն տես ելլէր՝ իրեն մեծ ազնուականու- թիւն պիտի սեպուէր, հապա ո՞րքան գերագոյն ազնուականութիւն մը եղաւ իրեն Գաղղիոյ բան- տերուն ալ տես ելլելը՝ որ ան ատենը Անգղիոյ մեծ թշնամին էր։ Թէ որ բարերարութեան պատ- ճառաւ հայրենեացը մէջ անգամ մեռնիլը մեծ փառք կ՚ըլլար իրեն, հապա ո՞րքան աւելի փառք ե- ղաւ հայրենիքէն հեռի երկրի մէջ՝ Թաթարիս- տանի Խերսոն քաղաքը մեռնիլը. քաղաք մը՝ ո- րուն անունը հիմա կը յիշատակուի միայն անոր համար որ ականատես եղաւ այնպիսի անձի մը բարերարական գործոցը և կը պահէ անոր մնա- ցորդը մինչև ցառաւօտ յարութեան։

Եթէ այս պատուէրը մարդոյ տրուած է, պատ- ճառ մը չենք տեսներ թէ ինչո՞ւ ազգերն ալ նոյն պարտականութեանց տակ պիտի չըլլան։ Մենք ալ կ՚ըսեմ անհատներ իրարու հետ՝ բարերարութեան

* Տե՛ս ՚ի Շտեմարան Պիտանի Գիտելեաց 1845 թւ. 56. Փետրուար։

սկզբունքով վարուելու պարտական են ։ Այսինքն իրենք քաղաքականութեան հիմնական և գլխաւոր սկզբունքը ընելու են իրարու աղէկութիւն ընելը այն ամէն միջոցով, որ Աստուած իրենց ձեռքը տուեր է ։

Յաջորդ գլխուն մէջ ապերջանկաց, չարերուն և վնասակարաց ըլլալիք բարեսիրութեան վրայ պիտի խօսինք ։

### Հարցմունք ։

1. Եթէ ուրիշները վնասելէն ետ կենանք նէ, մեր բոլոր պարտականութիւնները կատարած կ'ըլլա՞նք ։ Օրինակով մը բացատրէ ։

2. Եթէ միայն վնասելէն ետ կենանք. ի՞նչ պարտականութիւն ըրած կ'ըլլանք, և ի՞նչ պարտք զանց առած կ'ըլլանք ։

3. Ի՞նչ համարում կ'ունենաս անոնց վրայ որ ուրիշներուն համար բան մը չեն ըներ. բայց միայն վնասելէն ետ կը կենան ։

4. Ի՞նչ համարում կ'ունենաս անոնց վրայ, որ ամենուն թէ թշնամի եղեր է թէ բարեկամ կըրցածին չափ բարերարութիւն կ'ընեն ։

5. Այս զգացումներէն ի՞նչ կը սորվիս ։

6. Մեր օրհնեալ Փրկչին կանոնը ի՞նչ է այս բանին վրայ ։

7. Մեր օրհնեալ Փրկչին օրինակը ի՞նչ էր ։

8. Աստուծոյ դէպ 'ի մեզ ունեցած օրինակէն ի՞նչ կը սորվիս ։

9. Ի՞նչ որ Աստուած մեզի պարգև չտար ու

միայն ինչ բանի որ արժանի ենք՝ այն տար, մեր վիճակը ի՞նչ կ'ըլլար ։

10. Աստուծոյ մեզի ըրած շնորհացը որո՞ւն իրօք արժանի ենք ։

11. Աստուած մեր յանցանքներուն թողութիւն տալը ուրիշներուն յանցանքները թողելնուս հետ ի՞նչպէս կապեց ։

12. Ո՞ր տեսակ առաքինութիւնը Աստուծոյ խիստ հաճելի է, ա՞ն որ փոխադարձ կը գործենք, կամ ան՝ որ բարեսիրութեամբ կը գործենք ։

13. Քանի՞ պատճառ կրնաս տալ այս բանին ։

14. Բարեսիրութեան պարտականութիւննիս ո՞րքան կ'ընդարձակի ։

15. Ի՞նչ կերպով ազգաց ալ կը վերաբերի բարեսիրութեան օրէնքը ։

16. Թէ որ մարդիկ այս սկզբունքով վարուէին իրարու հետ, պատերազմներուն վրայ ի՞նչ ներգործութիւն կ'ըլլար ։

## ԳԼՈՒԽ Բ

### ՅՕԴՈՒԱԾ Ա

Կարօտելոց բարեսիրութիւն ։

Մարդ մը կարօտեալ կրնայ ըլլալ կամ աղքատութեան կամ հիւանդութեան կամ ծերութեան կամ տգիտութեան պատճառաւ ։

1. Աղքատութիւն ։ Ընդհանրապէս մինակ աղքա-

տութիւնը մարդս աղօրմութեան արժանի չըներ՝ եթէ աշխատելու կարողութիւն ունի։ Մէ որ մարդ մը ապրելու միջոցներ չունի, թող աշխատի որ գտնէ։ Նոյնիսկ պարագայի մը մէջ ընդհանրապէս պարտաւոր ենք միայն անանկ մարդուն գործք տալ, որ իր ապրուստը ճարէ։ Վասնզի պանիկայ անգործ պահելը ոչ իրեն օգտակար է և ոչ ընկերութեան։ Նմանապէս է Աստուծոյ բարեսիրութեան ընթացքն ալ։ Աստուած մեր ապրուստը կու տայ՝ կերակուր և հունձք ևայլն, բայց սա բաները կը շնորհէ իբրև մեր աշխատութեանցը փոխարէն։ Նաև Պօղոս առաքեալը կը սորվեցընէ թէ «Ան որ չաշխատիր, թող չուտէ»։

Սակայն բացառութիւններ կան։ Այնոյ ըլլալ որ ընտանիք մը Աստուծոյ նախախնամութիւնով աշխատութեան միջոցներէն զրկուի։ Այսպիսի դիպուածներ կը պատահին նաւաբեկութենէ, հրկիզութենէ, երբեմն ալ գործքի պակասութենէ ևայլն։ Ընդհանրապէս թէ որ մարդ մը Աստուծոյ նախախնամութեամբը ոչ թէ իր ծուլութեամբը՝ կարօտեալ կ'ըլլայ. անոր բարեսիրութիւն ընելու ենք՝ սեպելով որ Աստուած պանիկայ մեզի ցուցուց։ Ուրիշ բացառութիւն մըն ալ այս է՝ որ երբեմն ծնողաց աշխատանքը բաւական չըլլար իրենց տղոցը սնուցին։ Ինչպէս երբոր ոմանք քանի մը զաւկըներով որբևարի կը մնան. կամ՝ եա խղճալին, երբոր տղաք առանց հօր և առանց մօր որբ կը մնան։ Անանկ դիպուածի մէջ եթէ բարեսիրութեամբ

օգնութիւն չունենք, անոնցմէ ոմանք կամ բոլորը կը կորնչին։ Օգնութեան առիթներ, կամ պատճառներ են։

2. Հիւանդութիւն։ Հիւանդութեան ժամանակ Աստուած մարդուս աշխատելու կարողութիւնը իրմէն կը փրցունէ, և ինքը հիմա ուրիշ ժամանակ իր աշխատութեամբ փայլեցածէն աւելի հանգստութեան կարօտ է։ Ասանկ ժամանակ հարուստը առանց օգնութեան ներողութիւն կը կրէ, ուր մնաց աղքատը։ Ասանկ ժամանակներ երբոր հարկ կ'ըլլայ որ ողորմութիւն ընենք. ոչ միայն ստակով, այլ անձամբ ալ օգնութիւն ընելու ենք։

3. Ծերութիւն։ Թէպէտև ծերութիւնը միշտ հիւանդութիւն չբերեր, բայց ընդհանրապէս անկար և անօգնական կ'ըլլան ծերերը։ Ինչ որ կրնանք ընել իրենց ցաւերը մեղմելու և իրենց ծերութեան բեռները թեթևցունելու համար, յայտնի է թէ բարեսիրութեան պարտք է, և մէկ կերպով ալ որդիական սէր։ Ահա այս գլխուն մէջ պատճառներն են որ բարեսիրութիւն կամ ողորմութիւն կը պահանջեն մեզմէ։ Ու անոնց կանոններըն են ասոնք։

1. Անոնք որ կամ հիւանդութեամբ կամ ծերութեամբ աղքատ են և ամենևին չեն կրնան աշխատիլ, ամենայնիւ օգնելու ենք անոնց։

2. Անոնք որ կամ հիւանդութեամբ կամ ծերութեամբ և կամ որբութեամբ քիչ մասամբ կրնան ինքզինքնին հոգալ, անոնք ալ օգնութեան կա-

Digitized by Google

բօտ են բայց ըստ մասին ։

3. Անոնք որ կարող չեն անմիջապէս գործք գտնելու, պէտք է որ առ այժմ օգնութիւն. բայց մէկու մը ամենէն մեծ բարերարութիւն ընելը, անոր գործ գտնելն է՝ որ ինքզինքը հոգայ ։

4. Մեծ բարերարութիւն մըն է անանկ միջոցներ պատրաստել ինչպէս գանձարան խնայութեան* և այլն, որոնցմով աղքատները կարող ըլլան իրենց տակաւին դրամին պահելու և բազմապատկելու ։ Անանկ միջոցները անկարօտ և անկախ կ'ընեն աշխատաւորները. և ասանկով հազարաւորներ հարստութեան ճամբուն մտան ։

Հիմա բարեսիրութիւն ընողներուն վրայ խօսինք ։

1. Ո՛չ ամէն մարդ պարտական է բարեսիրութիւն ընելու ։ Ամէն մարդ կարող չէ ուրիշներուն տալով օգնութիւն ընելու, բայց որ և իցէ կերպով նեղեալներուն օգնութիւն մը կրնայ ընել, և վնասուածներուն կարեկցութիւն ցուցընել ։ Ինչպէս որ մարդիկ և կանայք, անանկ ալ տղայքը կարող են բարերար ըլլալ ։ Եթէ խաղալիքի տուած ստակին մէկ մասը հիւանդաց օգնութիւն շնորհէին, կամ իրենց վայելած հանգստութիւններուն կամ բարիքներուն հաղորդ ընէին խեղճ դրացիներուն, ինքզինքնին առաքի-

* Տես 'ի Բազմավէպ 150 Երես. 1843 ։

նութեան մէջ յառաջացընելու շատ ընտիր բան մը կ՚ընէին ։

2. Միշտ ան կերպ բարեսիրութիւնները լաւագոյն սերմանելու է, որ բարերարը ինքն անձամբ օգնութիւն կ՚ընէ, ոչ թէ ուրիշին ձեռքով։ Նոյնպէս անձամբ ողորմութիւն ընելը ուրիշներուն ձեռքովը ընելէն շատ աղէկ է, բայց ուրիշին ձեռօքը ընելը բնաւ ողորմութիւն չընելէն աղէկ է։ Մեր նեղեալ ընկերներուն անձամբ կարեկից ըլլալէն աւելի բան մը չկայ՝ որ լաւագոյն ներգործութիւն ունենայ մեր սրտերուն վրայ, և մեր առ Աստուած երախտագիտութիւնը զարթուցանէ։

3. Ի վերջոյ, ողորմութիւնն ալ իբրև աղօթք կրօնական պաշտօն մըն է, վասն որոյ որքան որ կարելի է առանձին ըլլալու է։ Մեր ողորմութիւնը գաղտուկ ըլլալու է և մեր Հայրը որ գաղտուկը կը տեսնէ մեզի յայտնապէս հատուցումն պիտի ընէ։

4. Տգիտութիւն։ Ամէն մարդ յայտնի կը տեսնէ թէ որչափ դժբաղդութիւն է մէկուն որ կարդալ գրել և հաշիւ ընել չգիտեր։ Անանկ տգէտ մարդ մը հազիւ հազ միջոց ունի գիտութիւն սորվելու. և ոչ Աստուծոյ խօսքերը կրնայ կարդալ, ոչ ալ ինչ և իցէ օգտակար բան մը։ Ուրեմն Աստուծոյ ո՞րքան հաճելի գործք պիտի ըլլայ, որ այս բաները գիտցողները տգէտներուն սորվեցունեն։ Ուստի Աստուծոյ առջին ի՛նչպէս ընդունելի գործք է, և գիտցողներուն ի՞նչ

Մեծ պարտականութիւն է որ շուրջերնին ժողովեն՝ կարդալ գրել և ուսմունք չգիտցողները, մանաւանդ Սուրբ Գրոց տեղեկութիւն չունեցողները թէ՛ տղայք և թէ մարդիկ, և անոնց սորվեցունեն ։ Ան մարդը որ ասանկով տղաքը կամ մարդիկը ագիտութեան խաւարէն կը հանէ և մոլութենէն կ՚ազատէ, իր բարերարութիւնը անպատմելի է ։

Ո՛րքան հաճելի և ցանկալի է տեսնել որ՝ պատանիները իրենց ընդունած պարգևներուն համար զանոնք ուրիշներուն շնորհելովնին երախտագիտութիւն կը ցուցընեն ։

### Հարցմունք ։

1. Ըսենք թէ զօրաւոր և առողջ մարդ մը ստակ կ՚ուզէ, պարտակա՞ն եմ տալու ստակ չունենալուն համար ։ Ինչո՞ւ ։

2. Ի՞նչ ընելու եմ անոր ։

3. Գործք գործել տա՞լը աղէկ է թէ ձրի ըստակ տալը ։ Ինչո՞ւ ։

4. Ի՞նչ օրինակով կրնաս արդարացընել այս ըսածդ ։

5. Ըսենք թէ իմացանք որ այս մարդուն տունը և բոլոր ունեցածը երէկ գիշեր այրեր է ։ Ի՞նչ ընելու պարտական եմ ։

6. Ըսենք թէ որբեւարի կին մը քանի մը որբեր ունի, և օրը տասը դահեկան պէտք է որ զանոնք պահէ, բայց ինքը միայն հինգ դահեկան կրնայ շահիլ, անոր օգնութիւն ընելո՞ւ ենք. և ո՞րքան ։



Digitized by Google

7. Նեղեալներուն և հիւանդներուն ի՞նչ պարտականութիւն ունինք ։

8. Քրիստոս ի՞նչ ընել կը սորվեցընէ մեզի ․ ո՞ւր տեղ գրուած է ։

9. Իր կանոնը ստակ տալէն ուրիշ բան կը հրամայէ՞ ։

10. Աղքատներն ալ պարտակա՞ն են բարեսէր ըլլալու, և ողորմութեան գործքեր գործելու ։

11. Անանց ստակի ի՞նչպէս բարեսէր կրնան ըլլալ ։

12. Ինչո՞ւ համար նեղեալին անձամբ օգնութիւն ընելը ուրիշին ձեռօքը ընելէն լաւագոյն է ։

13. Ողորմութիւնը ինչո՞ւ գաղտուկ ըլլալու է ։

14. Ուրիշներու դաստիարակութիւն տալով ալ ողորմութիւն կ՚ըլլա՞յ ։

## ՅՕԴՈՒԱԾ Բ

### Բարեխօսութիւն դէպ ՚ի չարերը ։

Ո՛րքան որ խօսեցանք՝ դէպ ՚ի ապերջանիկս ունեցած պարտքերնուս վրայ էր ․ բայց հիմա չարերուն ունեցած պարտականութիւններնուս վրայ պիտի խօսինք ։

Տեսանք թէ հիւանդութեամբ, ծերութեամբ կամ աղքատութեամբ ապերջանիկ եղողներուն օգնութիւն հասցընելու ենք ․ բայց չար մարդը խիստ ապերջանիկ է, քանզի մեղքի չափ թշուառութիւն չկայ, և ուրիշներուն չարութիւն ընելու պատճառ կ՚ըլլայ ։ Տարափոխիկ ախտ ունեցող մար-

ծուն նման է, որ իր շուրջը եղողներուն կը հաղորդէ։ Գէշն ան է որ՝ այս կենաց ցաւերը մահուան ժամանակ կը վերջանան, բայց մեղաց ցաւերը մահուան ժամանակը խիստ կը զօրանան, և անկէց ետքը յաւիտենական անբուժելի կը մնան ։

Արդ՝ բոլոր այս խորհրդածութիւնները կը սորվեցունեն մեզի թէ չար մարդիկ ամէն ուրիշներէն աւելի խղճալի են ։ Ուրեմն մեր մասնաւոր պարտաւորութիւնն է զանոնք առաքինի ընելու ջանալ։

Շատերը կ՚ըսեն որ, եթէ մէկը չար է՝ զանիկայ ձգելու և փախչելու ենք։ Ասիկայ մէկ կերպով ուղիղ է. իրեն ընկեր ըլլալու չենք. և անոր չար սովորութիւնները սորվելու վտանգին մէջ մտնելու չենք. և թէ որ մէկը անառակ է անոր հետ ընկերանալու չենք. ասոնք բոլորը ուղիղ են ։ Բայց ասոնք պատճառ չեն որ արբեցողը իր արբեցութենէ, և անառակը իր անառակութենէ ետ չդարձունենք ։ Ուրիշ բան է մարդիկ մեր բարեկամները և ընկերները ընել, և ուրիշ է անոնց աղէկութիւն ընել ջանալ։

Չարերուն ունեցած պարտականութիւննիս հետևեալներն են ։

Ա․ Երբոր նեղութեան և վիշտի մէջ են ինչպէս որ ուրիշները նոյնպէս ալ ասոնք խղճալու ենք ։ Գուցէ անկարելի է որ անոնց օգնութիւն ըրած ժամանակնիս նոյն հաճութիւնը զգանք, որքան որ առաքինիներուն օգնելու ժամանակնիս զգանք ։ Բայց աս ալ չցուցըներ թէ ասոնց բա-

Digitized by Google

րեսիրութիւն ընելու պարտական չենք ։

Բ․ Բոլոր զօրութիւնով ու ամէն կերպով զանոնք մոլութենէ ետ դարձընելու ջանալու ենք ։ Ու ասիկայ կ'ըլլայ․

1․ Օրինակով․ Առաքինութեամբ գործելով՝ ամենաբարի և շատ անգամ խիստ ազդու յանդիմանութիւն կու տանք մոլիներուն ։ Ուստի թէ որ անոնց ընկերութեանը մէջ գտնուինք, միշտ անվեհերութեամբ ցուցընելու ենք, թէ առաքինութեան կողմանէ ենք և ատող մոլութեան ։ Այսպէս կ'ըլլայ որ մեզ ծաղր ընեն և անարգեն, բայց անոնց ունեցած սէրերնիս կը սորվեցունէ՝ որ համբերութեամբ տանինք իրենց լաւութեանը համար ։

2․ Խրատով․ Ապելուչ խօսակցութեամբ ջանալու ենք որ իրենց ընթացքին չարութիւնը իրենց իմացընենք և ստիպենք ու քաջալերենք զանոնք որ առաքինութեան դառնան ։ Այս տեսակ խրատները ընդհանրապէս շատ ներգործութիւն ունին թէ որ առանձին տրուին ։

3․ Որովհետև մարդիկը առաքինութեան դարձունող ամենէն ազդու միջոցը կրօնից ճշմարտութիւններն են, վասնորոյ՝ զանոնք մարդոց մէջ տարածելուն ամէն յարմար միջոցները բանեցունելու ենք՝ ոչ միայն խօսակցութեամբ հապա կրօնական գիրքեր, և մանաւանդ Սուրբ Գիրքը տարածելով ։

4․ Ու որովհետև բոլոր մարդիկ մեր եղբայրներն են, և բոլորն ալ բարոյական օգնութեան

կարօտ են, վասնորոյ յայտնապէս պարտքերնիս է չարերը որքան որ կարելի է իրենց չարութենէ ետ դարձընել: Նաև որովհետև մարդոց մեծ մասը փրկութեան ճամբուն վրայօք բոլորովին տգէտ են, վասնորոյ Սուրբ Գիրքը անոնց մէջ տարածելու պարտական ենք:

5. Մարդոց միտքը այնպէս խաւար է և այնպէս յամառութեամբ հակած է չարութիւն գործելու, որ այս տեսակ բարեսիրութեան մէջ յաջողութեան շատ քիչ յոյս կրնանք ունենալ՝ առանց բարձրագոյն զօրութեան մը օգնականութեանը: Աստուած խոստացաւ այս օգնութիւնը շնորհել թէ որ իրմէն խնդրենք: Ուստի մեր մասնաւոր պարտքն է աղօթել՝ որ Աստուծոյ Հոգւոյն զօրութիւնը մեր և մարդկային ազգին օգուտ ընողներուն աշխատութեանցը օգնէ:

## Հարցմունք:

1. Չար մարդը ինչո՞ւ բարեսիրութեան կարօտ է:

2. Ինչո՞ւ մասնաւորապէս կարօտ է:

3. Թէ որ պարտական ենք չարերէն փախչել, ինչպէս պարտականութիւննիս կ'ըլլայ անոնց ետևէն ըլլալ և զանոնք ուղղել:

4. Ըսենք թէ չար մարդ մը հիւանդ է կամ խեղճ, իր չարութիւնը պատճառ կրնա՞յ ըլլալ որ անոր բարերարութիւն չընենք:

5. Թէ որ մարդիկ չար են, անոնց օրինակին հետևելո՞ւ ենք:

Digitized by Google

6. Իրենց չարութիւնը ի՛նչ պատճառ կու տայ՝ որ անոնց բարի օրինակ ըլլանք։

7. Մարդիկ առաքինի ըլլալու համոզելը բարերարութի՛ւն է։ Ցուցո՛ւր թէ ի՛նչ կերպով բարերարութիւն կ'ըլլայ։

8. Մարդիկ լաւագոյն ընելու ամենէն աղէկ և ազդու միջոցները որո՞նք են։

9. Բոլոր մարդիկ այս տեսակ բարերարութեան կարօտ են։

10. Աղէկութիւն ընելու սահմանը ո՞րքան կ'ընդարձակի։

11. Պատճառ ունի՞նք յուսալու թէ Աստուած մասնաւոր կերպով մը մեր ջանքերուն պիտի օգնէ թէ որ իրմէն խնդրենք։

12. Ուրեմն առ Աստուած կատարելու ի՛նչ պարտականութիւն ունինք։

---

## ՅՕԴՈՒԱԾ Գ

### Բարերարութեան առ Թշնամիս։

Ըսենք թէ մէկը վնասակար է. այսինքն, չէ թէ միայն չար է, այլ մեզի ալ վնաս կը հասցընէ։ Մեր պարտականութիւնը ի՛նչ է անոր։

1. Որովհետև գործը չար է, վասնորոյ պէտք է բարոյականապէս ատենք այն գործը և ամէն պարագաներու մէջ մոլութիւնը մերժենք և առաքինութիւնը սիրենք։

Digitized by Google

2. Թէ որ բուն գործողը նայելու ըլլանք, որովհետև ինքը չար է, անշուշտ ապերջանիկ ալ է. վասնորոյ մեր պարտականութիւնն է զանիկայ խրըճալ և թէ որ կարելի է ուղղել:

3. Իսկ որովհետև վնասը դէպ'ի մեզի է, վասն որոյ պարտական ենք ներել: Ասիկայ մանաւարապէս մեր օրհնեալ փրկիչը մեզմէ կը պահանջէ, ըսելով. "Թէ որ դուք մարդոց ըրածները չներէք, ձեր երկնաւոր Հայրն ալ ձեզի պիտի չներէ": Ասոր այս հրամանին չհնազանդողը իր փրկութիւնը կը կորսնցընէ:

4. Որովհետև վնասը մեզի է, վասնորոյ մեզ վնասող մարդուն աղէկութիւն ընելու մանաւոր պատեհութիւն մը կու տայ մեզի՝ բարի օրինակ ըլլալով անոր: Ասոր պարտական ենք անոր իր չարութիւնը բարութեամբ յաղթել. այսինքն, մանաւոր քաղցրութեամբ վարուիլ անոր հետ և իր երջանկութեանը յառաջ նկատում ցուցընելով: Մեր օրհնեալ փրկիչն ալ այսպէս կ'ըսէ. "Օրհնեցէք ձեզ անիծողները բարի ըրէք անոնց որ ձեզ կ'ատեն. և աղօթք ըրէք անոնց վրայ, որ ձեզ կը չարչրկեն ու կը հալածեն":

Այս կերպով խաղաղութիւնը դադրեցընելը վրէժխնդրութիւն ընելէն որքան աղէկ է և գերազանց: Այս կերպով երկու կողմնները լաւագոյն կ'ըլլան, բայց վրէժխնդրութեամբ, չարագոյն կ'ըլլան: Մէկ կերպովը վնասները յաւիտենական կը բազմանան. միւս կերպովը՝ վնասները

Digitized by Google

անմիջապէս կը դադրին՝ միայն բարութիւն գործելով ։

Սակայն ասիկայ չարգիլեր մեզ՝ մեղի և ընկերութեան դէմ գործող անձինքները պատժելու յարմար միջոցները գործածելէն ։ Թէ որ մարդ մը առնու մենէ բռնութեամբ, ըսածներէս չհետևիր թէ զանիկայ բռնել պատժել տալու միջոցները պիտի չբանեցընեմ․ եթէ ոչ՝ բոլոր իր կեանքը գողութիւն՝ յափշտակութիւն ընելով պիտի անցընէր, որ իրեն միանգամայն շատ ուրիշներուն մեծ դժբաղդութիւն կ՚ըլլար ։ Բայց քանի որ ինծի դէմ ըրած յանցանքին կամ վնասին ներեմ, և ամէն միջոց և հնարք բանեցընեմ զանիկայ դարձընելու, անոր և ուրիշներուն ունեցած պարտականութիւններս զիս կը պարտաւորեն որ ամէն ջանք ընեմ որ անիկայ չշարունակէ իր չար ընթացքը ։

Բայց ընդհակառակն՝ թէ որ մարդը պատժուի ալ, ընկերութեան պարտքն է, այն չար անձը բարիի դարձընել․ ուստի՝ բանտարգելոց հետ մարդկութեամբ վարուելու է միշտ, և հարկաւոր հանդերձը և կերակուրը տալու է, և զանոնք առաքինի ընելու ամէն միջոցը բանեցընելու է ։ Ասանկով բանտերը բարոյական ուղղութեան դպրոցներ պիտի ըլլան, և չարերուն միանգամայն ժողովրդոց ամենամեծ կարելի պարգև սեպուելու են ։

Չարագործաց ուղղութեանը համար սահմանուած տեղերը ժողովրդոց շատ յարգի պարգև մըն է, և հարիւրաւոր պատանիները կորուստէն կ՚ա-

զատեն, թէ որ աղէկ հոգաբարձութիւն ըլլայ։ Բոլոր բաները այս ընթացքը և այս նպատակը ունենալու են։

### Հարցմունք.

1. Վնասակար մարդ ըսելով ի՞նչ ըսել կ'ուզես։
2. Ի՞նչ զգացում ունենալու ենք չար գործքի մը վրայ՝ որով վնասուեցանք։
3. Ի՞նչ զգացում ունենալու ենք բուն իսկ չարութիւն գործող անձին վրայ։
4. Բուն վնասուողը մենք ըլլալնուս համար ի՞նչ մասնաւոր պարտք ունինք ընելու։
5. Վնասէ մը ի՞նչ աղէկութիւն կրնանք հանել։
6. Կա՞յ անանկ առաքինութիւն որ առաւել վնասով քան թէ ուրիշ պատճառով կը պարտաւորինք 'ի գործ դնելու։
7. Վրէժխնդրութիւն ի՞նչ ըսել է։
8. Վրէժխնդրութեան և չարը բարիով յաղթելու օրինակներ տուր։
9. Ո՞րը ամենալաւ ազդեցութիւն ունի վնասակար անձին։
10. Վնասը փոխարինելու լաւագոյն կերպը ո՞րն է։
11. Ասիկայ կ'արգիլէ՞ մեզ ընկերութեան օրէնքները աւրող անձը պատժելէն։
12. Չարագործը պատժելը բուն իր օգուտին համա՞ր է թէ չէ։
13. Բաները ի՞նչ նպատակով շինուելու և կառավարուելու են։

Digitized by Google

# ԳԼՈՒԽ Գ

## Պարտականութիւն դէպ 'ի անասունները ։

Անասուններն ալ մեզի պէս զգայուն կենդանիներ են . այսինքն , անոնք ալ հաւանական է որ մեր զգացածին չափ հաճութիւն և ցաւ կ'զգան ։ Գլխաւորապէս բարոյական կարողութիւնով կը տարբերինք անոնցմէ , վասն զի չարը և բարին չեն կրնար որոշել ։

Սակայն մեզի հաւասար չեն , վասնորոյ փոխանակութեան իրաւունք չեն կրնար պահանջել ։ Ազատութիւն ունինք անոնց երջանկութեան միջոցները պակսեցնելու կամ անոնց կեանքը մեր երջանկութեանը համար վերցընելու՝ թէ որ հարկաւոր ըլլայ , և մեր անմեղ հանգստութեանց համար ըլլայ ։

Աստուած զանոնք մեզի տուաւ կերակուրի համար , վասնորոյ անոնց կեանքը մեր իշխանութեանը տակը դրաւ ։ Բայց իրաւունք չունինք որ այս իշխանութիւնը Աստուծոյ սահմանածէն ուրիշ դիտաւորութեամբ կամ կերպով գործածենք , ինչպէս .

1. Զանոնք կրնանք զրկել իրենց կեանքէն կերակուրի համար թէ որ կարօտինք ։ Եզ մը կրնանք մորթել կերակուրի համար . բայց զբօ-

սանքի համար մորթելու իրաւունք չունինք. Մէջ կը կրնայ եղջերու մը կամ որ և իցէ կենդանի մը զարնել թէ որ միսը կերակուր կամ մորթը հանդերձ շինելու կը կարօտի, բայց իրաւունք չունի որ միայն քաջ նշան առնել սորվելու համար զարնէ։ Ասանկ ալ թռչուն մը իրաւամբ կըրնանք զարնել կերակուրի համար, բայց զբօսանքի համար իրաւունք չունինք։

2. Աշխատցընելու համար կրնանք գործածել, ինչպէս ձին կը գործածենք։

3. Բայց զանոնք գործածելու ժամանակնիս պարտական ենք քաղցրութեամբ վարուիլ անոնց հետ և անիրաւ աշխատութեամբ և անհարկ ցաւերու մէջ ձգելու չենք։ Թէ որ խիստ հարկաւոր է որ ձի մը սաստիկ վազցընենք մարդկային կեանքը պահելու կամ հարկաւոր գործք մը կատարելու համար, ազատութիւն ունինք ընելու։ Բայց իրաւունք չունինք որ մեր հաճութեանը կամ զբօսանքի համար կենդանին խիստ կերպով գործածենք։

4. Ուստի բոլոր զբօսանքները որ ձի վազցընելէն, ցուլերը մարտնչեցընելէն և աքաղաղները կռուեցընելէն կը հանենք, լոկ չարութիւններ են։ Աստուած բնաւ այսպիսի իրաւունք մը մեր ձեռքը չտուաւ։ Առաւել անխիղճ և զզուելի տեսարան չեմ կրնար խորհիլ՝ քան զայն՝ որ բանական էակներու բաղձութիւնները կը ժողվին և երկու անբան կենդանեաց իրարու պատճառած

Digitized by Google

թշուառութեամբը կ'զբօսնուն՝ կը զուարճանան ։

Յիրաւի անբան կենդանեաց գազանութեան և ծառայութեան տեսարանը ամէն բանէ աւելի ուղղակի ազդեցութիւն ունի զմարդ եւ պատաւել չարացունելու ։

## Հարցմունք ։

1. Կենդանեաց և մարդոց տարբերութիւնը ի՞նչ է ։

2. Ի՞նչ բանով կենդանիները և մարդիկ իրարու նման են ։

3. Ի՞նչ իրաւունք ունինք կենդանեաց վրայ ։ Օրինակ մը տուր ։

4. Ուղիղ նշան առնելը սորվելու համար՝ թռչունի մը զարնելը իրաւո՞ւնք է ։

5. Ի՞նչ պարագաներու տակ թռչուն մը զարնելը անմեղ է ։

6. Ըսենք թէ բժիշկ մը կանչուեցաւ որ շուտով հիւանդ մը նայի չէ նէ պիտի մեռնի ։ Իրաւունք ունի՞ բժիշկը որ իր ձին մեռնելու չափ վազցընէ, հիւանդը բժշկելու համար ։

ՎԵՐՋ

Digitized by Google

# ՑԱՆԿ

# ՄԱՍՆ Ա

*Երես*


Գլ. Ա. Բարոյական Օրէնք, Կարգք և Պար-
տաւորութիւնք . . . . . . . . 1

Դաս Ա. Բարոյական Օրէնք. . . . . . . ,,

Դաս Բ. Բարոյական Կարգք և Պարտաւորութիւն 6

Գլ. Բ. Խղճմտանք . . . . . . . . . 11

Դաս Ա. Ի՞նչ է խղճմտանքը, և խղճմտանքը մեզ
ի՞նչպէս կը խրատէ կամ կ'զգուշացնէ ,,

Դաս Բ. Խղճմտանքը ի՞նչ կերպով յառաջ կ'եր-
թայ կամ կը զօրանայ. կամ թէ ի՞նչպէս կը
նուաղի կամ կը տկարանայ . . . . 17

Դաս Գ. Բարոյական վարուց կանոններ . . . 27

Գլ. Գ. Մարդ ազա՞տ է թէ բարի գործել՝ երբոր
խղճմտանքը զինքը յանդիմանէր . . 32

Գլ. Դ. Երջանկութիւն . . . . . . . . 36

Գլ. Ե. Խղճմտանքին անկատարութիւնը . . 41

Գլ. Զ. Բնական լուսոյ բնութիւնը և պակասու-
թիւնները . . . . . . . . . 46

Գլ. Է. Սուրբ Գիրք . . . . . . . . 51


# ՄԱՍՆ Բ


Մարդուն՝ առ Աստուած և առ ընկեր
ունեցած պարտքերը. . . . . . . 57


Digitized by Google

ԵՐԵՍ

Մեր առ Աստուած, կամ Աստուած-պաշտութիւն . . . . . . . . 58
Գլ. Ա. Զաստուած ճանչնալու պարտուց վրայ ,,
Գլ. Բ. Աղօթք . . . . . . . . . . . 73
Յօդ. Ա. Ինչ է Աղօթք . . . . . . . . . ,,
Յօդ. Բ. Յաղագս պարտուց Աղօթից . . . . 78
Յօդ. Գ. Աղօթից օգուտը . . . . . . . . 82
Գլ. Գ. Յաղագս պահպանութեան Օրէնքին 86
Յօդ. Ա. Յաղագս դրութեան Օրէնքին . . ,,
Մովսիսական Օրէնք. . . . . . 89
Յաղագս Քրիստոնէական Օրէնքին կամ Աւետարանի . , . . . . . 91
Յօդ. Բ. Կիրակին այսինքն Տէրունական օրը պահելու եղանակը . . . . . . . 94
Գլ. Ա. Մեր առ Մարդ . . . . . . . 99
Մարդուս առ Աստուած ունեցած պարտքը վրայ խօսելէն ետքը հիմա պէտք խօսինք ան պարտքերուն վրայ որ մարդ առ մարդ ունի։ Այս պարտքերը երկուքի կը բաժանին, Ա. Պարտաւորութիւն արդարութեան։ Բ. Պարտաւորութիւն բարերարութեան . . ,,
Պարտաւորութիւն արդարութեան. ,,
Գլ. Բ. Ընկերական ազատութիւն և զանձինայ խափանելու եղանակը . . . . . . 107
Յօդ. Ա. Նշանում կամ խափանում անձնական ազատութեան անհամբից յետոյ. . . 109

Digitized by Google

ԵՐԵՍ
Յօդ Բ. Ողջական կամ խոհական անձնական ազատութեան ընկերութեան յետոյ . 114
Գլ. Գ. Արարուածքի իրաւ . . . . . . 120
Յօդ Ա. Արարուածոց իրաւանքին սկիզբն ու բնութիւնը . . . . . . . . ,,
Յօդ Բ. Արարուածոց իրաւանքը եղծանող կամ աւրող կերպեր . . . . . . . . 125
Յօդ Գ. Արարուածոց օրէնք՝ երբոր փոխարէնը նիւթական է և փոխադրութիւնը դիւ-ղական. կամ գնողի ու ծախողի օրէնք 128
Յօդ Դ. Արարուածոց ժամանակաւոր փոխադրութեան կամ փոխատուութեան . . . 134
Փոխատուութեան, կամ ի վարձու տալ. 137
Ապահովագրութիւն . . . . . . 139
Յօդ Ե. Փոխադրութիւն, երբոր փոխարէնը նիւթական չէ . . . . . . . . . 143
Գլ. Դ. Բարոյական ուղղութիւն . . . . . 147
Գլ. Ե. Համբաւ կամ Անուն . . . . . . 152
Գլ. Զ. Ճշմարտախօսութիւն . . . . . . 159
Յօդ Ա. Երդումք . . . . . . . . . 160
Յօդ Բ. Խոստմունք և դաշինք . . . . . 166
Գլ. Է. Պարտք և իրաւունք ծնողաց . . . 172
Ա. Ծնողաց պարտքը . . . . . . 173
Բ. Ծնողաց իրաւունքը . . . . . 177
Գլ. Ը. Պարտականութիւնք և իրաւունք զաւակաց . . . . . . . . . . 181
Ընծնաւանդներուն դէմ Աստուծոյ

Digitized by Google

ԵՐԵՍ

Ծառայութիւնք . . . . . . . . 184
Այլ կրօնից և պարտուց փոխադարձութիւնք . . . . . . . . . . 186
Գլ. Ժ. Քաղաքացւոց պարտք . . . . . . 189
Յօդ Ա. Կառավարութիւն . . . . . . . ,,
Յօդ Բ. Կառավարութեան զանազան ձեւք . . 197
Գլ. Ա. Բարեսիրական պարտուց վրայ . . . 201
Բարեսիրութիւն . . . . . . . ,,
Գլ. Բ. Յօդ Ա. Կարօտելոց բարեսիրութիւն 212
Յօդ Բ. Բարեսիրութիւն դէպ 'ի չարերը . . 218
Յօդ Գ. Բարեսիրութեան առ ճամբորդս . . 222
Գլ. Գ. Պարտականութիւն դէպ 'ի անասունները 226

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google